

Lunds universitet
Historiska institutionen
ÄHID04
Examinator: Johan Östling
Handledare: Klas-Göran Karlsson
Tid: 16 januari 2019

”På det ena ögat gråter du, på det andra skrattar du”

En intervjustudie baserad på sex personers minnen och konsekvenser av kriget i Bosnien och
Hercegovina mellan åren 1992–1995

Innehållsförteckning

Inledning	3
<i>Syfte</i>	4
<i>Frågeställning</i>	5
Historisk bakgrund	5
<i>Medeltiden, det osmanska riket och Österrike-Ungern</i>	5
<i>Jugoslavien 1918–1991</i>	7
<i>Bosnien som självständig stat</i>	9
Källmaterial och metod	15
<i>Val av källor och källkritik</i>	15
<i>Avgränsningar</i>	16
<i>Metod</i>	17
<i>Genomförande</i>	17
<i>Frågebatteri</i>	19
Analys av frågesvaren	19
<i>Övergriplig presentation av respondenterna</i>	20
<i>Synen på Jugoslavien och de andra etniska grupperna innan kriget</i>	21
<i>Vem är den skyldige?</i>	23
<i>Krigets början och långa process. Ett eget val?</i>	25
<i>Minnen och iakttagelser, trauma och lycka</i>	26
<i>Synen på de andra etniska grupperna under krigets gång</i>	30
<i>Konsekvenserna och synen på kriget i efterhand</i>	32
<i>Var kriget i Bosnien försök till etnisk rensning?</i>	34
<i>Synen på de andra etniska grupperna idag, efter kriget</i>	35
<i>Varför minns intervjupersonerna som de gör?</i>	37
Sammanfattande diskussion	39
Bilagor	41
<i>Begrepp</i>	41
<i>Karta över Bosnien innan kriget 1991</i>	42
Käll- och litteraturförteckning	43
<i>Litteratur</i>	43
<i>Internetmaterial</i>	44
<i>Personkällor</i>	44

Inledning

Rubriken är ett citat från bosnienserben Nemanja Ilic om hur surrealistiskt kriget i Bosnien och Hercegovina var. *”Tänk dig att min barndomsvän blev skjuten i huvudet bredvid mig och på ena ögat så gråter du på grund av sorg och på det andra ögat skrattar du, eftersom du själv inte blivit träffad”*.¹

Den 4 maj 1980, bara några dagar innan sin 88-årsdag, dog Jugoslaviens marskalk och president Josip Broz Tito. Han ansågs vara den ende mannen i världen som lyckats ena de sedan tidigare krigiska delrepublikerna i Jugoslavien. Tillvägagångssättet för att kunna hålla det stora riket under kontroll var ett diktatorskap med en kommunistisk prägel. När garanten och symbolen för sammanhållningen och freden mellan de etniska grupperna gått bort började många ana vad som skulle hända härnäst. En allmän rädsla och oro spred sig runt om i det stora riket.² Redan innan Titos död hade ekonomin i landet börjat stagnera, vilket ledde till en utbredd missnöjdhet och de nationalistiska vindarna kunde sakta men säkert sätta fart. Nationalismen var som mest påtaglig när det i mitten på 80-talet rådde brist på utländsk valuta vilket försvårade inköpet av olja och bensin. De ekonomiska kriserna i Sovjetunionen och Östeuropa var ytterligare en bidragande orsak till försämrad ekonomi, eftersom dessa områden utgjorde en viktig punkt för den jugoslaviska handeln. Den ständigt växande arbetslösheten i kombination med hyperinflation och en försvagad valuta bidrog till en försämrad politisk atmosfär, vilket skulle trigga igång de nygamla etniska motsättningarna med en nationalistisk agenda.³ Det dröjde fram till 1991 innan motsättningarna hade blivit så pass stora att ett krig inte gick att undvika. Kroatien och Slovenien var de första länderna som bröt sig loss från federationen och 1992 var det Bosnien och Hercegovinas tur att gå in i stridigheterna.

Kriget i Bosnien och Hercegovina präglades av en komplexitet eftersom bosniaker, kroater och serber levde ihop. I folkmun brukade Bosnien kallas för ”lilla Jugoslavien” på grund av sin multietniska population. Trots alla omständigheter som kriget medförde lever katoliker, muslimer och ortodoxa fortsatt ihop i det sargade landet.

---

¹ Intervju Nemanja Ilic, s. 39. (2018-11-25)

² Resic, Sanimir, *En historia om Balkan: Jugoslaviens uppgång och fall*, Historiska Media, Lund, 2006, s. 251.

³ Resic, Sanimir, s. 254.

När kriget efter fredsförhandlingarna på amerikanskt initiativ upphörde i slutet av 1995 kunde man konstatera att 236 500 människor hade mist sina liv under kriget i Bosnien.⁴ Denna studie syftar till att förstå hur livet under en natt kan drabbas av en totalomvändning och att allt man läst om gällande krig blir till ens egen verklighet. I studien kommer sex personer med olika etniska bakgrunder berätta om hur det var att se sina barndomshus träffas av granater, känna stanken av döda lik och ta farväl av sina nära anhöriga ovetandes om man någonsin skulle träffa dem igen. Konsekvenserna som kriget medförde skulle bli förödande för de intervjuade. Allvarliga psykiska sjukdomar, döda anhöriga och en egocentrerad tankevärld är några av biverkningarna. I en annan värld skulle man kunna tänka sig att dessa faktorer hade givit upphov till ett hat gentemot de andra etniska grupperna, men ett sådant finns inte bland respondenterna. Hur kan det vara så?

I slutet av studien, innan referenslistan, finns en ordlista och en karta över Bosnien som visar på var intervjupersonerna är födda och hur utspridda de olika etniska grupperna var i Bosnien innan kriget. Ordlistan innehåller begrepp som ständigt är återkommande i uppsatsen och ska fungera som ett verktyg till att på ett flytande sätt hänga med i den löpande texten.

Syfte

Syftet med denna studien är att undersöka sex personers upplevelser och minnen av kriget i Bosnien och Hercegovina samt vilka konsekvenser det medförde för den enskilde individen.⁵ Vidare ligger intresset i att se om svaren skiljer sig åt beroende på etnisk bakgrund. Den avgörande faktorn till varför jag valt att undersöka just detta område är mina föräldrar som själva flytt från kriget i Bosnien. Min närhet till landet och kriget har stärkts för varje år jag besöker mina föräldrars hemstad Jajce i centrala Bosnien. Hade det inte varit för kriget hade jag med störst sannolikhet inte haft möjligheten att skriva denna uppsats vid Lunds universitet. Således har kriget haft en avgörande roll i hur mitt liv utformats.

Denna studien är inte bara viktig för mig som individ eller för människorna som flytt kriget i forna Jugoslavien eller andra krig generellt, den är även viktigt för alla som på ett eller annat sätt är omringade av människor som flytt från ett krig och valt att bosätta sig långt ifrån sina hem.

---

⁴ Resic, Sanimir, *Jugoslaviens undergång: krig, freden, framtiden 1991–2017*, 2018, s. 75.

⁵ Syftet har i stora drag relaterats till B-uppsatsen.

Jag vill genom min uppsats få mig en helhetsbild av hur det är att leva i ett fullt normalt samhälle som under en natt förändras till en krigsskådeplats. För att undersöka detta fenomen kommer de sex intervjupersonerna genom sin skildringar vara av stor hjälp.

Frågeställning

1. Vilka minnen tar intervjupersonerna med sig från kriget i Bosnien och Hercegovina?
2. Vilka konsekvenser medförde kriget för intervjupersonerna?
3. Hur var intervjupersonernas syn på de andra etniska grupperna i Bosnien och Hercegovina innan, under och efter kriget?
4. Varför minns intervjupersonerna som de gör?

Historisk bakgrund

Medeltiden, det osmanska riket och Österrike-Ungern

Området kring dagens Bosnien och Hercegovina har under flera århundraden varit en skådeplats för krig och starka religiösa motsättningar. Redan under tidig medeltid var Bosnien gränsen för den katolska kulturkretsen i väst och den ortodoxa kulturkretsen i öst. Fram till slutet på 1100-talet skiftade herradömet över Bosnien mellan serber, kroater, bysantiner och ungrare. Särskilt dominerande under 900-talet och 1000-talet var serberna.⁶ Det är och har varit många politiker i dagens Serbien som hävdar att Bosnien varit en del av Serbien genom att hänvisa till medeltiden. Detta är dock felaktigt eftersom att dåtidens serbiska kungadömen inte hade någon anknytning till det moderna Serbien.

När Bosnien under sent 1100-tal lyckades nå självständighet var det starkt bundet till kroatisk-ungersk kultur och politik. Den bosniska kyrkan hade tydliga liknelser med den katolska kyrkan i södra Kroatien. Det tidiga Bosnien var ett territorium som både politiskt och religiöst var under kroatisk dominans; dock är det ur en historisk synvinkel anakronistiskt att dra slutsatsen om att de medeltida bosnierna skulle vara kroater.⁷

---

⁶ Resic, Sanimir, s. 31.

⁷ Resic, Sanimir, s. 32.

Under senmedeltiden turades kroatiska och serbiska härskare om vem som skulle styra i de olika delarna av landet. Området var under denna perioden småskaligt, turbulent och skulle vara det fram till år 1463, då de nya härskarna stationerade sig på Balkanhalvön – osmanerna. För osmanerna var Balkan en strategisk viktig punkt som erhöll dem med militärt stöd och var en stor inkomstkälla. Imperiets starkaste soldater fanns i området och fungerade utmärkt som skydd utmed rikets gräns mot Habsburg och Vatikanen.⁸

I ett område som länge influerats av kristen kultur blev med osmanernas intåg en kulturell krock. Osmanerna kom genom sitt nya samhällssystem, millets, att kräva höga skatter av icke-muslimer. Utöver de höga skatterna var det svårt att klättra socialt och ekonomiskt, vilket resulterade i att många valde att konvertera till islam. Inom det osmanska samhällssystemet identifierade sig människor i religiösa termer och i kombination med den enorma geografiska rörligheten kom människor att bosätta sig i olika områden. Detta gjorde i sin tur att städer och byar blev mångkulturella, vilket även kan ha utgjort ett stort problem i skapandet av nationalstater på 1800-talet. Det hade varit naivt att inte påstå att det finns en stark koppling mellan milletsystemet, övergången från religiös till nationell identifikation och 1800- och 1900-talens etniska konflikter i Bosnien, men även i hela området generellt sett.⁹

Redan i slutet av 1600-talet började Habsburg göra anspråk på större delar av Bosnien. Mängder av städer i dagens Bosnien-Hercegovina var skådeplatser för striderna mellan osmanerna och Habsburg. Till exempel stod Sarajevo i lågor efter att prins Eugens trupper nått staden den 24 oktober 1697, eller Banja Luka som 1737 tack vare en strategiskt välutbildad armé lyckades försvara staden från den österrikiska armén.¹⁰ Vid Berlinkongressen 1878 fick Österrike-Ungern äntligen sin ockupation av det osmanska Bosnien godkänd. Det skulle dock dröja fram till år 1908 innan Bosnien och Hercegovina formellt blev en del av dubbelmonarkin, Österrike-Ungern.¹¹ Redan i början av 1900-talet hade det serbiska kungadömet drömmar om att skapa ett Storserbien. För att sätta käpparna i hjulet för de serbiska planerna om att göra anspråk på Bosnien spelade dubbelmonarkin ut kroaterna och serberna mot varandra. De religiösa och etniska motsättningarna som skulle blåsa upp under kriget på 1990-talet skulle visa sig vara närvarande redan i början av 1900-talet, då dubbelmonarkin införde ett formellt självstyrande parlament. Platserna delades då, precis som idag, upp mellan kroater, serber och bosniaker.

---

⁸ Resic, Sanimir, s. 78.

⁹ Resic, Sanimir, s. 80.

¹⁰ Malcolm, Noel, *Bosnia: a short history*, Macmillan, London, 1994, s. 83-87.

¹¹ Malcolm, Noel, s. 134.

Jugoslavien 1918–1991

Under slutet av 1918 bildades serbernas, kroaternas och slovenernas kungarike. Detta efter dubbelmonarkins upplösning var igenom de olika folkslagen inom riket skulle ges nationell bestämmanderätt.¹² Kungariket skulle bestå fram till strax före nyår 1929. Den dåvarande kungen för serbernas, kroaternas och slovenernas rike, Alexandar Karadjordjevic förklarade under 1929 parlamentet upplöst och att all makt skulle gå till kronan. Det nya namnet blev Kungariket Jugoslavien. Det nya riket bestod av Slovenien, Kroatien, Serbien, Bosnien och Montenegro. Som svar på Karadjordjevics påtvingade kungarike ökade tillväxten av nationalistiska rörelser. Starkast var den kroatiska Ustasarörelsen som bildades av Ante Pavelic med fascisterna Benito Mussolinis välsignelse.¹³ Pavelics tanke var att ena kroaterna och muslimerna i Bosnien för att sedan resa sig mot den serbiska diktaturen. Under ett besök i Marseille 1934 mördades den jugoslaviska kungen. Attentatet genomfördes av en ung makedonier, men huvudaktören bakom mordet på Alexandar var Pavelic som hade flytt till Italien och skyddades av Mussolini.¹⁴

1941 var det återigen dags för turbulens i området. Med andra världskrigets startskott strömmade axelmakternas trupper in i Jugoslavien. Detta välkomnades framförallt av kroaterna som var trötta på den serbiska dominansen. Jugoslavien splittrades och Bosnien-Hercegovina blev en del av "Storkroatien"; i folkmun även känt som *Nezavisna Drzava Hrvatska (NDH)*, den "Oberoende staten Kroatien".¹⁵

De allra hårdaste striderna utspelade sig i Bosnien som fick bevittna ett trefrontskrig mellan de kommunistiska partisanerna, fascistiska Ustase och proserbiska Cetniks. De bosniska muslimerna, även kallade bosniaker led allra mest under denna period. Serbiska Cetniks utförde systematiskt etniska rensningar på muslimer runt om i landet, och de kommunistiska partisanerna som under en tid samarbetade med Cetniks hade till en början en liknande inställning till den muslimska populationen. Detta gjorde att alltfler bosniaker under 30- och tidigt 40-tal började stödja Ante Pavelic och identifierade sig som muslimska kroater. Pavelic hade många gånger uttryckt att de bosniska muslimerna är de etniskt "renaste"

---

¹² Resic, Sanimir, s. 187.

¹³ Sjöfors, Torsten, *Bosnien, Kroatien, Serbien...: sydslavisk historia*, 1. Uppl., Malmö, 1994, s. 101-102.

¹⁴ Resic, Sanimir, s. 203.

¹⁵ Resic, Sanimir, s. 210.

kroaterna. Hans inställning var således mycket positiv till den muslimska befolkningen som även utgjorde en betydande roll i Ustasas armé.¹⁶

Den 29 november 1945 avskaffades den jugoslaviska monarkin. I stället bildades SFRJ, Federativa Socialistiska Republiken Jugoslavien, vars ledare blev Josip Broz Tito. Den jugoslaviska federationen bestod av sex delrepubliker, varav Bosnien-Hercegovina var en av dem. Jugoslavien var långt ifrån ett demokratiskt land, utan var snarare en kommunistisk diktatur som förbjöd yttrande-, tryck-, religion- och pressfrihet.¹⁷ Tito var länge motståndare till att erkänna muslimerna i Bosnien som en etnisk grupp, eftersom att han ansåg den muslimska kulturen vara primitiv och bakåtsträvande. Med tanke på Bosnien-Hercegovinas komplexitet med flera etniska grupper i landet hade Tito länge svårt att godkänna Bosnien som en delrepublik. Han kompromissade slutligen, men med ett villkor om att Bosnien inte skulle vara någon ”statsbärande” nation. Detta innebar att republiken bestod av tre etniska grupper/folkslag – serber, kroater och muslimer (bosniaker).¹⁸

Under 1970-talet började Josip Broz Titos stora rike stagnera. Jugoslavien, som länge hade haft en god ekonomi och en hög levnadsstandard, började lida av konsekvenserna som den statliga politiken fört. En allmän missnöjdhet bland befolkningen började sprida sig.¹⁹ När Tito dog 1980 såg folket, men även politikerna i de olika delarna av Jugoslavien, sin chans till självständighet. De sistnämnda tog tillfället i akt att utnyttja de etniska motsättningarna genom att sprida nationalistisk propaganda.²⁰ Jugoslavien som redan skakades av interna konflikter skulle med Slobodan Milosevics inträdande i den politiska sfären få sitt slutgiltiga sammanbrott. Milosevic kom genom den serbiske kommunistledaren Ivan Stambolic att bli ledare för det serbiska kommunistpartiets centralkommitté. Till en början förhöll sig Milosevic till Titos ”jugoslavistiska” och kommunistiska tankar, mest för att göra Stambolic nöjd. Den ”jugoslavistiska” inriktningen övergick sedan snabbt till en växande serbisk nationalism och en dröm om ett Storserbien. Under den senare delen av 1987 valde Milosevic i en stalinistisk anda att massrensa bort alla politiker som inte förhöll sig till hans riktlinjer. Milosevic visade prov på makt och ett totalt övertagande av Jugoslavien.²¹ Detta gick inte obemärkt förbi i de andra delrepublikerna, främst i Kroatien och Slovenien.

---

¹⁶ Resic, Sanimir, s. 220–221.

¹⁷ Resic, Sanimir, s. 227–229.

¹⁸ Resic, Sanimir, s. 233.

¹⁹ Resic, Sanimir, s. 244–246.

²⁰ Sjöfors, Torsten, s. 130.

²¹ Resic, Sanimir, s. 260–261.

Påtryckningar från Slovenien och Kroatien om fria val och förslaget om att Jugoslavien skulle vara en lös ekonomisk konfederation blånekades av Milosevic. Konsekvensen av detta blev ett fullskaligt krig i Kroatien och Slovenien 1991.²²

Komplexiteten kring oroligheterna som växte i Jugoslavien var som störst i Bosnien. De tre största folkgrupperna kroater, bosniaker och serber hade olika inställning till Milosevics Storserbien. Det faller sig naturligt att serberna i Bosnien motsatte sig kroaternas och bosniakernas plan om att lämna federationen. Bosnienserberna skulle genom ett lämnande av federationen bli minoritet och en rädsla för att gå miste om sina rättigheter var ständigt närvarande. Polariseringen var som tydligast när det första fria valet hölls i landet 1990. Valet visade prov på en växande nationalism, eftersom de nationalistiska partierna i landet fick 71,1 procent av rösterna. Valet visade en tendens på att väljarna inte röstade utifrån en ideologisk linje, utan snarare i linje med etnisk tillhörighet.²³ Detta är något som även är närvarande idag, cirka 25 år senare.

När kroaterna och bosniakerna mellan den 29 februari och 1 mars höll en folkomröstning om Bosniens självständighet var valdeltagandet 63,7 procent; 99 procent av de röstande röstade för självständighet. Valet bojkottades av bosnienserberna som inte kunde acceptera resultatet – kriget var ett faktum.²⁴

Bosnien som självständig stat

Drygt en månad efter valet bröt kriget ut i Bosnien. I staden Bjeljina i östra Bosnien, på gränsen till Serbien, hade en paramilitär armé under tre dagar massakrerat civila muslimer. Detta och några mindre serbiska angrepp väckte starka reaktioner hos den muslimska befolkningen som arrangerade en stor antikrigsdemonstration i Sarajevo. Under den fredliga demonstrationen hade den jugoslaviska folkarmén (JNA) intagit positionerna kring stadens strategiskt viktiga höjder och skjutit in i de civila folkmassorna. Detta var ett bevis på att ett fullskaligt krig väntade runt hörnet.²⁵ Belägringen av Sarajevo skulle vara fram till 29 februari 1996 och är tills nu den längsta belägringen av en huvudstad i modern krigshistoria.²⁶ Den massiva jugoslaviska folkarmén med några paramilitära grupper lyckades på bara några få veckor ockupera mer än 60 procent av Bosniens territorium.²⁷ Till en början samarbetade den

---

²² Resic, Sanimir, s. 265-271.

²³ Resic, Sanimir, s. 75.

²⁴ Resic, Sanimir, (2018), s. 83–84.

²⁵ Resic, Sanimir, (2018), s. 84.

²⁶ Resic, Sanimir, (2018), s. 96.

²⁷ Malcolm, Noel, s. 238.

bosniakiska armén (ARBIH) med den bosnienkroatiska armén (HVO). Många muslimer anslöt sig till HVO i kampen mot serberna och deras storserbiska drömmar. Det tydligaste exemplet på samarbetet bevitnades i den bosniska staden Mostar. När kroaterna med stöd av bosniakerna hade gått segrande ur striden i Mostar vände kroaterna ryggen åt bosniakerna. Tanken var att skapa en etniskt ren parastat under namnet Herceg-Bosna som skulle sträcka sig utmed hela den västra bosniska gränsen mot Kroatien.²⁸ Efter händelserna i Mostar var ett trefrontskrig i Bosnien ett faktum. Runt om i landet eskalerade nya konflikter. Beroende på det geografiska läget varierade även striderna mellan de olika folkgrupperna. I Mostar krigade främst bosniaker mot kroater, i Sarajevo var det serber mot bosniaker och så vidare.

Att kriget i Bosnien var av religiöst och kulturellt slag visar även de länder som stöttade varje enskild folkgrupp i landet. Serberna som med sin religiösa bakgrund som ortodoxa kristna erhöll hjälp och stöd av sin ”ortodoxa allians” bestående Ryssland, Rumänien och Grekland.²⁹ Bosniakerna fick stöd av sina muslimska vänner i Mellanöstern. De omtalade och radikala mujaheddin-soldaterna från Egypten, Saudiarabien, Turkiet, Afghanistan och Pakistan strömmade in i Bosnien. Jihadisterna visade prov på grymhet genom att tortera serbiska och kroatiska soldater, men även FN-soldater som ansågs vara ”otrogna” västerlänningar mördades. Det sägs att al-Qaida genom kriget i Bosnien-Hercegovina satte sin fot in i Europa och att Bosnien var en slags plattform för deras kommande kamp mot västvärlden.³⁰ Kroaterna med sin katolska bakgrund erhöll hjälp från Vatikanen, Italien och Tyskland. Trenden som varade under medeltiden, osmanska riket och världskrigen återupprepade sig igen genom att länder som inte hade någon direkt anknytning till området visade sitt stöd.

FN hade under krigets gång upprättat säkra zoner och lovat den civila befolkningen skydd, men genom bristen på FN-soldater övertogs allt som oftast de säkra zonerna av bosnienserbiska paramilitära styrkor. Det var bristen på resurser hos FN som gav upphov till Srebrenicamassakern, den största i Europa sedan andra världskriget. I den etniska rensningen mellan den 11 och 18 juli 1995 mördades över 8000 civila bosniaker. Reaktionen från Natos sida var en varning, men droppen för den amerikanske presidenten Bill Clinton var bosnienserbernas bombning av Sarajevos marknad någon vecka efter massakern i Srebrenica.

---

²⁸ Resic, Sanimir, (2018), s. 72.

²⁹ Resic, Sanimir, (2018), s. 104.

³⁰ Resic, Sanimir, (2018), s. 108–109.

Detta blev starten för Natos oavbrutna bombande mot de bosnienserbiska militära ställningarna och det skulle visa sig ha en avgörande roll för att få ett slut på kriget.³¹

Cirka tre månader efter Natos flygoffensiv, mellan den 1 och 21 november 1995, träffades den serbiska ledaren Slobodan Milosevic, kroatiska ledaren Franjo Tudjman och den bosniska ledaren Alija Izetbegovic på den amerikanska flygvapenbasen i Dayton. Förhandlingarna var tuffa och intensiva och det dröjde i tre veckor innan man hade nått en överenskommelse. Bosnien förblev en egen suverän stat, dock skedde samtidigt en intern uppdelning av landet. Federationen Bosnien-Hercegovina fick behålla 51 procent av landets geografiska territorium och Republika Srpska symboliska 49 procent. Genom detta blev Bosnien-Hercegovina två ”entiteter”. Det var viktigt för de utomstående politikerna att inte dela på Bosnien, eftersom att det mer eller mindre hade varit ett internationellt godkännande av etnisk rensning som metod för att skapa nya nationalstater. Genom den interna delningen förblev Bosniens yttre gränser oförändrade.³²

Bosnien fick betala ett dyrt pris för kriget. 236 500 människor miste sina liv, ytterligare 250 000 hade sårats eller skadats och 2,5 miljoner människor hade fördrivits från sina hem.³³

Forskningsläge

Kriget i forna Jugoslavien fick stor medial uppmärksamhet. Kriget följdes från nära håll av internationella journalister som på vardaglig basis rapporterade om det kaotiska läget. Folkmorden som ägde rum runt om i Bosnien finns väldokumenterade och är lättillgängliga på nätet. På senare tid har många som överlevt kriget i Bosnien klivit fram och berättat om sin hemska tid under början av 90-talet. Stora mängder artiklar skrivna av dagstidningar finns dokumenterade, men också en hel del skönlitterära böcker. Tidningsartiklarna saknar allt som oftast objektivitet och är i de flesta fall vinklade. Forskarna har i sin tur lagt stora resurser på kriget i Bosnien för att få sig bredare uppfattning om de dåvarande strukturerna i samhället, nationalismen, de religiösa och etniska konflikterna som sträcker sig tillbaka till medeltiden samt ett mer översiktligt händelseförlopp av kriget på 90-talet.

För att skapa ett optimalt forskningsläge har jag varit tvungen att bredda på den tidigare forskningen en aning. Förutom renodlade soldaters upplevelser av kriget finns berättelser av människor som inte var delaktiga vid frontlinjerna utan ett mer övergripligt perspektiv på hur

---

³¹ Resic, Sanimir, (2018), s. 135–141.

³² Resic, Sanimir, (2018), s. 151–152.

³³ Resic, Sanimir, (2018), s. 153.

det var att befinna sig mitt i ett krig och lämna sitt hem. Vidare finns även svenska FN-soldaters minnen och upplevelser med i forskningsläget.

Journalisten och skribenten Slavenka Drakulic befann sig i Kroatien när kriget i forna Jugoslavien bröt ut. Under kriget intervjuade hon kroatiska soldater och muslimska kvinnor som blivit utsatta för våldtäkter. Drakulics nedskrivna berättelser har fått stor uppmärksamhet och hon anses vara en av Östeuropas viktigaste skribenter.

Krig för med sig en känsla av förvirring; även om du inte befinner dig vid frontlinjen finns kriget på ett eller annat närvarande. Drakulic menar på att ”krig liknar ett vidunder, en mystisk varelse från någon avlägsen plats”. Man försöker intala sig själv att den mystiska varelsen inte har med ditt liv att göra, att allt en vacker dag kommer bli bra och att livet kommer återgå till det normala, till hur det var förr. Trots det växer ständigt varelsen och har en allt större närhet till dig och ditt liv. När vidundret befinner sig tillräckligt nära tar det stryptag och allt du inandas är död, drömmarna blir till död, du börjar helt enkelt föreställa dig din egen död – döden blir din vardag.³⁴ Johanne Hildebrandt drar en liknande slutsats i sin bok *Deadline Bosnien: ett reportage om kriget i forna Jugoslavien och romantiseringen av journalister som rapporterar från krigshärdar* och menar på att det var uppenbart vilka av journalisterna som bevakat kriget under en längre period. Hildebrandt berättar att kriget hade ätit sig in i själen på dem och att vredesutbrott i kombination med gråt var ständigt återkommande.³⁵ Hildebrandts bok handlar visserligen om journalisters erfarenheter av kriget i Bosnien och Drakulic talar om dödens närvarande utifrån eget perspektiv. Jag finner dock att båda tar upp relevanta konsekvenser som ett krig för med sig. Konsekvenserna som de båda tar upp kommer vara en vägledning i konstruerandet av intervjufrågorna.

Drakulic gjorde en intervju med Ivan som frivilligt hade anslutit sig till den kroatiska armén, efter att hans hemstad Vukovar attackerats av den jugoslaviska folkarmén. Ivan berättar om sin första eldstrid och påpekar precis som Drakulic att det egentligen inte är den vanliga rädslan som befinner sig i kroppen, utan det är rädslan att bli skjuten – dödad. Vidare berättar Ivan mer i detalj hur det var att se döda lik och känna stanken av dem. Han beskriver sig själv som en robot under kriget och att alla känslor försvinner. Efter ett tag är det inte

---

³⁴ Drakulic, Slavenka, *Balkan Express: fragment från andra sidan kriget*, 1. Uppl., Ordfront, Stockholm, 1993, s. 11.

³⁵ Hildebrandt, Johanne, *Deadline Bosnien: ett reportage om kriget i forna Jugoslavien och romantiseringen av journalister som rapporterar från krigshärdar*, Telegram, Stockholm, 2014, s. 20.

längre jobbigt att döda, det blir till en vana. Ekvationen är enkel menar Ivan; skjuter du inte dem, skjuter de dig.³⁶

Kriget i Jugoslavien var komplicerat på många sätt, men den mest komplexa beståndsdel var enligt Ivan att bekanta och vänner under en natt blev ens värsta fiender. I Vukovar, där Ivan kommer ifrån levde serber och kroater sida vid sida av varandra, men under en natt förändrades allt. Ivan har ett tydligt minne av en misshandel som hans kamrater i armén genomförde på en serbisk soldat. Det var en bekant kille från grannbyn som hade blivit tillfångatagen. Den serbiska killen erkände själv att han hade mördat två av de kroatiska soldaternas föräldrar. Anledningen till varför han hade mördat dem var att de hade fel etnisk tillhörighet; de var kroater.³⁷ Ivans berättelser är av stor nytta, eftersom hans perspektiv tydligt stämmer överens med uppsatsens. Han berättar om hur det var att delta i ett krig, hur det var att se döda lik och hur en bekant serb under en natt blev till en kallblodig mördare. Slavenka Drakulics intervju med den kroatiska soldaten Ivan är den källan som representerar mitt val av studie på allra bästa sätt.

I boken *Den första striden* berättar nordiska FN-soldater om sina upplevelser av kriget i Bosnien och vilka konsekvenser kriget förde med sig för den enskilde individen. I den bosniska staden Vares bevittnade den nordiska bataljonen ett fullständigt krig mellan den bosnienkroatiska armén (HVO) och den bosniska (ARBIH). Redan i början av FN-soldaternas vistelse i Vares hamnade de under beskjutning. En av soldaterna blev sårad och lyckades med nöd och näppe ta sig från platsen under vild beskjutning. Från och med den stunden kände de krigets närhet.³⁸ Två dagar senare rullade bataljonen in i byn Stupni Do utanför Vares. Det var första gången FN-soldaterna fick bevittna en massaker på civila. Den kroatiska repressaliestyrykan hade misshandlat, våldtagit och även skurit halsen av en kvinna. De kroatiska terroristerna hade påbörjat en etnisk rensning genom att bränna liken och de 52 husen i byn.³⁹ Konsekvenserna som kriget medförde var påtagliga i den nordiska bataljonen. Många hade drabbats av akuta stressreaktioner, haft svårt att varva ned och en allmän psykisk påfrestning fanns närvarande ända sedan den första striden.⁴⁰

Den första svensk-danska FN-styrkan (BA01) som skickades till Tuzla i nordöstra Bosnien och Hercegovina var med om liknande erfarenheter som kollegorna närvarande i Vares.

---

³⁶ Drakulic, Slavenka, s. 105–111.

³⁷ Drakulic, Slavenka, s. 110–111.

³⁸ Andersson, Lars, *Den första striden: anteckningar om stress, reaktioner, ledarskap och kamratstöd under den första bosnienbataljonen*, Ledarskapsinstitutionen, Militärhögsk., Stockholm, 1994, s. 12.

³⁹ Lars, Andersson, s. 14–15.

⁴⁰ Lars, Andersson, s. 19.

Magnus Ernström, en av tre svenska FN-soldater som fanns med i bataljonen i Tuzla, beskriver att det tuffaste med vistelsen i Bosnien inte var att möta alla döda kroppar, utan snarare var den psykiska anspänningen av att vara omgiven av en miljö där man var tvungen att vara på sin vakt 24 timmar om dygnet.⁴¹ Att det aldrig gavs utrymme till att slappna av menar Bo Pellnäs, chef för FN:s observatörsstyrka på Balkan 1992–93, har varit en bidragande orsak till varför de flesta av soldaterna efter sin vistelse i Bosnien förändrat sina sociala egenskaper i en negativ riktning. Pellnäs menar att många av soldaterna som vid ankomsten i Bosnien var extroverta under tiden förändrades och blev allt tystare.⁴² FN-soldaternas upplevelser av kriget i Bosnien är till stora drag kopplade till min studie, eftersom de tar med sig ett eller flera minnen av ett krig, men även konsekvenserna som kriget medförde. Det som inte FN-soldaterna berör är synen på de andra etniska grupperna innan, under och efter kriget.

I boken *Vägen till det okända* berättar den bosniakiska kvinnan Enisa om hur det var att befinna sig i ett krig, att lämna sitt hem och ta farväl av sina anhöriga. Enisa levde med sin familj i staden Banja Luka som ligger i norra Bosnien. Stor majoritet av befolkningen i Banja Luka var av serbisk etnicitet och när kriget bröt ut fick Enisa och hennes familj känna på hur det var att vara en främling i sin egen stad. Kroaterna och bosniakerna började trakasseras och förnedras på sina jobb, vilket resulterade i att de efter ett tag avskedades. I de centrala delarna av staden cirkulerade militärpolis och tvingade folk att visa upp sin legitimation. Visade legitimationen på ”fel” etnicitet fördes man bort till hemlig destination och torterades. Även fast bemötandet av de serbiska soldaterna var hemskt hade Enisa fortsatt stor respekt för delar av sina serbiska vänner. Mängder av grannar som var serber visade upp sin goda sida genom att hjälpa sina muslimska vänner. Allt från mat, pengar och sovplatser erbjöds frivilligt.⁴³

Under kriget tvingades personer bort från sina hem. Enisa och hennes familj var bara några av flera hundra tusen människor som motvilligt fick lämna sitt boende. Den dagen hon för sista gången låste sin dörr infann sig en känsla av att hon hade låst inte hela sitt liv. Att vrida om nyckeln en sista gång var som att sätta kniven i själen på en.⁴⁴ Idag lever Enisa i Sverige och åker till Bosnien varje år, hon har fått tillbaka sin lägenhet och träffar sina

---

⁴¹ Försvarsmakten, Utlandsstyrkan i fredens tjänst. <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/forsta-svenska-fn-bataljonen-i-bosnien/> (hämtad 2018-11-30).

⁴² Försvarsmakten, Utlandsstyrkan i fredens tjänst.

⁴³ Bajric, Enisa, *Vägen till det okända: Enisas bok = Put u nepoznato : Enisina prica*, Sörmlands museums förlag, Nyköping, 2013, s. 34–41.

⁴⁴ Bajric, Enisa, s. 47.

barndomsvänner trots att de är serber.⁴⁵ Enisas berättelse visar på att den humanitära sidan hos personer som inte direkt var involverade i kriget fanns kvar och att hennes bild av de andra etniska grupperna i Bosnien var oförändrad innan, under och efter kriget. Enisas skildringar har en viktig anknytning till min studie, eftersom att hon tydligt och frekvent påpekar sin oförändrade bild av sina serbiska vänner som hon än idag har god kontakt med. Detta perspektivet har de tidigare källorna inte nämnt, vilket gör Enisas berättelse betydelsefull. Man ska dock ha i åtanke att Enisa inte var direkt involverad i kriget vilket kanske hade varit en avgörande faktor i hennes syn på de andra etniska grupperna.

Källmaterial och metod

Val av källor och källkritik

Många gånger har vi hört en individ tala om en specifik händelse som påverkat ens liv och allt som oftast finns inte individens berättelser dokumenterade. Jag ska därför genomföra en intervjuundersökning som baseras på muntlig historia för att samla in relevant information för just den enskilde individen. Genom min undersökning vill jag ta fasta på den ”mjuka” informationen. Med andra ord är det intervjupersonens egen tolkning och uppfattning som bearbetas och blir grunden för arbetets analys- och diskussionsdel.⁴⁶ Huvudmålet med uppsatsen är att det empiriska materialet som tas fram ska leda till en ökad kunskap och förståelse om de erfarenheter intervjupersonerna fått samt upplevelser som de tagit del av. Målet är således inte att uppsatsen ska bidra med en generaliserbarhet.⁴⁷

För att skapa ett så pass optimalt underlag som möjligt inför intervjuerna har jag valt att använda mig av boken *Mikrohistoria – en introduktion till uppsatsskrivande studenter*.

Alla individer upplever historia utifrån egna erfarenheter och tolkningar. Användandet av intervjuer som metod till mitt källmaterial kommer ge upphov till ett underifrånperspektiv som kommer lyfta fram de händelser och områden som är bortglömda eller förbisedda.

Att använda sig av intervjuer som metod inom historieforskningen har inte varit populärt, eftersom att de skriftliga källorna länge haft en stark position inom historieämnet. Många

---

⁴⁵ Bajric, Enisa, s. 86–88.

⁴⁶ Patel, Runa & Davidson, Bo, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, 3., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2003, s. 14.

⁴⁷ Patel & Davidson, s. 53–54.

forskare som arbetar med modern historia har dock börjat få upp ögonen för intervjuer som metod.⁴⁸ Varje metod har sina för- och nackdelar. Fördelarna med att använda sig av intervjuer är till exempel att intervjupersonerna blir primärkällor vilket innebär att forskningsresultatet redovisas för första gången och att personen i fråga är en förstahandskälla. Detta är enligt forskningen mycket värdefullt. Nackdelen av att använda sig av intervjuer kan till exempel vara att forskaren ställer alldeles för känsliga frågor som leder till missvisande svar. Detta är en viktig aspekt som jag själv måste ha i åtanke när jag konstruerar mitt frågebatteri, eftersom mitt val av ämne kan uppfattas som känsligt. Vidare är det ur en källkritisk synvinkel problematiskt att kriget i Jugoslavien utspelade sig för cirka 25 år sedan vilket innebär att närhetskriteriet får lida. Enligt källkritiken är det viktigt att en källa är samtida, eftersom detta gör den mer trovärdig. Ju längre tid det har gått sedan händelsen inträffade desto mer kan ens upplevelse ha förändrats.⁴⁹ I min typ av undersökning är detta särskilt viktigt, eftersom samtliga av de intervjuade idag lever i Sverige och har förmodligen en relation till de andra etniska grupperna som undersöks i studien.⁵⁰

Utöver de ovannämnda nackdelarna är det viktigt att ha i åtanke att jag själv har kroatiskt påbrå, vilket skulle kunna leda till att intervjupersonerna med annan etnisk bakgrund låter bli att berätta hela sanningen.

Avgränsningar

I min uppsats har jag valt att intervjua sex personer som varit fysiskt närvarade under kriget i Bosnien och Hercegovina. Tidsperioden rör sig mellan 1992–1995 då kriget varade i landet. Utöver krisperioden är jag intresserad om informanternas syn på de andra etniska grupperna i området har förändrats sedan krigets slut.

Det finns en rad olika ting som skiljer intervjupersonerna åt, vilket är av stor betydelse. Först och främst har intervjupersonerna olika etniska och religiösa bakgrunder. Vidare hade de olika positioner inom militären, geografiska skillnader i form av att intervjupersonerna befunnit sig på olika platser vid olika tidpunkter runt om i landet och att en av de sex intervjupersonerna är av det kvinnliga könet. Det är av stor vikt att personerna i fråga är födda och uppväxta i Bosnien och Hercegovina och inte i Serbien eller Kroatien, eftersom befolkningen i Serbien och Kroatien har ett annat perspektiv på kriget än den som efterfrågas

---

⁴⁸Götlind, Anna & Kåks, Helena, *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 92.

⁴⁹Hansson, Lars & Thor Tureby, Malin (red.), *Muntlig historia*, Studentlitteratur, Lund, 2006, s. 29–31.

i min undersökning. Valet av att intervjua sex personer känns rimligt, eftersom ett intagande av flera personer hade gjort arbetet större och med tanken på tiden som ges hade det varit ogenomförbart.

Metod

Undersökningen kommer att genomföras ur ett mikrohistoriskt perspektiv med muntlig historia som metod. Det mikrohistoriska perspektivet ger vanliga människor ett befogat utrymme genom att deras handlingar och ageranden varit den avgörande faktorn i skapandet av historia. Det unika med detta perspektivet är att det inte behöver handla om något så komplext som en hel nations historia, utan snarare en bit av en specifik händelse som en enskild individ varit med i till exempel en hel nations historia. Vidare är mikrohistoria känt för att ge möjligheten till att få en detaljerad bild av det unika och kunskap om det förflutna som är komplicerat att få fram på ett annat sätt.⁵¹ ”Det är först när vi låter individer träda fram ur ett historiskt kollektiv, och när de inte längre betraktas som enbart representanter för större historiska, förlopp, som vi kan få syn på nyanser av och individuella variationer på mänskligt liv och mänskliga erfarenheter.”⁵²

Genom att låta enskilda individer träda fram ur ”historiens stora frågor” kan de via exemplifiering, konkretisering, men även problematisering ge en helhetsbild av en generell historia. Reducering av skalan i det som undersöks blir således ett viktigt verktyg för att kunna utgå från det förflutnas mikronivå. Detta ger upphov till att kunna lyfta fram den stora historien samt belysa dess giltighet, vilket i nästa led kan ge nyanserade svar på ”historiens stora frågor”.⁵³ I undersökningen reduceras skalan genom att jag kommer intervjua enskilda individer som träder fram ur den ”stora historien” (kriget i Bosnien) och kommer genom deras svar nå fram till ett övergripande och generell historia.

Genomförande

Samtliga av de sex intervjupersonerna är sedan tidigare okända för mig. För att förbereda intervjuerna på bästa möjliga sätt har jag genom telefonsamtal tagit kontakt med intervjupersonerna. Jag berättade om uppsatsens syfte och hur värdefullt det är att just dem

---

⁵¹ Götling, Anna & Kåks, Helena, s. 21–22.

⁵² Götling, Anna & Kåks, Helena, s. 22.

⁵³ Götling, Anna & Kåks, Helena, s. 22.

delar med sig av sin berättelse. Genom detta får intervjupersonen lite tid att fundera och gå igenom ämnet, vilket kan ha en positiv effekt i det skedet när intervjuerna genomförs. Samtliga respondenter erbjöds i samband av det första telefonsamtalet anonymitet. Fyra av sex respondenter ville förbli anonyma medan de resterande inte hade några problem med att deras fullständiga namn fanns tillgängligt. Med tanke på att ämnet kan uppfattas som känsligt har jag valt att anonymisera samtliga och istället ge intervjupersonerna fiktiva namn. De fiktiva namnen är baserade på etnisk tillhörighet och är vanliga namn för bosnier, kroater och serber. Det är dessutom ur forskningsetikens synvinkel oförsvarbart att ”hänga ut” enskilda individer.⁵⁴ Som intervjuare har jag ett stort ansvar att det material som tas fram inte används på ett felaktigt sätt och att det inte utsätter respondenten för eventuella framtida problem. Därför har jag erbjudit intervjupersonerna att läsa den färdiga texten innan publicering för att minimera risken för eventuella feltolkningar. Under samtalet ges även respondenterna möjlighet att när som helst avbryta intervjun eller lämna en ställd fråga obesvarad.

Genomförandet av intervjuerna kommer ske hemma hos respondenterna, eftersom att ens egen hemmiljö ger en känsla av trygghet. Dessutom kan det vara värdefullt för mig att komma hem till respondenterna och se deras omgivning, men kanske även se värdefulla föremål som har anknytningar till uppsatsens tematik.⁵⁵

Samtalen kommer dokumenteras med hjälp av en diktafon. Papper och penna var en möjlig option, men diktafonen ger en större trygghet och ett bättre flyt i samtalet. Genom att jag kan lyssna på samtalet upprepade gånger får jag en bredare helhetsbild av området och chansen till feltolkningar minskar. När samtliga intervjuer är genomförda kommer det inspelade materialet att transkriberas och sedan användas för att svara på mina ställda frågeställningar. Samtalet kommer att transkriberas ordagrant detta kan ge upphov till ett försämrat språk, eftersom det finns en skillnad i talspråk respektive skriftspråk.⁵⁶

Upplägget av mitt frågebatteri kommer röra sig i en kronologisk ordning och är kopplat till mitt syfte och frågeställning. Ordningsföljden på frågorna är strategiskt utvald, eftersom att den första frågan handlar om tiden innan kriget och den avslutande berör det som hänt efter krigets slut.

---

⁵⁴ Götlind, Anna & Kåks, Helena, s. 98.

⁵⁵ Götlind, Anna & Kåks, Helena, s. 100.

⁵⁶ Götlind, Anna & Kåks, Helena, s. 100–101.

Frågebatteri⁵⁷

1. Vem är du? Bakgrund, ålder och klass (utbildning).
2. Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de etniska grupperna inom landet innan kriget?
3. Varför blev det krig i Bosnien och Hercegovina? Någon direkt skyldig?
4. Vad var det som gjorde att du bestämde dig för att gå med i kriget? Var det ditt egna val eller kände du dig tvungen?
5. Vad för position inom militären hade du?
6. Hur minns du kriget och din egen insatts? Några specifika händelser och datum?
7. Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?
8. Förändrades din bild av de andra etniska grupper under krigets gång? Utveckla gärna ditt svar.
9. Var kriget i Bosnien och Hercegovina ett försök till etnisk rensning?
10. Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts annorlunda?
11. Hur är din bild av de andra etniska grupperna i området idag, efter kriget?

Analys av frågesvaren

Följande avsnitt kommer behandla intervjupersonernas svar och skildringar. Analysen innehar tre olika avsnitt bestående av en övergriplig presentation av intervjupersonerna, likheter och skillnader i respondenternas svar samt en djupare och en mer detaljerad analys om varför de minns som de gör.

---

⁵⁷ De flesta av frågorna har inspirerats av min B-uppsats.

Övergriplig presentation av respondenterna

Källmaterialet bygger på muntliga intervjuer med:

Haris Omerovic. Född 1968 i Mostar, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosniak. Levde innan kriget i enkla förhållanden och hans familj tillhörde arbetarklassen. Hans far arbetade som murare i Tyskland och mor hans var hemmafru. Haris beskriver sig själv som en problematisk elev som endast gick ut grundskolan. Under kriget tillhörde han det fjärde förbandet i den bosniakiska armén.

Jovan Stojanovic. Född 1966 i Dvorovi, en by utanför Bijeljina, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosnienserb. Jovan levde innan kriget i mycket stabila förhållanden och tillhörde den övre medelklassen på gränsen till överklass. Hans far var utbildad och högt uppsatt på ett lokalt företag och hans mor var hemmafru. Innehar själv en fyraårig utbildning på ekonomiska universitetet i Belgrad. Under kriget var han militärpolis på den bosnienserbiska sidan.

Josipa Tadic. Född 1969 i Jajce, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosnienkroat. Levde innan kriget i enkla förhållanden och anser sig självt ha tillhört den lägre medelklassen alternativt arbetarklassen. Hennes far arbetade på industri och mamma var hemmafru som skötte trädgården. Josipa själv gick ut gymnasiet, men var ingen duktig elev. Under kriget var hon till en början en del av det territoriella försvaret i sin hemstad Jajce. Sedan gick hon med i ”Prva gardijska brigada, Ante Bruno Busic” som var en del av den bosnienkroatisk armén.

Ermin Alispahic. Född 1961 i Prijedor, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosniak. Ermin levde innan kriget i normala förhållanden och anser sig själv ha tillhört arbetarklassen. Hans far var murare som i perioder arbetade mycket och var sällan hemma. Hans mor var en hemmafru som tog hand barnen. Ermin gick en ekonomisk linje på gymnasiet och fick efter det jobb på postkontoret i Bijeljina. När kriget hade sökt sig till Bijeljina anslöt sig Ermin till den bosniakiska militärpolisen utanför staden. Han insåg dock att kriget inte var något för honom och bestämde sig för att gå ut ur kriget efter bara några veckor.

Ivan Buljat. Född 1967 i Travnik, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosnienkroat. Ivan beskriver sin uppväxt som relativt tuff och att inget kom gratis i livet för honom och hans familj. Hans far var en duktig industriarbetare som trots sin långa arbetserfarenhet aldrig blev befördrad. Modern var en hemmafru. Ivan ansåg sig själv tillhöra arbetarklassen innan kriget i Bosnien. Vidare väljer Ivan återkommande att tala om sin religiösa bakgrund och menar på att det är hans katolska tro som hjälpt honom och hans familj att klara av vardagen. På gymnasiet gick Ivan elprogrammet och ansåg sig själv vara en duktig elev, men på grund

av ekonomiska svårigheter kunde han aldrig studera vidare. Under kriget i Bosnien var Ivan prickskytt i HVO Travnik (den bosnienkroatiska armén i Travnik).

Nemanja Ilic. Född 1963 i Derventa, Bosnien och Hercegovina. Nationalitet: bosnienserb. Nemanja beskriver sin uppväxt som tuff och fattig. Hans föräldrar var jordbrukare och tjänade pengar genom att sälja frukt och grönsaker. Modern var ute fälten och hjälpte fadern, men skötte även hushållssysslorna. Nemanja beskriver sina föräldrar som analfabeter. Vidare gick Nemanja en yrkesförberedande linje på gymnasiet och tanken var att bli smed. När kriget kom till Bosnien anslöt han sig till den jugoslaviska folkarmén och hade titlarna fotsoldat och spanare.

Gemensamt för samtliga intervjupersoner är att de är födda på 1960-talet och har således vuxit upp i det jugoslaviska systemet och har en relativt god bild om hur det var att leva under Josip Broz Titos kommunism. Utifrån ovanstående sammanställningar av respondenternas svar syns tydliga mönster i att arbetarklassen var dominerande och att endast en av sex personer hade en högskoleutbildning. Ivan som till exempel var en duktig skolelev hade aldrig möjligheten till att studera vidare, på grund av familjens begränsade ekonomi.⁵⁸

Att Titos Jugoslavien generellt sätt hade en förvriden kvinnoyn ger intervjuerna svar på. Samtliga mödrar till respondenterna var hemmafruar och hade således inget arbete. Även de få gånger kvinnan gavs möjligheten till att studera vidare, ansågs mannen i hushållet tjäna tillräckligt mycket pengar för att kvinnan inte skulle behöva arbeta. Jovans mor hade till exempel en dröm om att bli bibliotekarie, men la ner sin dröm och blev istället en välbärgad hemmafru eftersom mannen i huset var högt uppsatt på en fabrik.⁵⁹ På grund av den förvridna kvinnoynen som influerade Jugoslavien, måste Josipas deltagande i kriget ansetts vara kontroversiellt. Josipa anslöt sig frivilligt till den bosnienkroatiska armén, efter att hennes hemstad Jajce angripits av den jugoslaviska folkarmén.

Synen på Jugoslavien och de andra etniska grupperna innan kriget

Redan sedan medeltiden har området kring Bosnien och Hercegovina varit en plats där diktatorer, kungar och på senare tid även politiker lyckats skapa en aura av krig. Nyckelordet för krigen under 1900-talet har varit nationalism. Genom att skapa en känsla av gemenskap och ett hat gentemot oppositionen har folket i och runt forna Jugoslavien alltid varit redo för att strida i sitt folks namn. Kriget i Bosnien i början på 90-talet var inget undantag. Genom att

---

⁵⁸ Intervju Ivan Buljat, s. 29. (2018-12-09)

⁵⁹ Intervju Jovan Stojanovic, s. 9. (2018-12-01)

sprida en nationalistisk agenda lyckades politikerna i landet ännu en gång starta ett krig. Ur ett logiskt perspektiv skulle man kunna tänka sig att en viss mängd hat gentemot de andra etniska grupperna i Bosnien skulle krävas för att under en natt kunna vrida på sitt tankesätt och vara beredd på att döda en person. En person som fram till igår var ens granne, bästa vän eller arbetskamrat. Det är snudd på surrealistiskt att samtliga intervjupersoner på frågan ”om synen på de andra etniska grupperna innan kriget” svarar att ett hat aldrig var närvarande. Respondenterna talar om ett respektfullt och solidariskt liv under Titos Jugoslavien. Bosniaken Haris Omerovic som växte upp i den mångkulturella staden Mostar förklarar följande:

Innan kriget hade vi i vår familj aldrig några problem vare sig med kroater eller serber. Alla levde sina egna liv och det där med nationalitet och religion var aldrig riktigt viktigt under kommunismen. Pappa hade en nära vän som var kroat och vi brukade alltid umgås med familjen. De firade Bajram hos oss och vi firade jul hos dem.⁶⁰

Nemanja Ilic som är bosnienserb gifte sig med en bosnienkroat innan kriget bröt ut i Bosnien. Att ingå en relation med en kroat var således inga konstigheter för honom och hans familj.⁶¹

Synen på Jugoslavien som land var positiv hos fem respondenter. Nemanja och Jovan med serbisk bakgrund sticker dock ut en aning och beskriver Jugoslavien som ”världens bästa land” och ”demokratisk diktatur”. Kroaten Ivan talade inte om Jugoslavien med samma entusiastiska tonläge. Ivan som levde ett rätt fattigt liv i Travnik ogillade Jugoslavien och kommunismen. Han betonar en särpräglad orättvisa i form av att serberna runt om i Bosnien satt på alla höga poster. Därav var det snudd på omöjligt för hans far att klättra inom företaget han jobbade på, eftersom han hade ”fel” etnisk tillhörighet.⁶² Bosniaken Ermin hade fram tills att han gjort lumpen i den jugoslaviska folkarmén en positiv syn på landet, men precis som Ivan insåg han att serberna hade en dominerande ställning. Orättvisan fick honom att se Jugoslavien ur ett förändrat perspektiv i negativ riktning.⁶³ Utifrån Ivans och Ermins utsagor kanske det inte är konstigt att serberna Nemanja och Jovan talar om Jugoslavien som ett paradys, eftersom de hade ”rätt” etnisk tillhörighet. Förvisso kan det i Nemanjas fall vara kontroversiellt, eftersom hans föräldrar var fattiga jordbrukare. Jovan som hade en far som

---

⁶⁰ Intervju Haris Omerovic, s. 2. (2018-11-29)

⁶¹ Nemanja Ilic, s. 37.

⁶² Ivan Buljat, s. 30.

⁶³ Intervju Ermin Alispahic, s. 23–24. (2018-12-10)

var högt uppsatt på ett företag och tjänade bra med pengar hade ingen anledning till att ogilla Marskalken Titos rike.

Utifrån intervjupersonernas svar på ”synen på de andra etniska grupperna och Jugoslavien som helhet innan kriget” finns det få indikationer som skulle peka på att ett krig skulle vara möjligt att starta. Möjligtvis skulle politikerna i de små delrepublikerna kunna köra på Ivan och Ermins inslagna väg – orättvisa.

Vem är den skyldige?

Jugoslaviens nedgång börjar ofta likställas med Josip Broz Titos död. Den kommunistiska diktatorn lyckades i nästan 40 år hålla det gigantiska riket i styr. Ur ett skandinaviskt perspektiv kan 40 år låta lite, men faktum är att det ur ett Balkan-perspektiv är en stor bedrift. Tito lyckades tona ner de nationalistiska vindarna genom olika metoder; detta lyckades hans efterträdare Slobodan Milosevic inte med, utan piskade nästan självmant upp nationalismen när han mer eller mindre öppet berättade om sina storserbiska drömmar. En klar majoritet av intervjupersonerna anser just Slobodan Milosevic och hans politik vara boven till att det eskalerade ordentligt i det stora riket. Hans retorik anses av fem intervjupersoner vara nyckeln till att folket i Bosnien började mobilisera sig för ett krig. Ivan går så pass långt i sitt resonemang och vågar påstå att Jugoslavien hade funnits kvar om det inte varit för Milosevic.

[---] Men den andra sidan är ju givetvis anledningen till varför Kroatien och Slovenien ville ta sig ur Jugoslavien. Och då har vi ju egentligen bara ett svar och det är den nationalistiska politiken som Slobodan Milosevic och hans kompanjoner förde. Jag menar redan med Tito hade serberna det mycket bättre ställt än oss andra. Som jag nämnde tidigare hade de alltid förtur när det kommer till politiska platser och de finare jobben. Men när ekonomin sedan försämras med Milosevic och han ytterligare redan på den befintliga serbiska dominansen vill föra fram serberna blir det ju kortslutning i huvudet på oss andra. [...] . Och jag är helt övertygad om att Jugoslavien kanske hade funnits kvar om det inte var för den dumma Milosevic. Jag kan inte förstå att han var så himla dum som trodde att vi andra skulle stå vid sidan och bara svälja all hans skit.⁶⁴

[---]

Att Ivan med sin etnicitet som kroat ogillade Milosevics politik kanske inte är lika häpnadsväckande som när Jovan med sin bakgrund som serb också delar Ivans uppfattning

---

⁶⁴ Ivan Buljat, s. 30–31.

om att Milosevic drabbades av ett storhetsvansinne och trodde att hans retorik skulle gå obemärkt förbi. Jovan anser Milosevics politik vara naiv och refererar till att krig mer eller mindre finns i människornas DNA nere på Balkan.

[---] Det funkar inte så, speciellt inte i ett område som Bosnien eller Jugoslavien som genom historien varit centrum för massa krig. Du vet vi älskar att kriga, skulle vi få välja tre saker att göra i livet tror jag att ett av valen hade varit att vara med i krig. Det är typ med i vårt DNA.⁶⁵ [---]

Till skillnad från övriga respondenter väljer Nemanja att överhuvudtaget inte nämna Slobodan Milosevic. Istället tar han en helomvändning i sitt svar angående skyldiga till krigets start. Han pekar istället ut den kapitalistiska världen som direkt ansvarig för kriget. Nemanja konstaterar att kriget i Bosnien inte var ett ideologiskt krig mellan kroater, serber och bosniaker. Istället menar han att allt handlade om ekonomi och att Jugoslavien och hela den statligt ägda ekonomin var ett irritationsmoment för omvärlden. Vidare påpekar Nemanja att det är politikerna som sätter ihop ekonomin och för att politikerna själva ska kunna profitera på det ekonomiska planet spelade de istället ut människorna mot varandra genom en ideologisk propaganda. Med tanke på att folket nere i forna Jugoslavien alltid varit redo för att kriga var deras målsättning lätt att realisera. ”Jag brukar säga att ordning och reda och diktaturer behövs för idioter och vi nere i Jugoslavien var idioter”.⁶⁶ Nemanjas resonemang är intressant ur det perspektiv att han går steget längre och inte letar efter direkt ansvariga till kriget ur en etnisk utgångspunkt.

[---] Vi tar till exempel det kroatiska företaget Koncar som under Jugoslaviens tid var ett av de största företagen i landet. Vi köpte all elektronik därifrån. Vi importerade mycket sällan saker från andra länder. Vad gör vi idag? Jo, vi köper Electrolux, Bosch, Samsung, Siemens, Beko och så vidare. Ur kapitalistisk synvinkel kunde de stora länderna dra stora ekonomiska vinster av att splittra på Jugoslavien. Vad har vi gjort nu? Vi har smält upp gränser mellan varje delrepublik, höjt skatterna för att importera från Kroatien till Serbien och så vidare. Tänk dig Kroatien som var ett rikt jordbruksland har nu börjat importera grisar från andra länder.⁶⁷ [---]

---

⁶⁵ Jovan Stojanovic, s. 10–11.

⁶⁶ Nemanja Ilic, s 38.

⁶⁷ Nemanja Ilic, s. 44.

Krigets början och långa process. Ett eget val?

Att frivilligt vilja ansluta sig till ett krig, hålla i ett vapen och vara beredd på att döda låter snarare som en bra krigsfilm än något som skulle kunna realiseras i det verkliga livet. Kriget i Bosnien skulle ur respondenternas perspektiv kunna beskrivas som en film, en bra krigsfilm. Fyra av sex respondenter förklarar att de frivilligt i kombination med tvång anslöt sig till kriget.

Om någon anfaller ditt hem så måste du försvara dig vare sig du vill eller inte. [...]. Du ska veta också att vår [bosnienkroaternas] första försvarslinje gick en kilometer från mitt hus. Då är det bara att ta tag i ett gevär och ut och strida. Jag gjorde det för att försvara mitt hem, försvara min nationalitet och mitt ursprung.⁶⁸

Josipas skildring ger en god överblick om hur det kunde se ut när beslutet om att gå med i ett krig skulle tas. Det ges i princip två möjligheter, antingen att försvara sitt hem eller också ta sina viktigaste ägodelar och bege sig på flykt. Av liknande uppfattning är Haris som anslöt sig till det fjärde förbandet i den bosniakiska armén när kriget bröt ut i hans hemstad Mostar.⁶⁹

[---] När ditt land, din stad och slutligen din by hamnar under ständig beskjutning har du två alternativ. Antingen tar du ditt pick och pack och drar eller så stannar du kvar och krigar för att det ska bli som förr. Jag bestämde mig för att stanna kvar och kriga för min hemstad. På så sätt var det både mitt eget val och jag kände mig tvingad. En kombination av båda.⁷⁰ [---]

Ur intervjupersonernas svar gällande deras deltagande i kriget kan en mindre dos nationalism utläsas. Ord som ”mitt land”, ”min nationalitet”, ”mitt ursprung” och ”orättvisa” är återkommande bland respondenternas svar. Slobodan Milosevics politik som trissade upp den nationalistiska stämningen kan varit en bidragande orsak till varför så många människor valde att stanna kvar och försvara sina hem istället för att bege sig till säkrare mark.

Serberna Jovan och Nemanja sticker ut i sina svar i jämförelse med de övriga. Jovan är tydlig i sin beskrivning om att han kände sig tvungen att återvända från Belgrad till sin hemstad Bijeljina. Hans far, som han hyste stor respekt för, hade beordrat honom att komma hem och ansluta till den serbiska militärpolisen i Bijeljina. Jovans stora dröm om att bli en

---

⁶⁸ Josipa Tadic, s. 18.

⁶⁹ Haris Omerovic, s. 4.

⁷⁰ Haris Omerovic, s. 3.

framgångsrik ekonom i den serbiska huvudstaden förblev således bara en dröm.⁷¹ Nemanja som också kände sig tvungen att ansluta sig till kriget går steget längre i sitt resonemang och påpekar att han var naiv och dum i huvudet som inte förstod att kriget skulle bli en hemsk upplevelse. Vidare konstaterar han att det går fort i ett krig och att kriget sätter sig i själen på individen fortare än vad man skulle kunna föreställa sig.⁷²

[---] Men när man väl är fast då kommer man inte ut därifrån. Efter en månad ute på fältet blir man lite dum i huvudet. Kriget biter sig in i själen på en. Efter en månad haglade granaterna över huvudet på mig och jag tog inte ens skydd. [...]. Den första veckan ställde jag mig själv frågor hela tiden. Liksom hur kunde det bli så här, varför blev det så här? Men sedan så blir kriget ens vardag. Jag såg kriget som en del av mitt jobb efter ett tag.⁷³ [---]

Det är intressant att se hur kroaternas och bosniakernas svar på frågan skiljer sig från serbernas i undersökningen. Givetvis är inte sex intervjupersoner representativt för att kunna göra en rättvis helhetsbedömning, men utifrån svaren på denna undersökningen syns ett tydligt mönster i att kroaterna och bosniakerna ville försvara sina hem medan serberna mer eller mindre aldrig behövde göra det. De befann sig snarare på säkrare mark eller långt borta från sina hem. Ur den synvinkeln skulle man kunna konstatera att serberna hade ett annat perspektiv på kriget i Bosnien.

Minnen och iakttagelser, trauma och lycka

Det är ytterst sällan som bra krigsfilmer ger prov på lycka. Döda lik, detonationer av granater, psykiska sjukdomar, nära anhöriga som är oroliga och ett hat gentemot motståndaren är vanligt återkommande i scenerna. Intervjupersonerna i denna studien besitter alla egenskaper för att kunna delta i en bra krigsfilm, men någonstans i allt hat och oväsen som ett krig har, ger respondenterna upprepande gånger tecken på medmänsklighet och lycka. De intervjuade i denna studie har mängder av minnen som de bär på och som någon kanske aldrig kommer få reda på, eftersom att de är så pass känsliga. Ibland krävs det inte att ett hemskt minne måste handla om döda kroppar eller fysiska skador; kanske räcker det med att se en historisk bro raseras för att individen ska känna hopplöshet och en allmän tomhet. Haris som växte upp i

---

⁷¹ Jovan Stojanovic, s. 11.

⁷² Nemanja Ilic, s. 38–39.

⁷³ Nemanja Ilic, s. 38–39.

staden Mostar, som var känd för sin bro som delade staden i öst och väst, har ett starkt och traumatiskt minne av dagen då bron sprängdes.

[---] Det var som att de sprängde mitt hjärta, det var som om att de raderade min existens. Det är så svårt att förklara för någon som inte kan sätta sig in i situationen. Men den där bron var ingen vanlig bro, det där var en hel nations symbol. Jag har sett döda lik, människor som fått huvuden bortsprängda, spädbarn utan ben och så vidare, men när jag såg att bron hade blivit sprängd den 9 november 1993 då dog en bit av mig.⁷⁴ [---]

För Haris var bron i Mostar en symbol som var en del av hans hem och när symbolen togs ifrån honom kände han att en bit av hans själ hade tagit ifrån honom.

Josipa som i flera år medverkade i kriget beskriver att det jobbigaste i kriget inte var att se döda människor istället talar hon om flykten från sin hemstad med flera tusen andra människor som den värsta dagens i hennes liv.⁷⁵ Josipas och Haris skildringar har en viss symbolik, eftersom de talar om traumatiska minnen som inte är direkt kopplade till krigsfältet.

Efter att Josipa hade flytt sin hemstad anslöt hon sig till den bosnienkroatiska armén i Uskoplje och Livno. Städerna var kända för sina fångläger som kroaterna hade slagit upp och var man höll bosniakiska soldater som fångar. Förhållandena i dessa läger var hemska och fångarna var ständigt på gräsen till att dö av utmattning och hunger. Josipa som emellanåt befann sig vid lägren visade prov på stor medmänsklighet när hon räddade livet på en bosniakisk fånge.

[---] Och när jag var där var det en man som var muslim som kände igen mig. Han var från Jajce, men jag kände inte igen honom. Han hade blivit så smal, innan kriget var han en sån där man som tränade mycket och var stor, men nu så var han smal. Jag kände liksom inte igen honom. Men han hade inte mod att berätta för mig vem han var, eftersom han var rädd att jag skulle berätta för de andra soldaterna vem han var och att han då skulle misshandlas, vilket är fullt förståeligt. Men en dag hade han tagit sig mod och berättade att han var Jasmin och kom från byn Divicani utanför Jajce. [...]. Jag tyckte ju synd om honom. Du vet förhållanden var så sjukt dåliga i de där arbetslägren, många svälte sig till döds. Men jag stoppade alltid undan mat som vi fick och gav till honom så att han överlevde. Sedan så gjorde jag allt i min makt för att få honom utbytt mot våra

---

⁷⁴ Haris Omerovic, s. 5.

⁷⁵ Josipa Tadic, s 18–19.

soldater. Vi hade liksom utbyten. Muslimerna gav oss tre av våra soldater och då fick de tillbaka tre av sina. Så en dag skulle röda korset och UNPROFOR vara med i transaktionen. De var mellanhanden. Bytet skedde utanför staden Jablanica och han var en del av bytet, efter att jag insisterat på att han skulle vara det.⁷⁶ [---]

Mitt i krigets hetta räddar Josipa livet på en människa och utsatte sig själv för en enorm fara. Hennes agerande visar på att människan även i de tuffaste och mest utsatta situationerna innehar en form av empati. Mannen som Josipa räddade livet på överlevde kriget och skickade även ett vykort till henne under krigets gång och tackade för allt hon hade gjort för honom. När Josipa några år efter krigets slut går på gatan i sin hemstad Jajce hör hon hur någon ropar på henne.

[---] När jag vänder mig om står Jasmin [mannen Josipa räddat] där med sin fru och sin dotter. Vi kramade om varandra och båda grät. Hans fru tackade mig så mycket. De bjöd även hem oss till sig vi satt där och åt och skrattade. De var så tacksamma för det jag gjort.⁷⁷

Haris brydde sig innan kriget inte om etnicitet och religion. Hans bästa vän Ivan som var kroat befann sig på andra sidan Neretva, floden som delar Mostar. Bara en vecka innan kriget mellan kroaterna och bosniakerna skulle bryta ut i staden satt Haris och Ivan på ett café och drack kaffe. Det var även den sista gången han skulle få se sin barndomsvän vid liv. Under krigets gång visade Haris prov på stor medmänsklighet när han varje gång, efter att han avlossat ett skott hoppades på att det inte var Ivan han sköt på.⁷⁸

Ivan dog den 2 september 1993 och blev endast 25 år gammal. Han och några till hade träffats av en granat och alla dog på fläcken. Jag fick först höra det genom Radio Mostar som dagligen berättade om vilka som dött. När Ivans namn lästes upp började jag gråta. Jag kunde inte förstå att jag aldrig mer skulle få se honom. Jag kunde inte förstå att det hade blivit som det blivit. Det som gör ont än idag var att jag aldrig fick gå på hans begravning. Det var så hemskt, just i den stunden ville jag också bara dö så att jag fick träffa honom och be om ursäkt för allt, även om det inte var någons fel. Vi var ju bara unga människor.⁷⁹

---

⁷⁶ Josipa Tadic, s. 19.

⁷⁷ Josipa Tadic, s. 19.

⁷⁸ Haris Omerovic, s. 5.

⁷⁹ Haris Omerovic, s. 5.

Haris detaljerade bild av dagen då han fick reda på sin bästa väns död ger perspektiv på livet. Det är just dessa situationer där två barndomsvänner som under en natt börjar skjuta på varandra beskriver kriget i Bosnien och Hercegovina på bästa möjliga sätt. Det beskriver hur surrealistiskt kriget var och hur fruktansvärt naivt och trångsynt folket i Bosnien kunde vara.

Att kriget i Bosnien var komplext och konstigt kan även konstateras ur Nemanjas skildringar. När kriget bröt ut 1992 befann han sig i sin hemstad Derventa. Han tillhörde interventionsenheten och hade i uppgift att bryta igenom motståndarnas linjer. Under hela året 1992 krigade han mot kroaterna. Flera stycken personer ur hans enhet blev dödade av kroaterna och även han själv hade döda kroater på sitt samvete. Det mest kontroversiella händer i början på 1993 när kroaterna och serberna som under ett års tid krigat mot varandra, plötsligt väljer att samarbeta och mer eller mindre tillsammans anfäller bosniakerna utanför staden Zepce.

[...] i hela åtta månader samarbetade vi ihop med kroaterna och krigade mot muslimerna. Detta var vid staden Zepce. Vi serber gick ihop med den kroatiska 11 Ixp-brigaden. [---]. Kroaterna hade ju fortfarande liksom sina planer internt mellan varandra precis som vi serber hade, men när vi sedan skulle ut och strida och ta över mark gjorde vi det tillsammans. Vi tog över och försvarade ställen tillsammans. Ibland behövde de mer hjälp och ibland vi mer hjälp. Men det handlade om att ge och ta helt enkelt. Det var så roligt att muslimerna sa på deras radiokanaler att Ustase och Chetniks hade ingått en pakt om att skapa ett kristet Bosnien. [---]. När Izetbegovic och Tudjman 1994 skrev under det där kontraktet i Washington var vi serber tyvärr tvungna att lämna Zepce och vårt samarbete med kroaterna upphörde från och med den stunden. Men kroaterna var väldigt korrekta. De berättade vilka delar vi skulle behålla, hur vi skulle röra oss. De gav oss information var muslimerna befann sig, hur de planerade och så vidare även fast de var "neutrala". [---]. Ur ett krigsperspektiv var vårt samarbete med kroaterna fenomenalt, men ur ett människoperspektiv var det mycket konstigt och farligt. Det fanns ju kroater och serber som förlorat sina nära anhöriga och som innerst inne hatade varandra. Det var till och med så att vissa kroater lämnade den kroatiska armén och gick över till den muslimska sidan när de fick reda på att kroaterna och serberna skulle samarbeta, vilket egentligen inte är så konstigt.⁸⁰ [---]

---

⁸⁰ Nemanja Ilic, s. 41–42.

Haris, Nemanja, Josipa och Ivan har alla gemensamt att de varit med i en enhet som på nära håll krigat. Deras minnen av kriget ger djupare analyser av hur det kunde se ut på krigsfälten. Ermin och Jovan har dock ett annat perspektiv på sina berättelser. Båda två var med i kriget under en kortare period och flydde därefter från krigsfälten. Redan innan kriget var båda negativt inställda till att behöva kriga. Jovan var med om en traumatisk händelse utanför hemstaden Bijeljina där han dödade två personer.

[---] Jag avlossade en salva på kanske 15–20 skott och ser hur båda träffas. Sedan slänger jag mig ned på marken igen. Just då visste jag ju inte hur mycket de hade träffats, jag blev rädd att de skulle ta sig till fönstret jag sköt ifrån och sedan skjuta tillbaka. Men till min förvåning hade en av mina grabbar sprungit över gatan och tittat in från ett annat fönster. Han skriker då något i stil med att båda är träffade och att de inte rör sig. Då förstod jag att jag hade dödat två personer. Det är så konstigt, det var både en lättnad samtidigt som jag drabbades av panik. Sköt inte jag dem hade de säkert dödat mig, men att ha det på sitt samvete är hemskt.⁸¹

Direkt efter det inträffade bestämde han sig för att aldrig mer hålla i ett vapen. Han lyckades ta sig till Budapest och sedan vidare till Sverige.⁸²

Till skillnad från Jovan behövde Ermin bara avlossa ett skott för att inse att kriget inte var något för honom. Hans nyfödda dotter var ständigt i tankarna och att förlora sitt liv på grund av ett krig som han från början avskydde var svunnen tid. Bara efter några veckor bestämde han sig för att fly.⁸³ Att just Ermin och Jovan tidigt lämnade kriget i Bosnien kan bero på deras yrken och utbildningar. Jovan hade en genomförd högskoleutbildning, ett stabilt yrke och en god ekonomi. Ermin hade fått ett kontorsjobb på posten i Prijedor som han trivdes med och var välbetalt, vilket de resterande respondenterna inte hade. Således kan deras korta sejourer i armén ha sitt ursprung i deras stabila levnadsförhållanden innan kriget.

Synen på de andra etniska grupperna under krigets gång

Att hamna i krig föder i många fall ett generellt hat gentemot motståndaren eller åtminstone en förändrad bild. Samtliga respondenter i denna studien visar inga tendenser på hat mot någon av de etniska grupperna, snarare en förändrad bild med betoning på besvikelse. Många

---

⁸¹ Jovan Stojanovic, s. 13.

⁸² Jovan Stojanovic, s. 13.

⁸³ Ermin Alispahic, s. 25.

kände sig lurade av sina grannar som under en natt vände kappan efter vinden och inte längre ansåg dem vara lika mycket värda.

Ivan växte upp i Travnik som innan kriget i Bosnien var en mångkulturell stad med en dominerande andel kroater och bosniaker. Han hade innan kriget ett förakt mot Jugoslavien som land och Titos kommunism, men betonade att han hyste en stor respekt mot de andra etniska grupperna i staden.⁸⁴ När kriget slutligen kom till hans hemstad var det serberna som till en början var den största fienden. Det var serberna som attackerade staden med granater från den höga toppen på berget Vlasic. Trots det hade Ivans bild av serberna inte förändrats. Han ansåg att kriget mot serberna var en plikt i hopp om att försvara sin hemstad, precis som serberna ville försvara Jugoslavien. Ivan väljer istället att upprepande gånger beskriva sin förändrade bild av bosniakerna som han såg som sina bröder.

[...] bosniakerna visade sin rätta sida. Jag var så fruktansvärt förvånad över hur de agerade. Jag kunde inte förstå att människor kunde hålla masken så bra. Jag menar vi levde tillsammans innan kriget, vi var som bröder och från ingenstans vänder de vapnen mot oss och inte nog med det, de tog dit Mudzahedinerna som tog ut sin ilska på civila kroater. Visst har det med politik att göra, men att även den civila muslimska befolkningen vände den kroatiska civila befolkningen ryggen säger allt om deras karaktär. Jag var så fruktansvärt besviken då.⁸⁵

Lika besviken som Ivan var på bosniakerna, var Haris på kroaterna. Alla döda lik han såg på krigsfältet gjorde att hans bild av kroaterna förändrades. Haris menar på att kroaterna ville radera bosniakernas existens. Precis som Ivan hade han aldrig något större förakt mot serberna, eftersom det var kroaterna han såg som sina grannar. Han kände sig sviken och lurad.⁸⁶

Nemanja är inne på ett annat spår när han konstaterar att ett hat aldrig var närvarande, eftersom att hat leder till okontrollerade handlingar. Han menar att det i ett krig inte finns tid och plats för okontrollerade handlingar, eftersom det oftast leder till en naiv död. Nemanja påpekar istället att det vuxit fram en rädsla för kroater och bosniaker som inte var närvarande innan kriget.⁸⁷

---

⁸⁴ Ivan Buljat, s. 30.

⁸⁵ Ivan Buljat, s. 34.

⁸⁶ Haris Omerovic, s. 6–7.

⁸⁷ Nemanja Ilic, s. 42–43.

Det finns en röd tråd i intervjupersonernas svar gällande den förändrade bilden av de andra etniska grupperna. Haris, Josipa, Ermin och Ivan är tydliga med hur deras syn förändrades på respektive folkgrupp i deras hemstad. Den röda tråden handlar om vilka folkgrupper som dominerade i en stad. I till exempel Josipas fall förändrades bilden av främst bosniakerna. Josipas hemstad Jajce hade en dominerande bosniakisk och kroatisk befolkning.⁸⁸ Ermin hade en förändrad syn på serberna, men hade aldrig något förakt mot kroaterna, eftersom det bodde ytterst få kroater i hans hemstad Prijedor.⁸⁹ Således kan en besvikelse gentemot den folkgrupp som ihop med den egna hade en dominerande ställning i respektive stad utläsas.

Konsekvenserna och synen på kriget i efterhand

Kriget fick förödande konsekvenser för samtliga intervjupersoner. Psykiska sjukdomar, fysiska skador, döda anhöriga och en längtan efter hemlandet. Samtliga fick lämna sina hemstäder och har idag en gemensam punkt – de lever i Sverige. Några av respondenterna uttrycker en tacksamhet mot Sverige som land och för alla möjligheter landet givit dem. Haris beskriver Sverige som världens bästa land, men trots det gråter han varje gång han ska åka hem till Sverige efter att ha spenderat en tid i Bosnien.⁹⁰

Tre av sex respondenter talar öppet om sina psykiska problem som kriget orsakat dem. Sömnproblem är ständigt återkommande hos dessa tre och de har olika metoder som de arbetar med. Ivan har svåra mardrömmar och tar medicin för att kunna sova.⁹¹ Haris har sökt hjälp hos psykolog och fått medicin utskrivna för att kunna somna om nätterna. Medicinen har dock stora biverkningar, vilket gjort att han mer eller mindre avstår medicinen.

*[...] jag får aldrig den där djupsömnen längre och de få gånger jag får det har jag fått i mig några öl. Alkoholen lugnar mig, men jag skulle inte vilja påstå att alkoholen har så stor del i mitt liv. Det kanske händer två gånger i månaden att jag tar några öl. [---]. Men jag vill inte ta några tabletter, jag får sådana biverkningar att jag inte tycker det är värt det.*⁹²

Precis som Ivan och Haris har Josipa stora sömnproblem. Hon har även drabbats av PTSD (posttraumatiskt stressyndrom) och reumatism, vilket har lett till att hon har svårt att utföra en

---

⁸⁸ Josipa Tadic, s. 21.

⁸⁹ Ermin Alispahic, s. 26.

⁹⁰ Haris Omerovic, s.6.

⁹¹ Ivan Buljat, s. 33.

⁹² Haris Omerovic, s. 6.

fysisk aktivitet under en längre tidsperiod. Detta har i sin tur lett till övervikt och problem med blodtrycket.⁹³

Nemanja sårades två gånger under krigets gång, en gång i högra benet och en gång i huvudet. De fysiska skadorna han ådrog sig var dock inte alls lika smärtsamma som när hans egne son efter tre års frånvaro inte kände igen honom.⁹⁴

1992 i januari månad flyttade jag in i mitt hus. [---] . Bara tre månader senare någon gång i mars månad stack min fru och mitt barn till Kroatien. Jag insåg att det var osäkert och att ett krig inte gick att undvika. Med tanke på att min fru är kroat kunde hon åka till Zagreb utan några problem. [---]. Nästa gång jag såg henne och mitt barn var i december 1994 i Sverige. Min son var cirka 3 år gammal när de stack och var cirka 6 år när jag såg honom igen. Det som gjorde mest ont var att han inte kände igen mig.⁹⁵

Med tanke på de förödande konsekvenserna som kriget medförde för varje individ är synen på kriget, nu i efterhand extremt negativt. Samtliga intervjupersoner är överens om att kriget i Bosnien var dumt, naivt och onödigt. Dagens konstellation av Bosnien och Hercegovina får Josip Broz Titos kommunistiska diktatur att framstå som ett paradys. Respondenterna är överens om att allt var bättre förr och att det i varje fall var ordning och reda. Politikerna som fick människorna att gå ut i strid utpekas av alla intervjupersoner som ansvariga för att ha skapat de katastrofala förhållandena i Bosnien.

Det enda jag har att säga är att kriget i Bosnien kan vara det mest onödiga någonsin. Vad fick vi ut av kriget? Ingenting! Allt ser exakt likadant ut som innan, bara att vi hatar varandra. Oskyldiga människor ha dött, mängder av människor har fått sina liv förstörda på ett eller annat sätt. Varför? Jo för att några politiker bestämde sig för att dela på landet. Och vi människor var så naiva och gick i fällan som politikerna så fint hade gjort. Hade det blivit krig idag, igen hade jag aldrig någonsin ställt upp igen. Jag älskar mitt land, men för vem ska jag kriga?

---

⁹³ Josipa Tadic, s. 20.

⁹⁴ Nemanja Ilic, s. 42.

⁹⁵ Nemanja Ilic, s. 42.

Vad har jag fått för att aldrig kunna sova normalt igen? Jag har inte fått ett skit.⁹⁶

[---]

Ivan är precis som Haris inne på att han aldrig hade ställt upp i kriget om han hade vetat att det skulle bli på detta sättet. Han konstaterar att han hellre hade levt under Jugoslaviens flagga och sett all den där orättvisan som han fick uppleva under sin uppväxt än att få ett självständigt land som dagens Bosnien.⁹⁷

Var kriget i Bosnien försök till etnisk rensning?

I varje krig sker krigsförbrytelser vare sig de blir uppmärksammade eller ej. Kriget i Bosnien var ett krig där krigsförbrytelser och etniska rensningar gjordes mitt framför ögonen på omvärlden. Till exempel befann sig den dåvarande svenska statsministern Carl Bildt i Srebrenica bara dagar innan den största europeiska massakern sedan förintelsen inträffade. Srebrenica är bara ett av många ställen runt om i Bosnien där civila barn, kvinnor och män avrättades, eftersom de ansågs tillhöra fel religion eller nationalitet. I efterhand har många krigsförbrytare dömts till fängelser, men långt ifrån alla. En stor mängd mördare och våldtäktsmän går fria i städer där de utfärdat sina dåd utan några konsekvenser eller skam. Samtliga intervjupersoner är överens om att kriget i Bosnien var ett försök till etnisk rensning. Det råder dock en oenighet om vem som anses vara skyldig. Fyra av sex respondenter menar att både serber, kroater och bosniaker på sina håll och kanter försökte skapa etniskt rena områden. Bland dessa fyra respondenter konstaterar tre stycken att serberna gjorde flest etniska rensningar. Anmärkningsvärt är att Nemanja och Jovan som båda är etniska serber, erkänner att serberna utfärdade flest rensningar.

Jo det var etnisk rensning. Eftersom alla sidor försökte skapa sig ett eget samhälle med bara den egna etniska gruppen som boende i det samhället och det är ett faktum. Folk var helt enkelt tvungna att lämna sina hem. Bara ur egen erfarenheten minns jag att vi gjorde allt i vår makt för att vi skulle få ha ett etniskt rent samhälle. Vi gjorde absolut ingenting för att försöka hålla kvar de andra etniska grupperna, det är ju etnisk rensning. Det fanns ju inte heller något system, inga lagar ingenting som skyddade den civila befolkningen. [---]. Det jag blir mest provocerad över är till exempel när bosniaker säger att de aldrig gjorde någon etnisk rensning, att de aldrig tvingade folk lämna sina hem. De ljuger för

---

⁹⁶ Haris Omerovic, s. 7.

⁹⁷ Josip Buljat, s. 35.

sig själva när de säger så. Jag ska vara ärlig mot dig, vi serber gjorde flest etniska rensningar. Men även kroater och muslimer gjorde hemskheter. [---] ⁹⁸

Josipa och Ermin skiljer sig från de resterande, eftersom att de konstaterar att enbart serberna gjorde etniska rensningar. Ermin gör en parallell till andra världskriget och koncentrationslägren i Jasenovac där nazisterna och fascisterna mördade flera hundra tusen civila jugoslaver. Ermin minns tillbaka till hur chockerad han var över att läsa de hemska sakerna som människor kunde göra mot andra människor. Det dröjde dock cirka 50 år innan Ermin själv befann sig i en stad med tre olika koncentrationsläger där främst bosniakiska muslimer satt fängslade. Tortyr i olika former var vanligt förekommande.⁹⁹

Synen på de andra etniska grupperna idag, efter kriget

Respondenternas svar på frågan om synen på de andra etniska grupperna idag är tämligen svår att hitta en röd tråd i. Dock är samtliga överens om att det inte finns något hat gentemot en annan etnisk folkgrupp. Ermin som sticker ut en liten bit i sitt svar och förklarar till exempel att han aldrig skulle kunna tänka sig leva ihop med serberna igen efter allt han varit med om och sett dem göra mot hans egen folkgrupp. Han påpekar också att serberna genom historien alltid varit krigiska och varit huvudaktörerna i varje krig som utspelat sig i området kring forna Jugoslavien.¹⁰⁰ Trots det har Ermin inget direkt hat mot serberna.

Jovan och Josipa som tillhör den kristna tron, även om de har olika inriktningar, hävdar att bosniakerna sedan krigets slut blivit radikala i sin tro. Josipa går så pass långt i sitt svar att hon jämför bosniakerna med de allra mest radikala muslimerna från Mellanöstern.¹⁰¹ Jovan är i sin tur chockad över hur strikt de förhåller sig till islams regler, något de aldrig tidigare har gjort.

*[---] Jag vet inte om det har med kriget att göra eller vad det kan vara, men många av dem har blivit så fanatiska. Förr så liksom åt de all typ av kött, drack alkohol och så vidare.*¹⁰² [---]

---

⁹⁸ Nemanja Ilic, s. 43.

⁹⁹ Ermin Alispahic, s. 27.

¹⁰⁰ Ermin Alispahic, s. 28.

¹⁰¹ Josip Tadic, s. 22.

¹⁰² Jovan Stojanovic, s. 16.

Samtidigt som Josipa beskriver bosniakerna som radikala och svåra att leva med, lyfter hon fram serberna och påstår att de blivit bättre sedan krigets slut. Hon går återigen in på det religiösa spåret och hävdar att serberna är lättare att leva ihop med eftersom de är kristna, ”korset är korset”, hävdar Josipa.¹⁰³

Tre av sex intervjupersoner går steget längre i sina svar och hävdar att de stundtals har större problem med sin egen folkgrupp än någon annan. Oftast är det människor som till exempel aldrig varit delaktiga i kriget som yttrar sig på ett nationalistiskt sätt. Detta uppfattas av intervjupersonerna som problematiskt och irriterande.

Detta kanske kommer låta konstigt, men jag ogillar serber det vill säga mitt eget folk mer än vad jag ogillar kroater eller bosniaker. Vissa av de serber jag känner här i Sverige är sådana nationalist, de är större serber än jag vet inte vad. Många är så trångsynta och så fort det kommer till politik hamnar jag alltid i en het diskussion.¹⁰⁴

Nemanja är inne på samma spår som Jovan och menar på att situationen i Bosnien aldrig kommer förändras om människor inte börjar inse att ens egen folkgrupp inte är perfekt. Alla måste utgå utifrån sig själva för att det ska kunna ske en förändring.¹⁰⁵

Förutom att Nemanja har svårt för nationalistiska och trångsynta serber har också en större aktsamhet mot kroaterna och bosniakerna vuxit fram. Innan kriget fanns ingen sådan aktsamhet, vilket även Nemanjas förhållande med en kroatisk kvinna ger prov på. Den tillbakadragna attityden menar han har sitt ursprung i kriget och en viss respekt gentemot individen som befinner sig på andra sidan.

[---] När jag går fram till en kroat eller bosniak så har jag alltid en viss handbroms i och jag tror även de också har det. Man vet aldrig vad den andra har gått igenom och vad för inställning den har mot den andra parten. Och detta är ju något som aldrig fanns närvarande tidigare. Men att jag tycker något illa om någon det gör jag inte. Jag har snarare förståelse för om de ogillar mig, eftersom min sida, den serbiska sidan gjorde ju faktiskt hemskheter mot både kroater och bosniaker och det måste man respektera. [---]. Men som sagt jag har förståelse för om någon inte klarar av att vara vän med mig. Jag försöker vara bra mot alla.¹⁰⁶ [---]

---

¹⁰³ Josip Tadic, s. 22.

¹⁰⁴ Jovan Stojanovic, s. 16.

¹⁰⁵ Nemanja Ilic, s. 45.

¹⁰⁶ Nemanja Ilic, s. 44–45.

Haris och Ivan är inne på att människan ska sprida kärlek istället för hat och att en individ inte ska bedömas utifrån vad den har för etnisk tillhörighet, utan snarare hur den agerar i en relation ihop med en själv.

*[...] respektera varje individ vare sig den är svart, vit, kines, kroat, serb vad som helst. Man vet aldrig när man kan behöva någons hjälp. Hur skulle jag kunna hata en person bara för att den till exempel är serb? Vad är jag då för människa? Hat föder hat. Jag tycker vi ska sprida kärlek och älska varandra.*¹⁰⁷

Varför minns intervjupersonerna som de gör?

Samtliga respondenter anlände till Sverige av liknande anledning – flykt från krig. De flydde sina hemstäder och hamnade i Skandinavien för att skapa sig ett nytt och bättre liv långt ifrån detonationer, vapen och död. Intervjupersonerna kom till Sverige med olika habitus. Deras tidigare erfarenheter skiljer sig från person till person och är därför viktiga och intressanta att kartlägga. Utifrån den ovanstående analysen är det tydligt att det finns många gemensamma nämnare hos respondenterna, men minst lika många som inte stämmer överens.

Det kan bero på många olika faktorer till varför de väljer att minnas på följande sätt.

Främst kan deras minne påverkas av att de idag lever i ett välorganiserat land som Sverige. De möts dagligen av nyheter om hur Bosnien ser ut och hur politikernas nationalism än idag är närvarande. Den nationalismen som finns kvar nere i forna Jugoslavien har på ett eller annat sätt planat ut i Sverige. Givetvis finns föraktet gentemot de andra etniska grupperna kvar i Sverige också, men inte alls i lika stor utsträckning. Anledningen till det kan till exempel vara att det på många arbetsplatser idag finns människor med ursprung från forna Jugoslavien och personerna drar sig till varandra, eftersom man talar samma språk, kommer från liknande förhållanden och förmodligen med liknande bakgrund; flykt från krig. När till exempel samtliga respondenter är överens om att kriget i Bosnien regisserades av politikerna blir de medvetna om att de bara var spelpjäser som gick igång på nationalismen som de styrande männen i kostym spred. Således blir synen och minnet av kriget annorlunda. Hade studien gjorts någon månad efter att kriget fick sitt slut 1995 är det stor chans att svaren hade sett annorlunda ut, eftersom respondenterna då fortfarande inte hade hunnit bearbeta kriget

---

¹⁰⁷ Haris Omerovic, s. 8.

och fått sig en helhetsbild av hur det faktiskt gick till. Utifrån situationen i dagens Bosnien och Hercegovina framstår Jugoslavien som ett paradiset av samtliga respondenter. Den kommunistiska diktaturen som kroaterna och bosniakerna ville lämna romantiserades konsekvent. Nostalgin efter Tito och hans välstrukturerade samhälle är således enormt. Hade intervjuerna ägt rum någon månad efter kriget är det som ovannämnt stor sannolikhet att majoriteten av intervjupersonerna hade haft en annorlunda syn på Jugoslavien och Tito i jämförelse med idag. När kriget var över fanns förhoppningarna om att skapa framgångsrika och stabila delrepubliker. Resultatet blev dessvärre det omvända och plötsligt framstår kriget i samtliga respondenters ögon som onödigt och naivt.

Andra aspekter till varför de minns på följande sätt bero på konsekvenserna som kriget medförde för den enskilda individen. För tre av respondenterna orsakade kriget psykiska problem och för den fjärde fysiska skador. När respondenterna gick in i kriget var sömnproblem, medicin på daglig basis och psykologer förmodligen inget de hade räknat med. När konsekvenserna blivit förödande och det politiskaläget ser ut som det gör i dagens Bosnien växer givetvis känslan av att kriget var onödigt. Många av respondenterna ställer sig då frågan varför de krigade och vad de fick ut av det. En allmän missnöjdhet blir således påtaglig och har med störst sannolikhet en avgörande roll i deras minne av kriget.

Bosnien kallas i folkmun ”mini-Jugoslavien”, eftersom det än idag lever tre olika etniska folkgrupper i landet. Det mångkulturella samhället präglades innan kriget av respekt och en öppen gemenskap gentemot andra etniska grupper. Det enda som skiljde människorna åt var religionen. När man levt nära in på en viss folkgrupp och den sedan förändras en aning kan förändringen uppfattas som radikal och extrem. Jovan och Josipa som växte upp i Bijeljina respektive Jajce har levt i städer där den dominerande befolkningen i staden varit den egna och bosniakiska. I Bijeljina var det mest serber och bosniaker, i Jajce kroater och bosniaker. De båda respondenterna berättar i intervjuerna att deras syn på bosniakerna förändrats sedan krigets slut, eftersom de anses blivit radikala och extrema muslimer. Deras åsikter idag baseras på minnen av hur den bosniakiska befolkningen var innan kriget. När en djupare analys görs av deras minne av kriget finns det en röd tråd i deras svar och det är deras krigande mot bosniakerna. Båda spenderade den mesta delen av sitt deltagande i kriget i strider mot just bosniakerna och deras svar om en växande radikalism hos den muslimska populationen i Bosnien kan baseras på ett förakt som striderna på krigsfältet orsakat.

Samtliga respondenter har idag egna barn, två av respondenterna hade barn innan kriget. När ett barn föds ligger all fokus på att uppfostra barnet på ett korrekt och bra sätt. När dessutom möjligheten ges att uppfostra sitt barn i ett demokratiskt och homogent samhälle

som det svenska kan ett minne av ett krig förändras. Varje förälder har i uppgift att lära sitt barn om alla människors lika värde. När ett sådant tankesätt installeras hos en individ är det svårt att bära på ett hat. Haris och Ivan nämner båda sina barn i intervjuerna och hur de lägger stor tonvikt på att alla människor ska respekteras och att en individ aldrig får bedömas utifrån nationalitet.

[---] Jag är extremt tydligt med det där när det kommer till mina barn. Att de ska respektera varje individ vare sig den är svart, vit, kines, kroat, serb vad som helst.¹⁰⁸ [---]

Således kan ett barns beteende och synsätt vara en spegelbild av hur föräldrarna är. Därför kan det svenska samhället i kombination barnens uppfostran ha påverkat minnet av kriget och synen på de andra etniska grupperna.

Sammanfattande diskussion

För vidare forskning finns en rad olika inriktningar. Den första hade givetvis varit att berika denna uppsatsen med flera personer, vilket hade kunnat ge ett större och bredare perspektiv. Att dra generella slutsatser på endast sex personer är svårt. Vidare hade det varit spännande att åka ner till Bosnien och göra en liknande intervjustudie på människorna som bor där och sedan jämföra deras svar med dem som bor i Sverige. Deras perspektiv skiljer sig med störst sannolikhet åt med tanke på att de som är bosatta i Bosnien vardagligen ser på orättvisorna och har förmodligen inte samma förutsättningar att bearbeta kriget på.

I min studie har jag intervjuat sex personer som varit delaktiga i kriget i Bosnien och Hercegovina. Deras minnen och upplevelser av den traumatiska händelsen i början av 90-talet har analyserats och bearbetats. Min avsikt med uppsatsen har varit att ge läsaren en bredare förståelse av hur komplext kriget i Bosnien var, hur de etniska grupperna i landet splittrades samt vad för konsekvenser ett krig kan medföra för den enskilda individen.

Inkompetenta och giriga politiker i kombination med en trångsynt och naiv befolkning gjorde det möjligt att ett land som länge hade varit känt för sitt multietniska samhälle lyckades hamna i en konflikt. Bosnien var synonymt med tolerans, respekt och kärlek, men det multietniska samhället som länge hade varit symbolen för landet övergick under en natt till ett stort problem. De religiösa och etniska skillnaderna bland befolkningen i Bosnien som ingen någonsin hade brytt sig om blev under en natt avgörande om man skulle få leva eller ej.

---

¹⁰⁸ Haris Omerovic, s. 8.

Journalisten och skribenten, Slavenka Drakulic intervjuade under kriget i forna Jugoslavien en kroatisk soldat vid namnet Ivan. Han beskriver hur han växte upp i en stad där kroater och serber levde ihop, men hur allt på bara några dagar förändrades och den som var ens granne blev till ens värsta fiende. En bekant serb från grannbyn hade tillfångatagits av de kroatiska soldaterna. Den serbiska fången erkände att han hade mördat en annan kroatisk soldats föräldrar, eftersom han ansåg dem ha fel etnisk bakgrund. Att de religiösa och etniska aspekterna inte var viktiga innan kriget ger samtliga intervjupersoner svar på och beskriver som jag tidigare nämnt tiden innan kriget som respekt- och kärleksfull.

Konsekvenserna som kriget medförde för intervjupersonen speglar de nordiska FN-soldaternas och Johanne Hildebrandts berättelser. Den ständiga psykiska påfrestningen, vredesutbrott, kraftiga detonationer och en rädsla av att dö är ständigt återkommande i skildringarna. Nemanja Ilic, beskriver precis som de nordiska FN-soldaterna att det bara tar några dagar innan kriget äter sig in i själen på en och att det endast krävs en skjutning innan krigets närhet känns av på riktigt.

I boken *vägen till det okända* berättar Enisa om kriget och den hemska tiden innan hon slutligen fick lämna sin hemstad och sitt hemland. Enisa berättar om orättvisorna på arbetsplatsen och den allmänt hetsiga atmosfären i hennes hemstad Banja Luka.

Respondenten Ermin Alispahics skildringar från sin arbetsplats och hemstad påminner om Enisas berättelse. Trakasserings på arbetsplatsen, eftersom de var bosniaker pågick i veckor innan de slutligen avskedades. I städernas centrala delar cirkulerade militärpoliser och serbiska grannar med vapen hängandes runt axeln. Den som senast igår var din granne eller arbetskamrat förändrades på en natt till ett vidunder som på ett kallblodigt sätt var redo att tortera och mörda en.

Samtliga respondenter är överens om att kriget i Bosnien och Hercegovina var ett försök till etnisk rensning, att ett hat gentemot de andra etniska grupperna inte är närvarande idag och att kriget var naivt. I samtliga respondenters ögon framstår Jugoslavien som ett paradisi jämförelse med dagens Bosnien och den kommunistiska diktatorn Josip Broz Tito målas upp som den ende mannen i världen som lyckades ena det evigt krigsdrabbade området. Kanske har intervjupersonen Jovan Stojanovic rätt när han påstår att folket i forna Jugoslavien bär på krig i sitt DNA? Kanske skulle Josip Broz Tito aldrig gjort en sista dans? En sak är dock säker; Bosnien och Hercegovina behöver en framgångsrik tonsättare och ledargestalt som aldrig gör om det Tito gjorde – att ta en sista dans.

Bilagor

Begrepp

Bosniaker – Är befolkningen i Bosnien-Hercegovina med muslimsk bakgrund. Benämningen har sedan krigets slut fått en allt större innebörd. Innan kriget benämndes de som enbart *Muslimani* (med stort M), detta är i stora drag aktuellt även idag.

Bosnier – Är en beteckning på alla invånare i Bosnien oavsett etnisk tillhörighet.

Bosnienkroater – Är den befolkningen som tillhör den romerska-katolska kyrkan.

Bosnienserber – Är den befolkningen som tillhör den serbisk-ortodoxa kyrkan och har ett eget alfabet och egen kalender. Den bosnienserbiska befolkningen använder sig av det kyrilliska alfabetet och den Julianska kalendern (främst för att fira jul och nyår).

Etnisk rensning – Är ett begrepp som inte har en bestämd juridisk innebörd. Termen har varit ständigt återkommande i områden där människor har tvångsflyttats och deporterats till andra orter inom landet eller till och med utanför landet. Sammanfattat handlar det om att genom tvång göra områden ”rena” från människor som har ”fel” religion eller nationalitet.¹⁰⁹

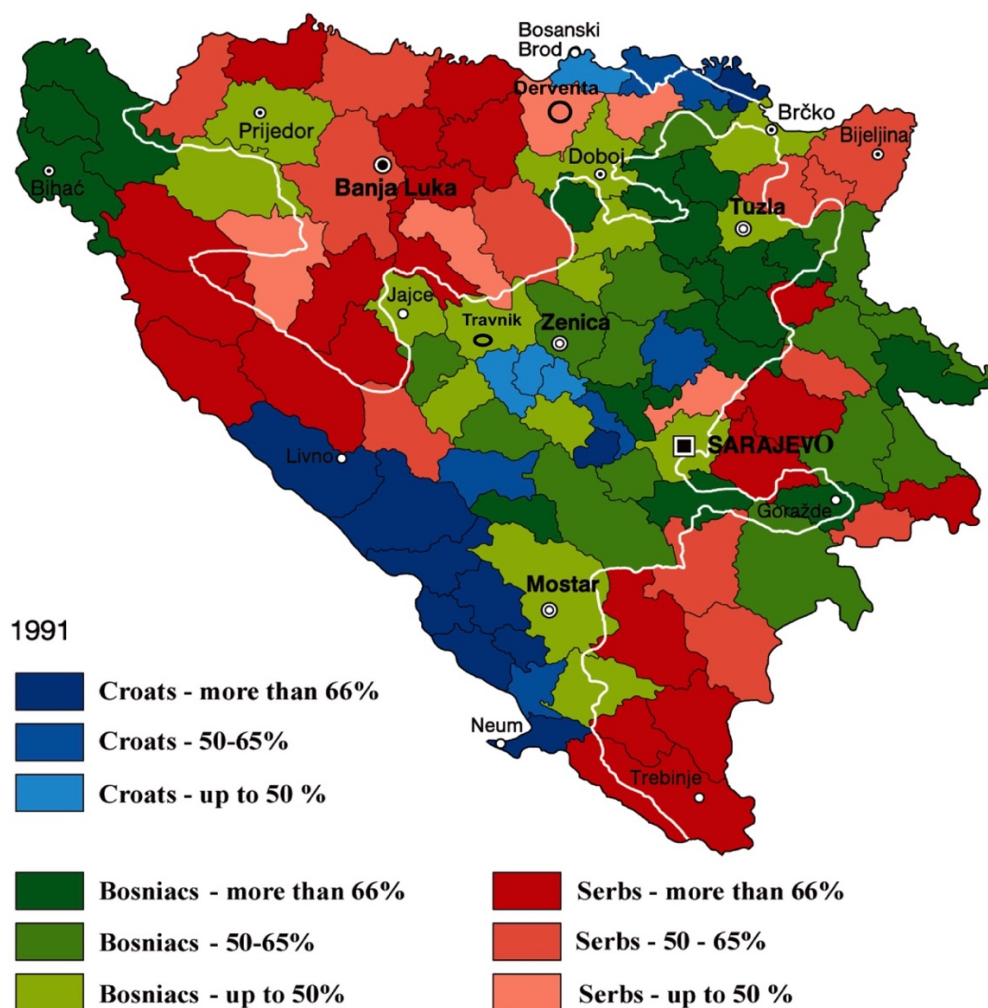
¹⁰⁹ Gustavsson, Sven & Svanberg, Ingvar (red.), *Bosnier: en flyktinggrupp i Sverige och dess bakgrund*, Centrum för multietnisk forskning, Univ., Uppsala, 1995, s. 55.

Karta över Bosnien innan kriget 1991¹¹⁰

Nemanja Ilic – Derventa
Jovan Stojanovic – Bijeljina
Josipa Tadic – Jajce
Ivan Buljat – Travnik
Haris Omerovic – Mostar
Ermin Alispahic – Prijedor

Den vita linjen illustrerar gränsen mellan Republika Srpska och Federationen Bosnien-Hercegovina.

Ethnic composition before the war in BiH (1991)

¹¹⁰ Karta uppladdad av "Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina": nedladdad från <https://reliefweb.int/map/bosnia-and-herzegovina/bosnia-and-herzegovina-ethnic-composition-war-1991> (hämtad 2019-01-03)

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Andersson, Lars, *Den första striden: anteckningar om stress, reaktioner, ledarskap och kamratstöd under den första Bosnienbataljonen*, Ledarskapsinstitutionen, Militärhögsl., Stockholm, 1994

Bajric, Enisa, *Vägen till det okända: Enisas bok = Put u nepoznato: Enisina Prica*, Sörmlands museums förlag, Nyköping, 2013

Drakulic, Slavenka, *Balkan Express: fragment från andra sidan kriget*, 1. Uppl., Ordfront, Stockholm, 1993

Gustavsson, Sven & Svanberg, Ingvar (red.), *Bosnier: en flyktinggrupp i Sverige och dess bakgrund*, Centrum för multietnisk forskning, Univ., Uppsala, 1995

Götlind, Anna & Kåks, Helena, *Mikrohistoria: en introduktion för uppsatsskrivande studenter*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2014

Hansson, Lars & Thor Tureby, Malin (red.), *Muntlig historia*, Studentlitteratur, Lund, 2006

Hildebrandt, Johanne, *Deadline Bosnien: ett reportage om kriget i forna Jugoslavien och romantiseringen av journalister som rapporterar från krigshärdar*, Telegram, Stockholm, 2014

Malcolm, Noel, *Bosnia: a short history*, Macmillan, Lodon, 1994

Patel, Runa & Davidson, Bo, *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*, 3., [uppdaterad] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2003

Resic, Sanimir, *Jugoslaviens undergång: krig, freden, framtiden 1991–2017*, 2018

Resic, Sanimir, *En historia om Balkan: Jugoslaviens uppgång och fall*, Historiska Media, Lund, 2006

Sjöfors, Torsten, *Bosnien, Kroatien, Serbien...: sydslavisk historia*, 1. Uppl., Malmö, 1994

Internetmaterial

Försvarsmakten, Utlandsstyrkan i fredens tjänst.

<https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/forsta-svenska-fn-bataljonen-i-bosnien/> (hämtad 2018-11-30)

Karta uppladdad av "Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina": nedladdad från <https://reliefweb.int/map/bosnia-and-herzegovina/bosnia-and-herzegovina-ethnic-composition-war-1991> (hämtad 2019-01-03)

Personkällor

Intervju med Ermin Alispahic (fiktivt namn) 2018-12-10. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Intervju med Ivan Buljat (fiktivt namn) 2018-12-09. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Intervju med Nemanja Ilic (fiktivt namn) 2018-11-25. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Intervju med Haris Omerovic (fiktivt namn) 2018-11-29. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Intervju med Jovan Stojanovic (fiktivt namn) 2018-12-01. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Intervju med Josipa Tadic (fiktivt namn) 2018-12-08. Diktafoninspelning hos intervjuperson

Samtliga transkriberingar

Intervju 1: Bosniak

Intervjuperson: Haris Omerovic (fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 29 november 2018

Tid och Ort: 18:30, Helsingborg

Martin: Fråga 1: Beskriv dig själv. Vem är du? Bakgrund, ålder, klass, utbildning osv.

Haris: Ja, oj vem är jag? Jag är en trebarnspappa som bor i Helsingborg, jobbar på ett lager och har en hund. Jag föddes i Bosnien, i den vackra staden Mostar år 1968 på den östra sidan kan påpeka [den muslimska delen av Mostar]. Jag växte upp i rätt så enkla förhållanden, vi tillhörde arbetarklassen. Vi hade så att vi klarade oss. Vi hade ett hyfsat stort tvåvåningshus i vilket mina farföräldrar bodde i. Vi bodde på övervåningen och farfar och farmor på nedervåningen. Min pappa var en väldigt duktig murare och åkte ofta till Tyskland för att arbeta. Du vet Titos kommunism gav oss ändå möjligheter till att åka dit och tjäna extra pengar till familjen. Jag minns att jag alltid var nära till gråt när pappa skulle iväg och mamma sa att han gjorde det för vårt eget bästa. Mamma var hemma med oss barnen. Hon var en riktig hemmafru som älskade sitt kök.

Martin: Men vad för utbildning tog du sen?

Haris: Haha [skratt], jag var ingen smart kille. I sjunde klass på grundskolan fick jag gå om ett år, eftersom jag hade för många ettor i betyg. Jag minns det som igår när vi kom hem från ett samtal och mamma slog mig med ett skärp. Men hon förstod sen att det inte skulle hjälpa. Jag hade helt enkelt inte det där när det kommer till skola. Ibland undrar jag inte om det har med att pappa var i väg så mycket. Kanske hade hans närvaro gjort att jag hade varit tvungen att läsa. Man hade ju inte samma respekt för mamma som sin pappa. Du vet när pappa ryter ifrån då jävlar lyssnar man.

När jag var färdig med grundskolan började jag jobba hos min pappas kusin som kacklade hemma hos människor. Ett väldigt tråkigt jobb, men det var kul att få tjäna sina egna pengar.

Martin: Ja att tjäna sina egna pengar är rätt schysst. Vi hoppar vidare till nästa fråga om du känner dig klar.

Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de etniska grupperna inom landet innan kriget?

Haris: Innan kriget hade vi i vår familj aldrig några problem vare sig med kroater eller serber. Alla levde sina egna liv och det där med nationalitet och religion var aldrig riktigt viktigt under kommunismen. Pappa hade en nära vän som var kroat och vi brukade alltid umgås med familjen. De firade Bajram hos oss och vi firade jul hos dem. Pappa hade många serber som han murade hos när han inte var iväg i Tyskland. I skolan umgicks vi alla. Man frågade inte om man var katolik, muslim, jugoslav, jude eller vad som helst. Ivan, en av min allra närmaste vänner var kroat, men han dog tyvärr i kriget. Det jävla kriget.

Martin: Men vad tyckte du om Jugoslavien som land då?

Haris: Ja vad tyckte man egentligen. Jag brukar alltid ställa mig frågan om vad jag tycker om dagens Bosnien och jag brukar jämföra dåtidens Jugoslavien och det vi har idag. Även fast jag inte lever där idag så kan jag säga att livet var bättre förr, alltså innan kriget. Vi hade iallafall mat på bordet, el, vatten osv. Idag har du mängder med människor i Bosnien som inte har tak över huvudet, politiker som bara tänker på sig själva och sprider hat. Var det detta som vi krigade för? Var det därför människor dog och lämnade sina hem?

Sen är ju kommunism som kommunism. Du får inte säga vad du vill, alla ska ha lika mycket, diktatur osv. Sen fanns en viss orättvisa. Du vet Tito satt ju i Belgrad och han favoriserade serberna. Alla chefer och högt uppsatta var serber och detta blev ju värre sen när Tito dog och ekonomin i landet var dålig. Men jag håller fast vid att det var bättre förr. Det var liksom ordning och reda. Nu är det bara en cirkus.

Martin: Intressanta tankar. Vi går vidare till nästa fråga. Fråga 3: Varför blev det krig i Bosnien? Någon direkt skyldig?

Haris: Det blev krig i Bosnien på grund av att vi hade tre olika nationaliteter i landet som ville olika. När Kroatien hamnade i krig med Serbien fanns det ingen chans för oss Bosniaker att hålla oss undan kriget när det väl kom till Bosnien. Det hade varit omöjligt för oss att bara

stå vid sidan av och kolla när vårt land försvinner. Det dröjde ju faktiskt ett bra tag innan kriget faktiskt kom till Bosnien.

En annan anledning är den växande nationalismen som blev dominant efter Titos död.

Plötsligt var det viktigare än någonsin att man var kroat, serb eller bosniak.

Martin: Men vem är skyldig då? Någon måste ju vara skyldig.

Haris: De som är skyldiga till kriget är politikerna på alla tre sidorna. Jag är säker på att kriget och kartorna om hur man skulle fördela landet gjordes runt ett bord där Tudjman, Izetbegovic och Milosevic [Kroatiens, Bosniens och Serbiens presidenter] skålade med varandra.

Martin: Men du tycker alltså inte att någon specifik nationalitet startade kriget?

Haris: Det är klart att alla vet att kriget är serbernas fel. Herregud de satt ju på alla vapen, hade en hel armé och var utspridda över hela Jugoslavien. Det hade varit dumt att påstå något annat. Visst kan man påstå att kroaterna och slovenerna ville ju skapa egna självständiga länder, men samtidigt måste man också se anledning till det. Milosevic [Serbiens president samt Jugoslaviens sista] var ju ingen kommunist, dvs han var ju ingen Tito anhängare. Han var ju en Chetnik, som drömde om ett Storserbien.

Martin: Fråga 4: Vad var det som gjorde att du bestämde dig för att gå med i kriget? Var det ditt egna val eller kände du dig tvungen?

Haris: Svaret på den frågan är rätt så lätt. När ditt land, din stad och slutligen din by hamnar under ständig beskjutning har du två alternativ. Antingen tar du ditt pick och pack och drar eller så stannar du kvar och krigar för att det ska bli som förr. Jag bestämde mig för att stanna kvar och kriga för min hemstad. På så sätt var det både mitt eget val och jag kände mig tvingad. En kombination av båda. Jag menar vad hade du gjort om någon kommer och skjuter på ditt hus och dig? Jag är rätt säker på att du hade gått och hämtat ett vapen och skjutit tillbaka.

Martin: Ja, det har du nog rätt i. Man hade ju blivit väldigt förbannad. Vi går vidare till nästa fråga. Fråga 5: Vad för position hade du inom militären?

Haris: Jag var med i 4 korpus i ARMIJA BIH [fjärde förbandet i den bosniakiska armé]. Vi var med överallt där det sköts. Jag var med vid fronten och gjorde det som min befälhavare bad mig att göra.

Martin: Hur minns du kriget och din egen insatts? Någon specifik händelse eller något specifikt datum?

Haris: Allt började någon gång i april månad 1992. Vi Bosniaker samarbetade ihop med kroaterna i Mostar och försvarade staden från serberna. Även fast serberna avfyra mängder av granater var de aldrig i närheten av att korsa Neretva [flod som rinner genom Mostar]. Det kändes aldrig som om att vi riktigt var hotade. Vi visste att serberna hade fullt upp i andra delar av forna Jugoslavien. Framförallt i stora delar av Kroatien där de la alla sin fokus. Efter en så kallad ”misslyckad” offensiv från serberna drar de sig tillbaka från Mostar i början av juni 1992.

Efter att serberna dragit sig tillbaka började stämningen mellan oss och kroaterna bli hetsig. Det började kännas i luften att det var något på gång. Jag minns hur det i radion spreds massa olika berättelser om hur kroaterna ville skapa ett etniskt rent Mostar, att de trakasserade oss bosniaker på sina arbetsplatser osv. Jag minns det så tydligt hur jag och min vän Ivan som var kroat skämtade om hur vi snart kanske skulle stå och skjuta mot varandra. Det var så överkligt att vi verkligen satt och pratade om hur det skulle kunna bli. Men jag började faktiskt märka av att Ivan som var min barndomsvän började förändras. Det var inget drastiskt, men det var inte riktigt som förr. Det var något som störde, vilket egentligen inte är så konstigt. Sista gången jag såg Ivan var i slutet av april 1993. Vi kramade om varandra som alltid och sa att vi skulle ta en kaffe någon gång under nästa vecka.

Veckan senare 9 maj 1993 började kriget mellan oss och kroaterna. Man minns den dagen så väl, det var panik i hela staden. Sirenerna tjöt i hela staden, civila sprang ut i pyjamas på gatan. Mamma och min syster tog sig till en bekant i Jablanica [stad norr om Mostar] man började känna att nu är det på riktigt. Kroaterna var smarta, de började med bombandet väldigt tidigt på morgonen för att överraska vår armé så att vi inte hade tid att organisera oss. Mängder av civila bosniaker som hade sina hus på den västra sidan som var kroatisk fick lämna sina hem och bege sig till den östra sidan där vi muslimer i majoritet höll hus. Jag blir

så provocerad när jag hör hur kroaterna anklagar oss för att ha startat kriget. Vi hade fan inte ens tillräckligt med vapen. Vi var cirka 100 stycken i vårt förband och vi hade cirka 40 gevär. Vi hade inte ens tillräckligt med vapen för att försvara oss. Vi hade till en början inga granater, inte tillräckligt med ammunition.

Martin: Har du några mer specifika händelser som du vill berätta?

Haris: Jag har två minnen som jag aldrig någonsin kommer kunna glömma. Det första var min barndomsväns Ivans död. Tänk att det där vi skojade om att vi skulle skjuta mot varandra blev till verklighet och att han dog. Mina tankar gick alltid runt i huvudet om att det faktiskt kan vara honom jag skjuter på nu. Ivan dog den 2 september 1993 och blev endast 25 år gammal. Han och några till hade träffats av en granat och alla dog på fläcken. Jag fick först höra det genom Radio Mostar som dagligen berättade om vilka som dött. När Ivans namn lästes upp började jag gråta. Jag kunde inte förstå att jag aldrig mer skulle få se honom. Jag kunde inte förstå att det hade blivit som det blivit. Det som gör ont än idag var att jag aldrig fick gå på hans begravning. Det var så hemskt, just i den stunden ville jag också bara dö så att jag fick träffa honom och be om ursäkt för allt, även om det inte var någons fel. Vi var ju bara unga människor. Efter Ivans död förändrades jag som person. Jag blev så känslökall, döda kroppar och dundrande granater blev till min vardag.

Det andra minnet är när kroaterna sprängde bron i Mostar. Det var som att de sprängde mitt hjärta, det var som om att de raderade min existens. Det är så svårt att förklara för någon som inte kan sätta sig in i situationen. Men den där bron var ingen vanlig bro, det där var en hel nations symbol. Jag har sett döda lik, människor som fått huvuden bortsprängda, spädbarn utan ben och så vidare, men när jag såg att bron hade blivit sprängd den 9 november 1993 då dog en bit av mig. Jag minns så tydligt hur min vän Amir springer in i mitt rum och säger att kroaterna sprängt bron. Jag hade varit uppe hela natten och när Amir sprang in runt 10:30 tror jag inte mina öron. Men kroaterna sköt sig själva i foten genom den akten. Detta fick omvärlden att reagera och se vad den kroatiska sidan faktiskt höll på med.

Jag tror det var allt, jag skulle egentligen kunna skriva en hel bok om saker jag varit med om, men dessa två händelser är två ärr som jag bär med mig resten av mitt liv.

Martin: Fråga 7: Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Haris: När det gäller mig så har jag problem med sömnen, vilket har med kriget att göra. Du vet man är på sig vakt dygnet runt, även när du sov under kriget så var du egentligen vaken. Hjärnan var medveten hela tiden. Så jag får aldrig den där djupsömnen längre och de få gånger jag får det har jag fått i mig några öl. Alkoholen lugnar mig, men jag skulle inte vilja påstå att alkoholen har så stor del i mitt liv. Det kanske händer två gånger i månaden att jag tar några öl. Jag har ju varit hos psykolog och så vidare, fått medicin för att kunna sova. Men jag vill inte ta några tabletter, jag får sådana biverkningar att jag inte tycker det är värt det.

Martin: Vad för biverkningar?

Haris: Nae, men jag går upp i vikt något extremt, har absolut ingen energi till något. Man skulle ju kunna tro att det måste vara bättre att ta tabletter och få sova 12 timmar/natten, men jag sover hellre 3 timmar/natten utan tabletter.

Vidare fick jag ju lämna mitt allt, min barndom, mitt hus och så vidare. Det var tufft i början, men idag är jag så tacksam för att jag kommit till världens bästa land. Vi får allt vi pekar på här. Samtidigt försöker jag lära barnen att uppskatta det vi har här och brukar alltid referera till Bosnien. Barnen är så pass gamla att de börjat förstå hur jävla bra vi har det här hemma. Mina föräldrar bor ju kvar i Mostar, vi har byggt upp vårt hus som vi levde i förr. Det är jobbigt att vara ifrån sina föräldrar. Jag gråter varje gång jag ska hem till Sverige. Det är som att något går sönder inom mig.

Martin: Förlorade du någon mer nära förutom din vän Ivan?

Haris: Min farbror dog i ett arbetsläger som kroaterna hade utanför Mostar, Lägret hette Heliostrom-camp. Han var en gammal man, utan några som helst tankar om att kriga. De idioterna tog en civil stackars man till ett läger, de misshandlade honom, trakasserade honom och slutligen efter 5 tillbringade månader där, hade han fått så lite mat i lägret att han helt enkelt svalt ihjäl. Hur kan man göra så? Det är fruktansvärt.

Martin: Fråga 8: Förändrades din bild av de andra etniska grupperna under krigets gång?

Haris: Jag hade ljugit om jag sagt att synen inte hade förändrats. Visst hatade man lite på serberna, eftersom man hörde vad de höll på med i till exempel Prijedor [stad i nordvästra Bosnien]. Samtidigt hade vi ju egentligen inget krig med serberna förutom det lilla i början. Det var ju kroaterna man var så fruktansvärt besviken på under kriget. Du vet man hörde om bekanta som dött, man såg barn som fått sina kroppsdelar bortsprängda, man såg alla moskéer jämnas med marken. De ville radera våran existens. Och när man ser allt det där då vill du hämnas, du vill ge igen. Du blir så otroligt känslolokall efter en tid. Du blir till en robot, som gör samma saker dag in och dag ut. En död människa där, en död människa här det blir ens vardag. Så för att svara på din fråga, ja min bild förändrades främst av kroaterna. Men jag skulle aldrig bli arg på en specifik individ. Jag vet att majoriteten av dem egentligen inte ville kriga, utan de fick sitt gevär och blev beordrade att göra det ena och det andra.

Martin: Fråga 9: Var kriget i Bosnien ett försök till etnisk rensning?

Haris: Oj det var en intressant fråga. Om jag säger så här. Alla sidor [kroater, serber och bosniaker] gjorde skit i kriget. Samtliga sidor mördade, våldtog och så vidare. Men ser man till antalet döda människor är majoriteten muslimer. Bosnienkroaterna fick hjälp av Kroatien, bosnienserberna fick hjälp av Serbien. Vem fick vi hjälp av? Ingen. Kolla bara Srebrenica, kolla bara hur många moskéer som förstördes. Man kan inte påstå något annat än att kriget i Bosnien var ett försök till en etnisk rensning. Och det var nog försök till etniska rensningar av alla sidor, men den tydligaste blev på oss Bosniaker, det är vad jag tror och tycker. Jag tror också att våran bakgrund som muslimer gjorde att de kristna ville hämnas. Det kanske har med våran historia som sträcker sig till osmanska riket, men det är inget jag skulle vilja spekulera i.

Martin: Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts annorlunda?

Haris: Det enda jag har att säga är att kriget i Bosnien kan vara det mest onödiga någonsin. Vad fick vi ut av kriget? Ingenting! Allt ser exakt likadant ut som innan, bara att vi hatar varandra. Oskyldiga människor ha dött, mängder av människor har fått sina liv förstörda på ett eller annat sätt. Varför? Jo för att några politiker bestämde sig för att dela på landet. Och vi människor var så naiva och gick i fällan som politikerna så fint hade gjort. Hade det blivit krig idag, igen hade jag aldrig någonsin ställt upp igen. Jag älskar mitt land, men för vem ska jag

kriga? Vad har jag fått för att aldrig kunna sova normalt igen? Jag har inte fått ett skit. Aldrig mer, må det aldrig hända igen!

Martin: Du verkar upprörd över frågan?

Haris. Ja, jag blir förbannad när jag tänker tillbaka på allt skit jag varit med om. Jag har inte fått ut något av kriget. Bara irritation.

Martin: Då har vi kommit till den sista frågan: Fråga 11: Hur är din bild av de andra etniska grupperna idag?

Haris: Jag dömer inte någon person och framförallt inte baserat på deras nationalitet. Jag har bosniaker som går förbi mig på gatan och inte ens kan hälsa, medan jag har kroater och serber som öppnar upp sina hem för mig. Jag är extremt tydligt med det där när det kommer till mina barn. Att de ska respektera varje individ vare sig den är svart, vit, kines, kroat, serb vad som helst. Man vet aldrig när man kan behöva någons hjälp. Hur skulle jag kunna hata en person bara för att den till exempel är serb? Vad är jag då för människa? Hat föder hat. Jag tycker vi ska sprida kärlek och älska varandra.

INTERVJU 2: bosnienserb

Intervjuperson: Jovan Stojanovic (fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 1 december 2018

Tid och Ort: 12:00, respondenten bad om att inte berätta orten.

Martin: Fråga 1: Beskriv dig själv. Vem är du? Bakgrund, ålder, klass, utbildning.

Jovan: Jovan Stojanovic, född 1966 utanför staden Bijeljina vid en liten by som heter Dvorovi. Är av serbisk härkomst, växte upp med mamma och pappa samt två yngre bröder. Pappa hade ett fint jobb i en stor fabrik utanför Bijeljina. Han jobbade på Zenit som producerade skor och han hade någon högre post där. Fabriken var känd över hela Jugoslavien då det nästan jobbade 3000 personer där. Mamma i sin tur ville bli bibliotekarie, men la ner sin dröm och blev hemmafru, eftersom pappa drog inte rätt stora summor pengar. Med pappas position fick vi som barn nästan allt vi pekade på, vi åt på finare restauranger, eftersom pappa alltid hade matkuponger som han fick via jobbet. Pappa hade ju någon form av utbildning, men det var ju ingen ekonomi eller ingenjör. Med tanke på att han inte lever längre har jag faktiskt inte lagt stor energi på vad för utbildning han hade, men jag ska ta reda på det.

Martin: Så ni var rika med andra ord? Ni var ingen vanlig arbetarklass? Hur är din utbildning idag?

Jovan: Ja, det skulle jag våga säga. Vi hade det väldigt bra ställt. Jag hade bekanta vänners föräldrar som pappa hade fixat in på företaget, men de jobbade ute på golvet eller vad man ska säga. Och de hade det ju inte alls lika bra ställt som oss. Pappa körde fin bil också, och du vet ju hur det är där nere. Ju finare bil, desto finare jobb haha[skratt].

Själv hade jag väldigt fina betyg i skolan, mamma satt hemma med oss och pluggade konstant. Gjorde vi inte som hon sa gick hon till pappa och då fick vi stryk. Så vi lärde oss att lyssna på mamma. Jag gjorde lumpen i Kroatien, eftersom de bara skickade iväg en till okänd

plats. Jag var i Basko Polje. Sedan pluggade jag fyra år ekonomi vid universitetet i Belgrad som på den tiden var ett av Jugoslaviens finaste. Jag hann få mitt diplom och sedan började kriget. Så jag hann aldrig börja jobba. Pappa tvingade hem mig och skickade i princip ut mig i krig.

Martin: Intressant, du kommer få fortsätta på den där storyn lite senare. Vi hoppar vidare till nästa fråga.

Fråga 2: Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de etniska grupperna inom landet innan kriget.

Jovan: Världens bästa land var Jugoslavien. Alla hade mat på borde, alla hade möjligheter att resa, jobba utomlands. Titoismen var ju inte som en vanlig kommunistisk diktatur. Jag brukar säga att det var en demokratisk diktatur. Alla hade möjlighet att röra sig fritt och få sig en utbildning om de var lydiga mot staten. Alla hade tillgång till vård och så vidare. Kolla bara vilket jippo det är där nere nu. Man vet inte vem som dricker eller vem som betalar [ett uttryck som är vanligt i området när det råder oklarheter].

Jag hade inte några problem med någon. I Bijeljina var det majoritet serber, men en hel del muslimer också. Jag tror nästan att muslimerna var majoritet i själva staden, men att vi serber var majoritet i hela kommunen. Mamma och pappa lärde oss tidigt att respektera alla människor och döma dem utifrån hur de beter sig mot oss. Jag tror inte jag hade någon kontakt med några kroater förens jag kom till lumpen. Jag vet inte, men jag hade alltid en känsla av att kroater var fascister. De dyrkade Hitler, Benito [Mussolini] och ville aldrig göra sig av med sin historia gällande Ustase och Pavelic. Jag tror att just Pavelic var deras inspirationskälla till att gå ut i krig och skapa ett eget Kroatien.

Martin: Mycket intressanta resonemang. Du ska få komma tillbaka till det där lite senare tror jag. Vi går vidare till nästa fråga.

Fråga 3: Varför blev det krig i Bosnien? Någon direkt skyldig?

Jovan: En blandning av storsvansinne och nationalism. Hade Tito levt hade det aldrig blivit krig, eftersom han var en bra ledare och visste hur man skulle handskas med alla nationalisterna. Milosevic däremot gjorde ju helt tvärtemot det som Tito gjorde så bra. Milosevic drabbades av ett storsvansinne och ville göra på sitt eget sätt och sedan trodde att det inte skulle väcka

några reaktioner. Det funkar inte så, speciellt inte i ett område som Bosnien eller Jugoslavien som genom historien varit centrum för massa krig. Du vet vi älskar att kriga, skulle vi få välja tre saker att göra i livet tror jag att ett av valen hade varit att vara med i krig. Det är typ med i vårt DNA. För att återgå till din fråga så säger jag att alla är skyldiga till kriget.

Martin: Men hur kan alla vara skyldiga? Du nämner Milosevic, han representerade ju den serbiska befolkningen och du säger ju att han var en dålig ledare. Borde man då inte anklaga honom?

Jovan: Du har en poäng i det du säger och jag konstaterar att hade Tito levt hade det inte blivit krig. Samtidigt tycker jag det är fel att låta Milosevic vara representant för hela den serbiska befolkningen. Bara för att han var dum i huvudet och drabbades av en egoism kan inte skulden läggas på oss. Vi blev ju tvungna att försvara våra hem.

Martin: Men du anser Milosevic skyldig till kriget då?

Jovan: Ja Milosevic är väl den största faktorn till varför det ens kom på tal att det skulle bli ett krig. Men jag skulle inte klandra en hel befolkning för det.

Martin: Okej, jag hänger med. Jag känner att vi kan hoppa vidare till nästa fråga.

Fråga 4: Vad var det som gjorde att du bestämde dig att gå med i kriget? Var det ditt egna val eller kände du dig tvungen.

Jovan: Alltså jag ska vara helt ärligt. Redan på lumpen förstod jag att krig och vapen inte var något för mig. Jag skulle ju bli ekonom och sitta i ett kontor. När kriget sedan kom till Bijeljina var det egentligen min pappa som övertalade mig att komma hem och försvara vår hemstad. Hade han aldrig sagt åt mig att komma tillbaka hade jag stannat i Belgrad. Jag respekterade ju farsan extremt mycket och när han la fram det på så vis att varje man var viktig så kände jag mig tvungen att komma tillbaka. Dessutom började man ju tänka på sina syskon och mor och farföräldrar. Så för att svara på din fråga, nej det var inte mitt egna beslut.

Martin: Vad hade du för position inom militären hade du, det är nästa fråga?

Jovan: Jag var militärpolis. Jag skulle hålla ställningarna. Många brukar tro att jag var med i någon paramilitär grupp, men det var jag inte. Du vet Bijeljina blev till huvudstad för den serbiska delen i Bosnien. Många paramilitära grupper som våldtog, misshandlade och mördade hade sitt läger i Bijeljina. Den ökände Arkan och hans tigrar hade sin bas där också. Redan tidigt 92 när kriget började i Bosnien utförde serberna massakrer på civila muslimer i Bijeljina. Så många tror att alla vi som var i staden under den tiden var mördare och våldtäktsmän. Jag fördömer alla idioter som gjorde sådär. Att man har mage att skjuta människor som är obeväpnade är för mig oförklarligt. Det som gör mig mest förbannad är att de flesta som var där egentligen inte kom från Bijeljina eller Bosnien överhuvudtaget. Detta var personer från Serbien som var utbildade terrorister.

Martin: Hur minns du kriget och din egen insatts? Några specifika händelser eller datum?

Jovan: Med tanke på att jag är anonym kan jag säga så här. Jag dödade två stycken människor under kriget och dessa två dog samtidigt, dvs i samma händelse. Jag och mina två kollegor blev beordrade att åka till ett mindre samhälle utanför Bijeljina som heter Janja. Innan kriget var det nästan 90 procent muslimer som bodde där. Men det tiden hade vi tagit över det stället och vi hade nästan full kontroll i den lilla staden. Men vi hade fått rapporter om att det i vissa byar utanför Janja fanns beväpnade muslimer som vägrade lämna sina hem. När vi kommer till byn är det väldigt lugnt, vi hör två kvinnor prata med varandra och ser några höns gå runt. Annars så var det knäpptyst. Vi tyckte att det var lite mystiskt och jag hade på känn att något inte stod rätt till. Jag minns att adrenalinet började pumpa, det var rätt tidigt på morgonen, väldigt dimmigt och det kändes som en film. Vi går in i ett hus där en äldre kvinna ber oss att inte göra något och vi berättar att vi letar efter några män som är beväpnade. Hon börjar genast gråta och samtidigt skrika att vi var mördare, att vi förstört hennes liv. Vi försökte tysta henne, men det gick inte. Då kände jag att nu är det kris. Hon väckte ju uppmärksamhet. Vi gick ut därifrån utan att göra eller säga något. Plötsligt hörs två eller tre skott avlossas. Vi slänger oss ner på marken, tar skydd vid en betongmur. Skotten fortsätter att komma mot betongmuren. Jag minns hur jag tänkte att jag dör nu. Jag tänkte hela tiden att det snart skulle hoppa ut 20 andra män från husen och mörda oss. Men det gjorde det aldrig. Det var just från ett hus som alla skotten kom ifrån och det var från två fönster som det sköts ifrån. Jag skojar inte när jag säger att vi låg där i två timmar. Vi hade på känn att männen i huset började få slut på ammunition de hade avlossat många skott och det var inga automatvapen de hade. Jag och mina kollegor kom överens om att jag skulle krypa runt

betongmuren och när jag lyckades komma tillräckligt långt bort skulle jag springa över vägen som delade på oss och motståndarna. Samtidigt som jag sprang över skulle mina kollegor avlossa några salvor för att motståndarna inte skulle höra att jag sprang över och på så sätt rikta uppmärksamheten åt fel håll. Jag minns hur jag nickar till mina män, jag springer över vägen och tar skydd mot husets fasad. Jag befinner mig nu typ två meter ifrån muslimerna. Det är egentligen bara en vägg som delar på oss. Jag hör hur de pratar med varandra, de nämner att de har slut på ammunition och jag hör bara två röster. Den ena av dem säger att de ska ge sig, men den andra säger ifrån och säger något i stil med att han hellre hamnar i Allahs famn än ger ut sig till Cetniks. Samtidigt skriker min kollega till muslimerna att de ska ge sig, att de ska ta sig ut och att vi inte kommer göra dem något. Plötsligt börjar en av dem skjuta genom fönstret igen. Jag blev helt jävla stum. De hade ju sagt att de hade slut på ammunition. Hjärtat slog 500 slag i minuten kändes det som. Samtidigt om mina män sköt tillbaka hade jag lyckats ta mig till sidan av huset och snart hade jag omringat dem. Men jag misstänkte att dörren var låst och att jag inte hade någon chans. Jag ville ju ta dem levande. Men det fortsatte till min förvåning att skjuta, det kändes som de satt inne på ett helt magasin. Sedan orkade jag inte vänta längre. Jag tog mig till sidan, kollade genom fönstret och såg båda männen ligga på marken. Jag visste inte riktigt vad jag skulle göra. Jag tror adrenalinet tog med mig in i aktionen och jag tar mitt gevär och krossar fönstret samtidigt som jag säger, skriker något i stil med ”upp med händerna” ser jag hur den ena av dem vänder sig om och avlossar ett skott. Skottet hamnar i väggen bredvid fönstret jag stod i, eftersom han liksom i farten avlossade skottet, han hade ingen kontroll liksom. Jag hade då inget annat val än att skjuta tillbaka. Jag avlossade en salva på kanske 15–20 skott och ser hur båda träffas. Sedan slänger jag mig ned på marken igen. Just då visste jag ju inte hur mycket de hade träffats, jag blev rädd att de skulle ta sig till fönstret jag sköt ifrån och sedan skjuta tillbaka. Men till min förvåning hade en av mina grabbar sprungit över gatan och tittat in från ett annat fönster. Han skriker då något i stil med att båda är träffade och att de inte rör sig. Då förstod jag att jag hade dödat två personer. Det är så konstigt, det var både en lättnad samtidigt som jag drabbades av panik. Sköt inte jag dem hade de säkert dödat mig, men att ha det på sitt samvete är hemskt.

Efter den händelsen, beslöt jag mig för att aldrig hålla i ett vapen igen. Jag åkte tillbaka till Bijeljina, berättade allt för farsan, tog mitt pack, sökte mig till Belgrad, åkte till en kille som jag pluggat ihop med och som nu bodde i Budapest. Hos min vän stannade jag i cirka en månad, men förstod efter ett tag att jag bara var i vägen, även fast han sa att jag inte var det.

Sedan någon gång i juli 1993 satte jag mig på bussen till Österrike och därifrån tog jag mig slutligen till Sverige och Malmö. Att ta sig från Budapest till Sverige var en story för sig, men det är inget jag känner är relevant. Efter ett tag ordnade jag så att hela familjen fick komma till Sverige, eftersom att kroaterna hade börjat plöja allt i sin väg och vi befarade att de skulle ockupera Banja Luka och sedan röra sig vidare mot Bijeljina. Så jag ville ha dem i säkra händer liksom.

Martin: Shit vilken, story. Man ryser. Vi tar nästa fråga.

Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Jovan: Egentligen blev inte konsekvenserna så stora. Det var väl mer att jag hade ett litet trauma från den händelsen som jag pratade om. Annars så var det rätt lugnt. Alla överlevde, vårt hus stod kvar, någon bekant omkom, men i det stora hela så gick det faktiskt bra. Det enda negativa är väl att familjen splittrades. Föräldrarna flyttade tillbaka och lever där nere, eller ja bara mamma nu. Min ena bror bor i Novi Sad och den andra i Berlin. Båda träffade kärleken i sitt liv på respektive platser och valde sedan att bosätta sig där.

Martin: Nästa fråga. Förändrades din bild av de andra etniska grupperna under krigets gång?

Jovan: Nae inte direkt. Det är klart man börjar tänka negativt och tycker att de andra sidorna är dumma i huvudet. Men att jag skulle ha ett speciellt hat mot kroater eller muslimer skulle jag inte påstå. Du vet krig är så konstigt rätt var det är så befinner du dig inte längre i en strid, plötsligt är du i Sverige eller i Budapest och tänker vilka satans jävla idioter. Hur kan de skjuta på varandra när de levde grannar med varandra för några månader sen? När man väl är där i skiten så blir du som en människa utan en själ. Det är som att se flera tusen människokroppar, men utan något inre. Man skulle kunna säga att alla saknar känslor eller det rätta ordet är typ moral eller empati. Man tänker inte riktigt klart.

Martin: Så din bild var oförändrad?

Jovan: Oförändrade är ett fel ord. För det är klart det förändras, man hatar liksom på personerna som är beredda på att skjuta dig. Sen om de är somalier eller kroater har inte riktigt med saken att göra. Men för att svara på din fråga. Ja min bild förändrades av personerna som var beredda att skjuta på mig. Och i detta fallet var det ju då muslimerna.

Men du vet jag hamnade ju aldrig i strid med kroaterna så min bild av dem var oförändrad. Jag tyckte precis som innan kriget att de hade en fascistisk agenda.

Martin: Vi tar nästa fråga. Var kriget i Bosnien ett försök till etnisk rensning?

Jovan: Oj, det var en tuff fråga. Vad ska man säga egentligen. Att påstå att Srebrenica inte var en etnisk rensning är att ljuga för sig själv. Förekom det etniska rensningar på andra ställen? Ja det gjorde det. Gjorde alla sidor brott mot mänskligheten? Ja det gjorde dem. För att göra svaret kort. Alla tre sidor gjorde etniska rensningar, men den serbiska sidan utförde flest sådana.

Martin: Så kriget i Bosnien var ett mer eller mindre ett försök att utrota en befolkning?

Jovan: Ja, enligt mig är det så här. Om civila människor mördas, kyrkor och moskéer förstörs och människor får lämna sina hem och bosätta sig på annan plats då har man genomfört eller försökt genomföra en etnisk rensning. Man försöker liksom städa bort en viss grupp människor från en specifik plats. Kriget generellt i hela Jugoslavien var egentligen försök till att få bort motståndaren på alla möjliga plan för att skapa ett eget land. Man tog till alla möjliga medel. Kroater i Vukovar, serber i kroatiska Krajina och muslimer runt om i Bosnien var alla med om etniska rensningar, men det största offret blev muslimerna även fast det kanske är fel att mäta offer på det sättet. Jag menar en död människa, är en för mycket.

Martin: Intressant resonerat. Vi hoppar vidare. Nästsista frågan.

10: Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts på ett annorlunda sätt?

Jovan: Jag skulle aldrig ha lyssnat på farsan. Jag skulle ha kört min egen väg och fått mig en fin karriär i Belgrad. Jag hade alla möjligheter till det, men jag hade alldeles för stor respekt för honom [för pappa] för att kunna säga ifrån.

Vidare kommer jag aldrig kunna förlåta mig själv att jag tog två personers liv. Det är något som kommer förfölja mig för resten av livet.

Krig är inget bra, det leder inte till något. Det är en elit som sitter och styr och som påverkar oss stackars individer. Vi är dock så naiva och trampar i deras fällor som de lagt ut. Det där Dayton-avtalet som Izetbegovic, Tudjman och Milosevic skrev under kunde ha skett 1991 och inte 1995. Då hade vi inte behövt gå ut i krig. Vad fick vi? Ingenting! Visst har vi serber i

Bosnien nu en egen republik, men jag lovar att majoriteten av folket i republiken inte hade haft några problem av att leva i federationen. Det är ändå bara maffia som styr samhället.

Martin: Och så har vi kommit till sista frågan.

11: Hur är din bild av de andra etniska grupperna i området idag, efter kriget?

Jovan: Detta kanske kommer låta konstigt, men jag ogillar serber det vill säga mitt eget folk mer än vad jag ogillar kroater eller bosniaker. Vissa av de serber jag känner här i Sverige är sådana nationalist, de är större serber än jag vet inte vad. Många är så trångsynta och så fort det kommer till politik hamnar jag alltid i en het diskussion.

Sen måste jag vara ärlig och påpekat att jag tycker bosniakerna efter kriget blivit så radikala i sin tro. Jag vet inte om det har med kriget att göra eller vad det kan vara, men många av dem har blivit så fanatiska. Förr så liksom åt de all typ av kött, drack alkohol och så vidare. Många idag är större muslimer än befolkningen i Saudiarabien. På så sätt har min bild av dem förändrats.

Intervju 3: Bosnienkroat

Intervjuperson: Josipa Tadic (fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 8 december 2018

Tid och Ort: 20:00, Göteborg

Martin: Fråga 1: Vem är du? Bakgrund, ålder och klass (utbildning).

Josipa: Jag är född i Jajce år 1969. Jag gick ut gymnasiet i Jajce och gick en linje som var yrkesförberedande. Det fanns liksom ingen specifik inriktning. Men jag var inte så duktig i skolan och hade därför inte möjligheten att plugga vidare. Mina pappa jobbade på en industri i Jajce och mamma höll i trädgården där hemma. Vi behövde nästan aldrig gå till stan för att handla. Mamma gjorde egen pasta, odlade egen potatis, massa olika grönsaker, frukter och så vidare. Mjölk fick vi köpa för en billig peng av vår granne som hade egna kossor. Det var egentligen mest basgrejer som salt, olja och socker som vi fick köpa i affärerna. Vi hade egna höns och grisar som vi klarade oss väl på. Om jag skulle lägga in oss i något fack så skulle jag säga att vi var lägre medelklass eller arbetarklass. Vi hade liksom tak överhuvudet och mat på bordet varje dag, men det var liksom inget överdrivet. Det fanns så det räckte liksom. Ingen av oss var någon akademiker så att säga.

Martin: Fråga 2: Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de andra etniska grupperna inom landet innan kriget?

Josipa: Alltså innan kriget så visste man ju inte så mycket egentligen. Det var ju ingen som brydde sig om vem man var och vad man hette. Man firade varandras högtider hos varandra. När vi firade jul bjöd vi på mat och kakor, när muslimerna firade bajram bjöd de på sina klassiska rätter och så vidare.

Min syn på landet då var positiv, det saknades liksom inget om du förstår vad jag menar.

Martin: Jag förstår. Nästa fråga är varför det blev krig i Bosnien? Finns det någon direkt skyldig?

Josipa: Det är en ganska bred fråga egentligen, men det var ju de stora länderna som blandade sig i. Då syftar jag på USA, Tyskland, Ryssland och så vidare. Men den största anledningen är Slobodan Milosevic och hans politik.

Martin: Så du menar att Slobodan Milosevic politik gjorde att det blev kaos i Jugoslavien och Bosnien?

Josipa: Ja vem annars? I Jajce till exempel visste vi inte ens att det skulle bli krig. Visst hade man hört att det smälde på vissa ställen i Kroatien och Bosnien men att det skulle komma till Jajce trodde vi inte. Plötsligt en dag ser man hur alla serber bara lämnar sina hem utan att säga något. Då förstod man ju att något var på gång. Så för att göra den långa historien kort. Slobodan Milosevic.

Martin: Vi går vidare. Fråga 4: Vad var avgörande för att du skulle gå med i kriget? Gjorde du det frivilligt eller kände du dig tvungen?

Josipa: Om någon anfäller ditt hem så måste du försvara dig vare sig du vill eller inte. Sen kanske det låter konstigt att en kvinna skulle vilja strida, men det gjorde jag. Du ska veta också att vår [bosnienkroaternas] första försvarslinje gick en kilometer från mitt hus. Då är det bara att ta tag i ett gevär och ut och strida. Jag gjorde det för att försvara mitt hem, försvara min nationalitet och mitt ursprung.

Martin: Nästa fråga. Vad för position hade du inom militären?

Josipa: I början var det territoriella försvaret med kroatiska etikett även kallat HVO. Jag var bara en vanlig skytt. När Jajce sedan föll förflyttade jag mig till staden Uskoplje och Livno där jag gick med i ”prva gardijska brigada, Ante Bruno Busic” [namnet på brigaden hon anslöt sig till].

Martin: Fråga 6. Hur minns du kriget och din egen insatts? Några specifika händelser och datum?

Josipa: Oj, kära barn det finns så många minnen som jag helst skulle vilja glömma. Men det värsta minnet var nog att lämna Jajce [Josipas hemstad] efter att serberna tagit kontroll över staden. Det var så hemskt. Att lämna sitt hem, sina kläder och det värsta var att man inte visste vart man var på väg. Jag tror det var den 29 eller 30 oktober 1992 som vi lämnade Jajce. Det var så grått ute, det regnade. Det var som om att gud grät ihop med oss. Det är så svårt att förklara. Hela staden var på flykt. Flera kilometerlånga köer bestående av människor fanns på vägarna bort från Jajce. Vi gick via bergen och skogar fram till staden Travnik. Mängder av människor gick den långa biten, eftersom de inte hade någon skjuts. Det var nog den tuffaste dagen i hela mitt liv.

Men jag vill jättegärna berätta om något fint också. Ett fint minne som jag blir så varm om hjärtat över. Det var i staden Uskolje-Rama 1993, jag kan inte månaden exakt. Vi hade tagit tillfånga några muslimska soldater. Vi hade ju ett läger där, där vi hade alla fångar. Och när jag var där var det en man som var muslim som kände igen mig. Han var från Jajce, men jag kände inte igen honom. Han hade blivit så smal, innan kriget var han en sån där man som tränade mycket och var stor, men nu så var han smal. Jag kände liksom inte igen honom. Men han hade inte mod att berätta för mig vem han var, eftersom han var rädd att jag skulle berätta för de andra soldaterna vem han var och att han då skulle misshandlas, vilket är fullt förståeligt. Men en dag hade han tagit sig mod och berättade att han var Jasmin och kom från byn Divicani utanför Jajce. Jag blev helt chockad. Dels eftersom han hade blivit så smal och dels för att det liksom var han. Jag tyckte ju synd om honom. Du vet förhållanden var så sjukt dåliga i de där arbetslägren, många svälte sig till döds. Men jag stoppade alltid undan mat som vi fick och gav till honom så att han överlevde. Sedan så gjorde jag allt i min makt för att få honom utbytt mot våra soldater. Vi hade liksom utbyten. Muslimerna gav oss tre av våra soldater och då fick de tillbaka tre av sina. Så en dag skulle röda korset och UNPROFOR vara med i transaktionen. De var mellanhanden. Bytet skedde utanför staden Jablanica och han var en del av bytet, efter att jag insisterat på att han skulle vara det. Så en dag under krigets gång, några veckor efter att bytet skett for jag ett brev av UNPROFOR då har Jasmin skickat ett brev till mig. Där han tackar mig så mycket och att han aldrig kommer glömma vad jag gjort för honom. Men nu kommer det finaste av allt. En dag några år efter kriget var jag i Jajce. På onsdagarna är det alltid marknad och jag gick där med min son och min man. Plötsligt hör jag

en man skrika mitt namn tre gånger. När jag vänder mig om står Jasmin [mannen Josipa räddat] där med sin fru och sin dotter. Vi kramade om varandra och båda grät. Hans fru tackade mig så mycket. De bjöd även hem oss till sig vi satt där och åt och skrattade. De var så tacksamma för det jag gjort.

Sen var det ju flera människor där i arbetslägret som bad mig om hjälp som kände igen mig, men jag kunde inte hjälpa alla. Du vet, det blev en fara för mig också.

Du förstår inte hur det var ute på fälten, Martin. Det var som på filmer. Det skjuts, bombas, människor får sina huvuden bortsprängda, inälvorna tittar ut. Det är hemskt, där ju därför jag är sjuk idag.

Martin: Vilken, fin berättelse om Jasmin. Och det är hemskt att du blev sjuk. Det går lite in på den kommande frågan nu.

Fråga 7: Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Josipa: Alldeles för stora konsekvenser. Ständiga Mardrömmar och minnen som tar en tillbaka. Sådana bilder som aldrig kommer försvinna. Hur tror du det är för mitt barn att leva med två föräldrar som varit delaktiga i kriget? Vi är ju inte helt friska och det påverkar ju givetvis mitt barn.

Martin: Vilken sjukdom lider du av idag?

Josipa: PTSD [posttraumatiskt stressyndrom], reumatism, vilket har lett till att jag inte orkar göra mycket om dagarna och har gjort att jag blivit tjock, vilket i sin tur gjort att jag fått högt blodtryck.

Martin: Förlorade du någon i kriget?

Josipa: Mängder av vänner, min fasters barn dog i Dubrovnik 1991 av en serbisk granat. Sen tog muslimerna min kusin som var äldre i Jajce och mördade honom. Något som ingen någonsin har fått ett straff för. Det var en man utan gevär och inte villig att kriga som de först skärde av benet på, sedan armen och slutligen huvudet. Förstår du vilka djur det fanns? När

det sedan var ett byte mellan oss och muslimerna så vi fick tillbaka hans kropp. Jag förstår inte hur fan de kunde ge tillbaka liket i det tillståndet. När min kusins fru fick se hans kropp blev hon helt förstörd och har fortfarande inte repat sig sedan dess.

Martin: Hemskt. Fråga 8: Förändrades till bild av de andra etniska grupperna under krigets gång?

Josipa: Det är klart. Alltså bosniakerna var ju till en början okej. Vi krigade ju till en början tillsammans mot serberna. Men min bild förändrades av bosniakerna när jihhadisterna från arabvärlden kom och hjälpte dem. Vi kallade dem Mudjahedini och jag såg på dem med egna ögon. De hade liksom slöjor på sig, långt, långt skägg och var så fruktansvärt hatiska. De dör hellre än att bli tillfångatagna. Det var dem som fick våra muslimer [bosniaker] att förändra sig och bli så himla radikala i sitt sätt. Jag menar vi hade ju aldrig problem med muslimerna eller serberna i vår by innan kriget. Vi verkligen respekterade varandra, men under kriget blev det annorlunda.

Martin: Serberna då?

Josipa: Serberna dödade ju flest människor, de började ju kriget, men hade ändå inte lika stort förakt mot dem som mot muslimerna. Jag kände mig lurade av muslimerna, jag kunde inte förstå att de kunde skifta så mycket i sitt sätt.

Sen är det så att under kriget är du inte riktigt dig själv. Du är levande död brukar jag säga. Man ser bara hämnd och hat framför sig under ett krig. Vilket påverkar synen på de andra.

Martin: Var kriget i Bosnien ett försökt till etnisk rensning?

Josipa: Ja det var det!

Martin: Från vilken sida?

Josipa: Från den serbiska sidan.

Martin: Vi tar näst sista frågan också.

10: Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts annorlunda?

Josipa: Det kanske kommer låta dumt, men jag är inte ledsen över att jag var med i kriget, men jag är ledsen över att så många människor dog och att inget har blivit bättre i landet. Allt har bara blivit sämre. Alla drar liksom åt sina håll. Kroaterna håller sig till kroaterna, serberna till serberna och så vidare. Folket som sitter i fätöljerna [politikerna] tänker bara på sig själva och inte på folket och sprider ett hat. Vi krigade helt i onödan. Stackars människor dog från alla tre sidor helt i onödan.

Martin: Jag förstår. Nu har vi kommit till den sista frågan

Fråga 11: Hur är din bild av de andra etniska grupperna idag, efter kriget?

Josipa: Jag tycker serberna har blivit bättre, de går liksom att kommunicera med. Jag hade hellre valt ett liv med serber än med muslimer om du förstår mig. Nu talar jag om situationen nere i Bosnien så det inte blir några missförstånd. Jag tror jag håller serberna högre eftersom vi ändå är kristna, har liknande kultur. Korset är korset liksom. Medan bosniakerna bara blivit värre och värre med tiden. De har blivit som araber. Extremt radikala och det är något jag inte gillar. Jag personligen fick veta att jihhadisterna betalade 300 mark [cirka 1500kr] till bosniakerna om de släppte ut sitt skägg och blev radikala under krigets gång. Det sa en fånge till mig.

INTERVJU 4: bosniak

Intervjuperson: Ermin Alispahic (fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 10 december 2018

Tid och Ort: 20:00 Malmö

Martin: Okej fråga 1: Vem är du? Bakgrund, ålder och klass.

Ermin: Jag är född i Prijedor år 1961 där växte jag upp fram tills att kriget inte tvingade mig på flykt. När kriget bröt ut var jag 31 år gammal. Jag gick ut gymnasiet och gick en ekonomisk linje. Innan kriget bröt ut jobbade jag på posten och hade ett kontorsjobb där. Jag jobbade där i nästan 10 år tills jag inte fick sparken på grund av att jag inte ville gå med i folkarmén.

I övrigt hade ingen av mina föräldrar någon högre utbildning. Vi tillhörde arbetsklassen. Pappa var murare och var ständigt iväg på arbeten, medan mamma var en hemmafru. En standard bosnisk familj helt enkelt, vi hade så att vi klarade oss men inte så att vi kunde unna oss det lilla extra.

Martin: Fråga 2: Hur var din syn på Jugoslavien som helhet innan kriget bröt ut och hur var din syn på de andra etniska grupper i landet innan kriget?

Ermin: Jag hade faktiskt en respekt för Jugoslavien som land, speciellt nu i efterhand. Jag personligen tyckte att Jugoslavien hade ett passande format som helhet. På vilket sätt det passade mig bättre har jag lite svårt för att förklara. Jag gillade helt enkelt Jugoslavien. Jag minns det som igår när Tito dog, alla var vi ledsen. Det var som om hela världen hade gått under. Jag som 19 åring grät som ett litet barn. Vi åkte till Belgrad något år efter hans död och besökte hans grav.

Jag hade inga problem med någon av de andra folkgrupperna fram tills att jag inte gjorde lumpen i JNA [Jugoslaviska folkarmén] som vi alla gjorde. Jag gjorde lumpen 1981. Och jag

gjorde min värnplikt i Serbien. Jag tyckte att jag var en duktig soldat, men det spelade ingen roll, eftersom jag inte hade någon kontakt högre upp eller för att jag helt enkelt inte var serb. Det var oftast serberna som hade förtärde till de högre positionerna i samhället. Och det var där min syn förändrades på Jugoslavien som land.

Martin: Fråga 3: Varför blev det krig i Bosnien? Någon direkt skyldig?

Ermin: Kriget kom till Bosnien genom att andra länder i Forna Jugoslavien såg sin chans till självständighet. För en själv var det svårt att förstå att andra länder började sträva efter självständighet, eftersom för mig fanns det ju egentligen bara Jugoslavien. Vi i Prijedor såg och hörde ju på TV hur det föll granater i Kroatien och Slovenien. Vi trodde ju aldrig att det skulle komma till oss. Men med tanke på att Prijedor ligger 30 kilometer från gränsen till Kroatien började vi då och då höra granater falla på andra sidan. Detonationerna var så pass höga. Men vi var fortfarande övertygade om att det inte skulle komma till oss. Vissa i Prijedor gick och hjälpte kroaterna, men jag tyckte ju att vi alla var lika. Att vi skulle leva under Jugoslavien. Jag ville liksom inte kriga.

Vad var den andra frågan?

Martin: Om det var någon direkt skyldig till kriget?

Ermin: Jag minns hur det i samband med kriget i Slovenien och Kroatien gick runt människor i Prijedor och tvingade oss vanliga människor att rösta på det partiet som representerade oss bosniaker. För det skulle vara val i Bosnien om självständighet. Jag som aldrig brydde mig om politik blev nästan tvingad att rösta på SDA [bosniakiskt parti]. Och Det var just det valet som triggade igång stämningen i Bosnien och som gjorde att det bäddades för ett nytt krig. Runt omkring i hela Bosnien i till exempel Prijedor, Banja Luka och så vidare var det serber som styrde. Det var likadant i hela Jugoslavien. Så när valet visade på att majoriteten av folket inte ville ha serberna som styrande kunde de inte acceptera det. Vi hade liksom tagit ner dem från den ledande positionen. Det var ju inte bara inom politiken som serberna styrde, det var överallt. I poliskåren, på chefspositionerna, generaler och så vidare.

Det var bara allmänt orättvist.

Jag ville berätta en händelse som jag var med om när jag fick anställning på posten. Varje anställd fick alltid ett tillstånd till att inne ha ett mindre vapen och i detta fallet var det en liten pistol. Jag ville ha en eftersom jag tyckte det var allmänt coolt att ha ett vapen och sedan ha den vid till exempel bröllop, eftersom vi alltid sköt ifrån en pistol när någon i släkten gifte sig. Men när jag ansökte om att ha ett vapen fick jag min ansökan avslagen. När jag frågade chefen så sa han att det måste blivit fel, så jag ansökte igen och de lovade att kolla på det. Men det hände aldrig. Jag är helt övertygad om att det hade att göra med att jag hade "fel" religion, det vill säga att jag var muslim. Jag fick sedan veta att på 10 personer så fick 8 serber ett vapen och sedan fick en muslim och en kroat ett vapen. Redan där ser du på att vi som inte var serber diskriminerades.

Men en avgörande faktor i att det blev så är enligt mig Slobodan Milosevic och hans politik om att allt skulle vara serbiskt. Han förde en sådan propaganda. Men detta är ju bara vad jag tycker och tänker, det behöver ju inte vara så.

Martin: Fråga 4. Vad var det som gjorde att du bestämde dig att gå med i kriget? Var det ditt egna val eller kände du dig tvungen?

Ermin: Jag kände mig tvungen samtidigt som man såg vad som hände i staden och då var det ju ett eget val. Men jag var ju inte kvar länge.

Martin: Vad för position hade du inom militären?

Ermin: Alltså i mitten av 1993 gick jag med i den lilla armén som vi hade utanför vår stad. Jag var militärpolis. Jag som tyckte det var coolt med vapen när jag var lite yngre, hatade på dem nu. Jag ville inte ha ett vapen och jag ville inte döda någon.

Martin: Hur minns du kriget och din egen insatts?

Ermin: Med tanke på att jag bara var med i några veckor innan jag beslöt mig för att ta mig utomlands har jag inte jättemånga minnen. Jag sköt från mitt gevär en gång och det var egentligen bara för att jag var tvungen. Jag hade ju en liten dotter där hemma, jag ville ju se henne växa upp. Så när jag efter några veckor insåg att det där med krig inte var något för

mig. La jag ifrån mig mitt gevär och flydde. Så jag har inga sådär specifika minnen från just krigsfältet som jag misstänker är din fråga.

Martin: Fråga 7. Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Ermin: Konsekvenser? Var ska jag börja? Redan i början av 1991 såg vi att serberna förberedd sig för ett krig. I Prijedor hade vi en liten, liten flygplats och folk berättade att det var JNA [jugoslaviska folkarmén] som drog tillbaka alla fornen var stridsvagnar från Kroatien. Med tanke på att vi bodde nära Kroatiska gränsen förstod vi att de förberedda sig för ett krig. Men vi tänkte ju hela tiden att kriget aldrig skulle komma till oss i Prijedor. Men plötsligt såg man hur grannar och bekanta började lämna staden, men jag var fortfarande helt övertygad om att det aldrig skulle bli något hos oss och därför stannade vi.

Martin: Förlorade du någon?

Ermin: Jag förlorade ju mitt hem och allt som jag hade kämpat för i 30 år. Jag fick lämna mitt hem med ett barn i famnen. Det ska ingen någonsin behöva göra. Att behöva ta sig till ett främmande land, utan någon uppfattning om vad som kommer hända härnäst är hemskt och jag önskar ingen det. Jag förlorade ju givetvis mängder av kära vänner och kusiner/släktingar. Varför? Jo för att de var muslimer?

Martin: Förändrades din bild av de andra etniska grupperna i Bosnien under kriget? Detta är nästa fråga.

Ermin: Alltså under kriget hade jag en positiv bild av landet Kroatien. Jag hade aldrig några problem med kroaterna, eftersom det faktiskt inte bodde många kroater i Prijedor. Men under kriget så förändrades min bild lite av serberna, även fast jag umgicks med alla förr så förändrades min bild av serberna. De förändrades något så otroligt på bara så kort tid. Med tanke på att jag arbetade med massa serber på posten så hade jag ju vardaglig kontakt med dem. Men när kriget bröt ut och jag fick sparken så var det aldrig någon som ringde till mig och frågade hur jag mår, hur jag har det. Plötsligt så fanns jag inte i deras liv längre och det gjorde mig väldigt besviken. Då insåg jag att det inte var som förr, då insåg jag att det där hatet som fanns lite på ytan tidigare verkligen fick färg på riktigt. Jag blev chockad när jag såg mina serbiska grannar bära på gevär, då förstod jag att det inte skulle bli bra. Samtidigt

var vi bosniaker väldigt naiva, eftersom vi liksom litade på våra grannar som var serber. Vi trodde ju aldrig att de skulle vända vapnen mot oss.

Martin: Hemskt. Detta går in lite på nästa fråga. Fråga 9: Var kriget i Bosnien ett försök till etnisk rensning?

Ermin: Ja, ja, nu har jag inte berättat något om arbetslägren som serberna hade slagit upp. I maj månad 1992. Till en början var det arbetsläger där vi muslimer fick vara, men sedan övergick det till att bli koncentrationsläger. Jag minns hur vi som barn fick läsa om Jasenovac ett koncentrationsläger där mängder av jugoslaver blev mördade av nazister och fascister och jag minns hur vi inte kunde förstå att någon kunde göra så mot oskyldiga människor, men cirka 50 år senare händer exakt samma sak i våran stad. Det fanns tre läger i staden. Serberna gick runt i staden och tog civila muslimska män och barn som var äldre än 16 år. Och i dessa läger känner jag flera människor som blev mördade. Även alla läkare, välutbildade och generellt kända människor som var från Prijedor och var muslimer eller kroater blev mördade. I lägren gjorde man allt som man aldrig skulle kunna föreställa sig att en vanlig person kan göra mot en annan oskyldig. Det var misshandel, det var tortyr med till exempel knivar och man fick nästan ingen mat under tre månader.

Martin: Var du där, alltså i något av lägren?

Ermin: Jag var en av fem muslimer i hela vårt grannskap som slapp lägret. Alla andra bekanta till mig, samtliga alltså gick igenom lägren och många dog givetvis.

Martin: Hur lyckades du komma undan?

Ermin: Det var verkligen bara en tur. Man gick hus till hus och man tog med sig alla män som var över 16 år gamla. När de kom hem till mig höll jag min lilla dotter i famnen som bara var 4 månader och av någon anledning så bara gick de ut. Det var verkligen en ren och skär tur. Jag var liksom beredd på att de skulle plocka med mig, jag hade ställt in mig på det. Efter det fick jag gömma mig lite här och var. Eftersom det fanns en chans att de kom tillbaka. För de hade ju listor på vilka som de hade tagit och vilka de inte hade tagit. Så jag fick vara försiktig.

Martin: Så var kriget i Bosnien en etnisk rensning?

Ermin: Jag kan bara stå för det jag fick vara med om och då kan jag konstatera att ja, kriget i Bosnien var ett försök till etnisk rensning från serbernas sida. Varför skulle man annars smälla upp massa läger och mörda oskyldiga människor?

Martin: Vi hoppar vidare till nästa fråga. Fråga 10: Hur ser du på kriget nu i efter hand? Kunde man ha gjort något på ett annorlunda sätt?

Ermin: Jag förstår helt ärligt inte varför vi ens gick ut i krig! Jag kan säga som så hade alla varit som mig så hade det aldrig blivit något krig. Jag litade ju på alla i min omgivning oavsett hur de såg ut eller vad de hette. Jag skulle aldrig kunna ta in en oskyldig människa till ett koncentrationsläger och sedan slå på den bara för att den har en annan religion i förhållande till min. Det är oförklarligt. Men jag har en känsla av att serberna egentligen bara väntade på kriget, de bara längtade efter att få ut all sin frustration. Jag tycker serberna är så krigiska av sig och därav kunde de göra som de gjorde. Men det vi kunde gjort annorlunda var helt enkelt att inte kriga, för det vi fick i form av Bosnien idag är en ren katastrof. Jugoslavien var som ett paradiset i jämförelse med detta vi har idag.

Martin: Och så har vi kommit till den sista frågan. Hur är din syn på de andra etniska grupperna idag, efter kriget?

Ermin: Med tanke på allt som jag sett och varit med om så kan jag konstatera att serber alltid varit villiga att kriga. Jag har läst mängder av böcker och har konstaterat att vi varje århundrande har ett krig i området där nere på Balkan och i 99 procent av fallen är det alltid serberna som startar ett krig. Jag vill inte att det ska låta som om att jag är en nationalist, men efter allt som jag sett så ser jag mig själv aldrig kunna leva ihop med serber igen och ha en tillit till dem. Jag skulle aldrig kunna leva i ett ställe där de ställer och styr igen. Kolla bara Republika Srpskas president, Milorad Dodig och hans tal som han håller. Det är alltid prat om hat och krig. Och det är inget vi behöver längre, efter allt vi gått igenom. Och trots det så vinner han varje val, år efter år och det säger lite om den ortodoxa befolkningen i Bosnien. Jag hatar ju inte en person bara för att den är serb, men någonstans djupt inom mig så finns det något som ständigt påminner om vad de gjort mot mig, min familj och mitt folk. Jag

menar allt det som hänt har ju gjort att det aldrig kommer kunna bli som det en gång har varit. Det som är gjort är gjort.

Medan kroaterna har jag inga problem med, eftersom jag aldrig haft någon konflikt med dem. I min stad var de offer för den serbiska sidan precis som oss muslimer.

INTERVJU 5: bosnienkroat

Intervjuperson: Ivan Buljat(fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 9 december 2018

Tid och Ort: 11:00 Göteborg

Martin: Fråga 1: Vem är du? Ålder, bakgrund och klass?

Ivan: Jag heter Ivan [fiktivt namn], bor i Göteborg, jobbar på Volvo som montör, föddes i Travnik 1967 och kom till Sverige i slutet på år 1994. Jag växte upp i en kroatiska familj som var mycket troende. Vi fastade nästan varje fredag och gick i kyrkan varje söndag. Pappa jobbade på en fabrik utanför Travnik som gjorde att vi överlevde och mamma var en husmor. Vi var en riktig arbetarfamilj. Inget kom gratis i livet, allt fick vi kämpa för. Det var en av anledningarna till varför vi var så troende, eftersom gud och Jesus gav oss styrka till att klara av vardagen. Jag har två farbröder som bodde grannar med oss och ibland så hade den ena inte tillräckligt med pengar i slutet av månaden då fick vi gå in och hjälpa till med det som behövdes, ibland så var det vi som inte hade tillräckligt då hjälpte de oss. Vi höll hårt om varandra, man såg att blod inte var vatten.

Martin: Har du någon utbildning?

Ivan: Jag var en väldigt duktig elev, gud gav mig styrka. Dessutom såg jag hur mycket min familj slet för att vi skulle ha mat på bordet så det blev en typ av motivation. Jag gick el-linjen på gymnasiet vilket på den tiden var en av de bästa linjerna. Men det spelade egentligen ingen roll hur duktig jag var i skolan, eftersom att mina föräldrar inte hade råd att låta mig gå på universitet.

Martin: Jag förstår. Vi tar fråga 2: Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de andra etniska grupperna i landet?

Ivan: På den tiden hatade jag Jugoslavien, eftersom Tito gjorde allt i sin makt att människor inte skulle vara troende. Även fast det var omöjligt för honom att stoppa religiösa människor att gå till moskén eller kyrkan så gillade han inte det. Han ville ju att alla skulle vara kommunister. Dessutom ogillade jag Jugoslavien, eftersom jag såg hur mycket min pappa slet, många arbetskamrater sa att pappa var den bästa arbetaren på fabriken och han hade varit där väldigt, väldigt länge, men fick aldrig frågan om han ville jobba inne på kontor eller få någon annan typ av arbete med tanke på att han faktiskt var så duktig. I Travnik bodde innan kriget cirka 10 procent serber och cirka 40 procent kroater och lika många muslimer. Trots en majoritet kroater och muslimer så var serberna dominerande på alla positioner i Travnik. Varje chef eller politiker var serb eller en jugoslav. Och med tanke på att de visste att min pappa var en stolt kroat och en väldigt religiös man erbjöds han aldrig en bättre position inom fabriken. Så man hade väl inte världens bästa bild av Jugoslavien, men sätter man Jugoslavien i relation till, ja vad ska man kalla det, ladugården är nog den bästa beskrivningen av landet Bosnien idag. Då framstår Jugoslavien plötsligt som ett fantastiskt land. Idag är det en ladugård full av höns, då syftar jag på politikerna som inte har en blekaste aning om vad de håller på med.

Alltså generellt hade jag aldrig några problem med muslimer eller serber vi gick ju tillsammans i skolan och vi hade aldrig något hat mot varandra, snarare respekterade vi våra grannar oavsett om de var det ena eller det andra. Jag skulle verkligen betona den tiden som respektfull. Respekten fanns konstant mot de övriga nationaliteterna.

Martin: Varför blev det krig i Bosnien och Hercegovina? Någon direkt skyldig?

Ivan: Det beror helt på hur man ser på det. Det finns ju två sidor av det där. Den ena sidan kan man ju säga är att Slovenien och Kroatien ville bli självständiga och att det sedan kom att påverka oss andra som var en del av Jugoslavien. Det låter ju rätt logiskt att kriget sedan kom till oss i Bosnien. Men den andra sidan är ju givetvis anledningen till varför Kroatien och Slovenien ville ta sig ur Jugoslavien. Och då har vi ju egentligen bara ett svar och det är den nationalistiska politiken som Slobodan Milosevic och hans kompanjoner förde. Jag menar redan med Tito hade serberna det mycket bättre ställt än oss andra. Som jag nämnde tidigare

hade de alltid förtur när det kommer till politiska platser och de finare jobben. Men när ekonomin sedan försämras med Milosevic och han ytterligare redan på den befintliga serbiska dominansen vill föra fram serberna blir det ju kortslutning i huvudet på oss andra. Jag menar man kan svälja en viss mängd skit, men sedan så rinner det över liksom. Och jag är helt övertygad om att Jugoslavien kanske hade funnits kvar om det inte var för den dumma Milosevic. Jag kan inte förstå att han var så himla dum som trodde att vi andra skulle stå vid sidan och bara svälja all hans skit. Men du vet, vårt område där nere har världens sämsta politiker det är inte konstigt att det ser ut som det gör nu. Så Milosevic är bara högt upp på listan bland dåliga ledare och politiker.

Martin: Vad var det som gjorde att du bestämde dig att gå med i kriget? Var du tvungen eller var det din fria vilja?

Ivan: Det var min egen vilja. När jag såg på all orättvisa som Jugoslavien höll på med fanns den ingen annan utväg. På så vis blev jag väl även tvungen till det. Det är en lite knepig fråga eftersom på ett sett var jag ju tvungen, eftersom kriget kom ju till mig och mitt hem.

Martin: Fråga 5: Vad för position inom militären hade du?

Ivan: Jag blev en del av HVO Travnik vilket var den kroatiska armén. Men du vet Travnik låg mitt i centrala Bosnien och väldigt nära Sarajevo. Travnik var ett helvete. Jag fick många gånger höra att jag var en duktig skytt så det föll sig rätt naturligt att jag fick hålla i en Sniper [vapen]. Redan under lumpen i den jugoslaviska armén visade jag prov på att vara duktig på att handskas med en Sniper. Jag hade på den tiden ett otroligt lugn och tålmod och var väldigt duktig på att läsa av vindarna. Det var ju inte vem som helst som hade kapaciteten till att använda sig av ett så mäktigt och strategiskt viktigt vapen. Vi hade dock väldigt ont om vapen i vår armé så jag kände mig rätt speciell när jag var en av tre Sniper-skyttar.

Martin: Fråga 6: Hur minns du kriget och din egen insats? Några specifika datum och händelser?

Ivan: Minnen och händelser. Jag skulle nog kunna prata tills nästa år om jag skulle rabbla upp allt jag varit med om. Jag minns hur vi i början av 1992 började mobilisera oss och förbereda oss för ett serbiskt anfall. När serberna sedan i april 1992 börjar bombar Travnik

och civila. Våra mannar och de kroatiska grabbarna från grannstaden Vitez gjorde en viktig försvarslinje uppe på Vlasic [ett berg i närheten av Travnik]. I samma veva som vi hade full fokus på serberna började muslimerna skeppa in tusentals Jihadister vi kallade dem Mudjahedins från arabvärlden. Många av mina grabbar fruktade att muslimerna skulle hugga oss i ryggen. För när serbernas offensiv blev allt starkare var vi så beroende av muslimernas hjälp. När våra generaler bad dem hjälpa till, men kort efter att serberna börjat dra sig tillbaka vände de gevären mot oss. Deras viktigaste krig i centrala Bosnien var mot oss kroater, eftersom de visste att vi var i en jobbig sits och att hjälpen från Kroatien var långt borta. Deras plan var att snabbt göra sig av med oss för att sedan kunna lägga full fokus på serberna. I serbernas offensiv på kroaterna blev vi rejält försvagade, nästan 5000 civila kroater fick lämna sina hem, vi fick tre kyrkor sprängda i luften och drygt 20 personer ur vår armé fångades levande av serberna. Det var psykiskt påfrestande att sedan när serberna började dra sig tillbaka behöva tänka om och sedan kriga mot muslimerna. Första gången jag såg en Mudjahedin genom en kikare fick jag ont i magen. Bara att se dem sådär håriga och allmänt fula gav en rysningar. När de sedan började sin avrättning mot civila kroater ville man bara döda varje av dem. Du förstår inte, dessa djur skärde kallblodigt huvuden på folk, det finns till och med klipp på Youtube där de skär av huvudet på folk. Jag fick själv bevittna en hel by där kvinnorna grät, eftersom de hade mördat deras män som inte ens hade vapen mitt framför ögonen på dem. Sedan våldtog dem kvinnorna. Hur sjukt är det inte att man säger att man är där och krigar i gudsnamn och sedan våldtar man kvinnor? Lika sjukt är det att muslimerna 1993 valde att slänga ut sårade kroater från sjukhusen i både Travnik och Zenica. De sårade kroaterna var i krig med serberna, de i princip skyddade den muslimska befolkningen genom att kriga mot serberna och som tack kastades våra sårade män ur sjukhusen. Det värsta hände i början av juni 1993 när muslimerna körde över oss. Vi fick ständigt backa och till slut hade vi blivit så försvagade att UNPROFOR fick gå in och rädda oss samt våra civila. Vi lyckades på något sätt under ständig eld ta oss till Nova Bila som ligger söder om Travnik. Muslimernas plan var sedan att ta över Nova Bila för att då hade de haft raka vägen till Vitez öppen, vilket i princip skulle leda till kroatisk förlust. Du vet på en kroatisk soldat gick det 10 muslimer. Så pass fler än oss var dem. Tänk dig att 25 tusen kroater fick fly från Travnik. Och det fanns ingenstans att fly, eftersom vi var omringade den enda säkra vägen var till Vitez, men därifrån fanns inte jättemycket alternativ.

Jag minns så tydligt när vi i slutet av 1993 tog oss ner till Kiseljak och genom skog och berg tog oss till Prozor-Rama där vi visste att kroaterna hade det hyfsat bra och vi hade en korridor

hela vägen till Split öppen. Jag minns hur jag bara längtade efter att få komma till något säkrare mark så jag kunde slappna av lite. När vi väl kommer fram till Prozor-Rama faller jag ihop och börjar gråta. Jag kunde inte gå en meter, jag var helt paralyserad. All stress, alla döda lik hade ätit upp mig inifrån. Jag minns hur folk trodde jag hade blivit psykiskt sjuk. Alla känslor kom bara på en och samma gång. Fyfan för krig.

Martin: Fråga 7: Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Ivan: Konsekvenserna har varit förödande samtidigt som det på något sätt blev bra, eftersom jag idag bor i Sverige. Du måste förstå att var jag ju Sniper-skytt och då innebär det ju att jag väljer ut ett offer, ser på det och sedan avlossar ett skott. I de flesta fallen träffade jag och då såg jag hur mitt offer bara föll ihop. Under krigets gång blev jag så känslökall att jag började räkna mina offer efter ett tag. Det kunde vara två stycken om dagen. Men efter ett tag kommer verkligheten ikapp en. Man börjar ha mardrömmar, man börjar höra skotten avfyras hela tiden även fast du bara sitter hemma i soffan, du börjar tänka på offrets anhöriga och så vidare. Du blir mer eller mindre dum i huvudet. Jag förstår idag också att inte vem som helst kan var Sniper-skytt, eftersom det kräver ett psyke i form av att klara av att se dina offer bli dödade dag efter dag. Kan du förstå att jag efter ett tag blev så sjuk i huvudet att det enda som räknades var att skjuta motståndaren i huvudet, eftersom jag visste att de skulle dö på fläcken. Sköt jag dem i magen eller benet fanns en ”risk” att de skulle överleva och det ville man inte slösa ett skott på i onödan. Det var ju gånger motståndarna såg var jag befann mig, man såg röken eller elden av mitt skott och då började motståndarna skjuta mot punkten där jag befann mig. Men efter ett tag avlossade jag bara ett skott och sedan intog en ny position. På ett sätt var det ju bra, eftersom de aldrig dödade mig. På ett annat sätt var det dåligt, eftersom jag inte var produktiv. Det tar tid och energi att ständigt förflytta sig och bära på sitt gevär. Som jag sa tidigare var vi tre stycken som hade Sniper och Stipe [fiktivt namn] var en av oss, men han var så satans lat och överviktig att han aldrig förflyttade sig. När vi blev tillbakatryckta mot Novi Travnik så höll han en och samma position i 10 timmar vilket slutligen även blev hans död. Muslimerna hade ju också duktiga skyttar som snabbt kunde se var man gömde sig. Jag menar avlossade man ett skott, väckte man uppmärksamhet, då väntar man bara på det andra skottet. Om man då avlossat två skott från en och samma position går det rätt fort innan motståndaren vet var du befinner dig.

Nu kom jag nog bort lite från frågan haha [skratt]. Det jag vill säga är att jag idag tar medicin för att kunna somna om nätterna. Den svenska sjukvården har varit väldigt bra och därför är jag väldigt tacksam över att jag kommit hit och faktiskt fått den hjälp jag behöver. Jag blev ju även träffad av ett skott i min högra vad, vilket gjort att jag endast arbetar 80 procent. Jag är glad över att jag bara har svårt att sova om nätterna samt att jag ibland kan tänka mig in i vissa delar av kriget, men annars skulle jag ändå säga att jag är normal. Jag vet inte hur många du intervjuat innan mig, men jag kan tänka mig att många inte vågar berätta om hur de verkligen mår, eftersom de har svårt att svälja sin stolthet.

När det gäller min familj så överlevde vi alla. Jag har två släktingar som dock gick bort. Två bröder som låg i samma bunker blev båda träffade av en och samma granat och dog. För mig är det viktigast att de inte led och att muslimerna inte fick tag på dem levande, eftersom då hade de fått lida. Deras föräldrar blev dock båda väldigt sjuka, efter att deras söner dött. Det är ju svårt att behöva begrava sina söner tanken är väl att vi, barnen ska begrava dem och inte tvärtom. Vidare så fick vi vårt hus förstört till grunden. Vi gjorde efter kriget en byte rakt av med en muslimsk familj. De fick vårt hus i Travnik och vi fick deras i Novi Travnik. Mina föräldrar bor i det huset än idag. Tack och lov är de fortfarande levande. Men i början minns jag att mamma och pappa bråkade väldigt mycket, eftersom mamma inte kunde svälja att vi bodde i ett hus som muslimer hade levt i.

Martin: Fråga 8: Förändrades din bild av de andra etniska grupperna under krigets gång?

Ivan: Nu ska jag vara ärlig mot dig och säga att min bild av serberna inte förändrades något speciellt. Visst sköt de först våra civila till döds och så vidare. Men jag hade aldrig något riktigt hat mot dem. Jag såg kriget mot dem som en plikt att försvara min stad och de gjorde detsamma fast i tanke att försvara Jugoslavien. Jag har respekt för det. Men muslimerna eller ja bosniakerna visade sin rätta sida. Jag var så fruktansvärt förvånad över hur de agerade. Jag kunde inte förstå att människor kunde hålla masken så bra. Jag menar vi levde tillsammans innan kriget, vi var som bröder och från ingenstans vänder de vapnen mot oss och inte nog med det, de tog dit Mudzahedinerna som tog ut sin ilska på civila kroater. Visst har det med politik att göra, men att även den civila muslimska befolkningen vände den kroatiska civila befolkningen ryggen säger allt om deras karaktär. Jag var så fruktansvärt besviken då.

Martin: Fråga 9: Var kriget i Bosnien ett försök till etnisk rensning?

Ivan: Det är klart det var. Och den som säger något annat är antingen väldigt trångsynt eller allmänt dum. Vi kan säga att vi var änglar och att vi aldrig gjorde några brott, men innerst inne vet alla, både serber, kroater och muslimer att alla gjorde skit och alla mördade civila människor för att skapa etniskt rena områden. Vissa gjorde mer skit än andra och då får man nog säga att serberna gjorde mest skit. Det kan man nästan läsa i varje historiebok, men att säga att någon av sidorna inte gjorde etniska rensningar är en lögn. Jag önskar att vi kroater inte hade gjort det. Men som jag sa tidigare så blir man så känslökall i ett krig och man gör saker utan att tänka sig för. Och när personer som redan innan ens kriget börjat vara sjuka i huvudet blir dem till djur när kriget väl är igång. Tyvärr är det så att vissa människor på alla tre sidorna aldrig skulle gått med i kriget, eftersom de redan var sjuka innan de ens hade avlossat sitt första skott. Jag ska berätta en sak som inte många vet, men något som jag är väldigt stolt över och det är att jag aldrig någonsin sköt ett barn, en kvinna eller en man som inte bärde på ett vapen. Så ja kriget i Bosnien var försök till etnisk rensning från alla tre sidor, men med serberna som bär på mest skit.

Martin: Bara två frågor kvar. Fråga 10: Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts annorlunda?

Ivan: haha[skratt]. Kära vän har du sett hur Bosnien ser ut idag? Det är ofattbart att vi krigade och hatade varandra för att sedan få detta påhittade land som politikerna ritat mellan varandra. Hade jag vetat att det skulle bli som det blivit hade jag aldrig i hela mitt liv krigat igen. Förstår du att jag nästan blev mördad på grund av kriget och detta är vad vi fick ut? Jugoslavien var ju ett himmelrike i jämförelse med detta vi har idag. Jag hade aldrig velat bli självständig och förlorat mängder med vänner och en del av mig själv om jag hade vetat att det skulle bli så som det är nu.

Martin: Sista frågan: Fråga 11: Hur är din bild av de andra etniska grupperna i området idag, efter kriget?

Ivan: Jag har inte något hat mot någon. Alla som respekterar mig, respekterar jag tillbaka. Det är något som jag varit tydlig med även när det gäller mina barn. Jag tål inte människor som ska leka nationalisterna och sprida hat. Vad ger det oss? Det ger oss inget, det är då vi aldrig kan utveckla oss. Jag ogillade muslimer under kriget och det är inget jag döljer och jag

kan än idag säga att jag är besviken på deras agerande. Samtidigt har jag i efterhand förstått att majoriteten av dem bara gjorde det som förväntades av dem. Politikerna ville helt enkelt att vi skulle hata varandra och de lyckades spela ut oss mot varandra. Men de klarar inte av att manipulera mig längre. Idag respekterar jag alla som respekterar mig oavsett om du är jude, serb eller muslim. Alla är vi i slutet på dagen bara människor av kött och blod.

INTERVJU 6: bosnienserb

Intervjuperson: Nemanja Ilic (fiktivt för och efternamn)

Intervjuarens namn: Martin Ladan

Relation: Obekant

Datum: 25 november 2018

Tid och Ort: 10:00 Skillingaryd

Martin: Fråga 1. Vem är du? Din bakgrund, ålder, klass, utbildning och så vidare.

Nemanja: Jag är född och uppvuxen i Derventa en stad i nordöstra Bosnien. Jag föddes år 1963, gick ut gymnasiet och gick linjen som var yrkesförberedande. Det fanns olika inriktningar på just mitt gymnasium så jag gick linjen som inriktade sig på att bli en smed. Jag gifte mig innan kriget, flyttade in i ett nybyggt hus med min fru och mitt barn som föddes 1989, men allt gick åt skogen när kriget började sedan.

Martin: Hur levde du och din familj? Var någon av dina föräldrar utbildade?

Nemanja: Om du syftar på ekonomi så var vi väldigt fattiga. Hela vår by var väldigt fattig och min familj var en av den fattigaste i byn. Vi livnärde oss på vårt eget jordbruk. Pappa var ute på fältet hela dagarna och sedan sålde vi varorna på marknaden för att ha pengar för att köpa alla basgrejer. Mamma hjälpte till så mycket hon kunde och var en hemmafru. Så ingen av mina föräldrar var utbildade, jag skulle nästan kunna säga att de var lite smått analfabeter. Det blir ju så när man är fattig.

Martin: Fråga 2. Hur var din syn på Jugoslavien som helhet samt de andra etniska grupperna innan kriget bröt ut?

Nemanja: Om jag säger som så att jag redan innan kriget gifte mig med min nuvarande fru som är kroat tror jag du förstår hur min syn var på de andra grupperna. Jag hade på den tiden inte ens en aning och jag brydde mig inte heller om vem som var kroat, serb eller bosniak. Liksom hade jag träffat dig på gatan hade det inte spelat någon roll vem du var.

När det kommer till Jugoslavien så älskade jag landet. Jag introducerades av landet på ett sätt som gjorde att jag helt enkelt hade respekt för landet. I skolan så fick vi hela tiden höra om allt det positiva vårt land står för och så vidare. Det gjorde helt enkelt att man gillade landet man levde i. Jag älskade verkligen Jugoslavien. Jag var stolt över att vara en jugoslav helt enkelt.

Martin: Nästa fråga. Varför blev det krig i Bosnien? Någon direkt skyldig?

Nemanja: Om jag ser på det idag så förstår jag mindre och mindre varför det blev krig. Troligtvis har jag insett att varje krig ute i världen inte har med ideologi att göra utan snarare ekonomi. Ideologin används bara som en slags tändvätska för att antända folket så att man går ut i krig. Men den egentliga orsaken är ekonomi. Kriget i Jugoslavien var helt enkelt inte ett krig mot serber, kroater, muslimer och så vidare. Kriget var gjort på så sätt att man ville få bort den statligt ägda ekonomin och istället få fram den privata ekonomin. Jag brukar säga att ordning och reda och diktaturer behövs för idioter och vi nere i Jugoslavien var idioter.

Sedan historiskt sett har det alltid varit krig där nere. Vi där nere har alltid varit krigiska av oss och vi har alltid krigat. Det säger lite om vår mentalitet. Sedan har ju givetvis politiken en avgörande faktor ihop med ekonomin. Det är ju politikerna som sätter ihop ekonomin. De sätter en sådan retorik som sprider sig till oss vanliga människor. De sprider falska nyheter som gör att vi går igång, men i själva verket gör de det bara för att de själva ska profitera på det ekonomiska planet. Kolla politikerna i Serbien, Bosnien och Kroatien. Det är ju samma människor som sitter där i parlamenten som satt där när Jugoslavien gick under. Deras barn, fruar och kusiner har alla blivit politiker. De har liksom profiterat genom kriget.

Martin: Intressanta tankar. Nästa fråga. Fråga 4.

Vad var det som gjorde att du bestämde dig för att gå med i kriget? Var det ditt egna val eller kände du dig tvungen?

Nemanja: På ett sätt var jag tvungen till det, på ett sätt var jag trög, men i slutändan var jag bara dum i huvudet som inte insåg tidigare att kriget skulle bli ett helvete och att jag borde stuckit. Men när man väl är fast då kommer man inte ut därifrån. Efter en månad ute på fältet blir man lite dum i huvudet. Kriget biter sig in i själen på en. Efter en månad haglade granaterna över huvudet på mig och jag tog inte ens skydd. Förstår du då hur sjuk i huvudet man blivit. Det blir till ens vardag. Jag kunde helt enkelt inte förstå att kriget var igång. Den första veckan ställde jag mig själv frågor hela tiden. Liksom hur kunde det bli så här, varför blev det så här? Men sedan så blir kriget ens vardag. Jag såg kriget som en del av mitt jobb efter ett tag. Jag går till jobbet skjuter och om inte jag skjuter så skjuter motståndarna mig. Efter en månad letar du längre inte efter svaren om varför det blivit som det blivit. Man blir så känslokall. Man blir inte som ett djur utan man blir verkligen ett djur. Tänk dig att min barndomsvän blev skjuten i huvudet bredvid mig och på ena ögat så gråter du på grund av sorg och på det andra ögat skrattar du, eftersom du själv inte blivit träffad. Då är man ju ett djur. Eller hur? Jag insåg att om jag skulle börja bli rädd och känslig så skulle jag som person bli svag och det hade stärkt mina motståndare. Därför skakade jag av mig allt väldigt snabbt. Det är svårt att förklara för någon som inte varit där, men jag tror att du förstår.

Martin: Jag hänger med. Vi tar nästa fråga. 5. Vad för position hade du inom militären?

Nemanja: Jag var fotsoldat och var spanare som tillhörde interventionsenheten tror jag det heter på svenska. Min uppgift var att bryta igenom motståndarnas linjer, fixa ihop våra egna linjer och så vidare. Jag arbetade väldigt nära motståndarna kan man säga. Jag älskade min grupp. Vi var väldigt proffsiga. Mycket disciplin. Vi var tvungna att ha kort hår, vara rakade och så vidare. Lite tvärtemot det som de vanliga Chetniks man ser på tv såg ut som.

Martin: Fråga 6. Hur minns du kriget och din egen insatts? Några specifika händelser och datum?

Nemanja: Det var en bred fråga, för en man som varit i ett krig så länge, haha [skratt]. Jag har massa minnen både hemska och roliga. Jag ska vara helt ärlig så brukar jag aldrig tänka på kriget nu i efterhand. Det är mer när någon frågar som jag börja tänka på det. Jag har inga psykiska sjukdomar eller så. När jag lämnade Bosnien i slutet av 1994 så var det som om jag gick igenom en dörr, stängde dörren och slängde iväg nyckeln. Svårare än så var det inte. Sedan dess har jag mer eller mindre lämnat det bakom mig.

Men givetvis har jag minnen, men det är liksom inget som jag vardagligen tänker på utan som jag sa tidigare så minns jag när någon frågar. Ett starkt minne var när vi tog över en viktig, strategiskt berg. Det hette Babino Brdo. Jag var ledaren för min grupp som jag ledde i offensiven, men hela den aktionen var hemsk. Jag spydde konstant. Vi hade ingen aning om hur det skulle se ut på vägen dit. Vi såg diken som kroaterna gömde sig i och vi bombade målen med vårt artilleri, men vi visste aldrig om de efter våra anfall fortfarande var levande, om de var sårade eller om de bara väntade ut oss. När det hade blivit morgon orkade vi inte vänta längre så vi rörde oss framåt och då såg vi att kroaterna var döda. Det var inte längre lik vi såg, det var ben, huvuden, händer som låg tio meter från kroppen. Det var hemskt. Synen ihop med stanken var hemsk. Jag spydde hela tiden, jag skulle kunna spy bara jag tänker på det. Det var hemskt. Vid sista bunkern var det ett tiotal levande kroater som inte ville ge sig. Med tanke på att vi mer eller mindre hade tagit över Babino brdo omringade vi dem och vi dödade dem. Det var också hemskt, men de ville inte ge sig. De sa att de hellre dör än blir slavar för Chetniks. När vi väl kom upp på berget såg vi flera hängda serber. De var magra och hade blivit tagna av kroaterna. De hade förmodligen hängts av några kroater som flydde i samband med att vi hade börjat göra framgångar på vägen upp i berget. Man såg hur fåglar kom och åt på liken, det var överkligt. Med tanke på att vi var på berget började kroaterna skjuta med sitt artilleri mot oss så vi fortsatte framåt ner för berget. Eftersom vi inte hade något val och inte ville backa rörde vi oss ständigt framåt. Min plan var att det bästa försvaret är anfall. Och ju närmare vi kom kroaterna desto mindre vågade de skjuta iväg granater, eftersom det fanns en risk att de skulle träffa sina egna soldater. När mörkret hade kommit hade även kroaterna påbörjat en offensiv och plötsligt var vi blandade med kroaterna. Helt plötsligt visste vi inte vem som var vem. Det låter helt otroligt, men det är sant Vi hade kommit varandra så nära utan att avlossa några skott, det var ju mörkt ute så vi liksom gick på varandra. Med tanke på att vi alla var från Bosnien både kroaterna och serberna så var det helt omöjligt att genom dialekt ta reda på vem som var vem. Uniformerna var ju jättesvåra att se skillnad på och när mörkret var närvarande var det dubbelt så svårt. Vi hade kommit fram till en by som sedan tidigare hade ockuperats av oss serber så våra pansarvagnar var ju redan där. När vi kommer fram till två pansarvagnar ser vi att rören är riktade åt andra hållet och vi är ju helt övertygade om att det är våra pansarvagnar så min kollega går fram till en man som står vid pansarvagnen i tron om att det är vår egen gubbe och frågar honom om cigg. Vi hade väldigt ont om cigg så min kollega får två paket vilket är jättemycket. När han såg att märket på ciggen var Astral förstod vi att mannen han pratade med var kroat. Det var bara kroaterna

som hade det märket. Förstår du att vi hade frågat och fått cigg av kroaterna? Eftersom det var mörkt sa jag åt min kollega att i princip hålla mig i handen, dra mig i tröjan och att vi skulle dra oss tillbaka. Jag sa även till honom att skjuta bara han hörde ett ljud. Oavsett om de var serber eller kroater skulle han skjuta, eftersom man inte såg något. Det viktigaste var att överleva själv. Jag har pratat med kroater som var på samma plats samma kväll och de berättade exakt samma sak, att det var kaos. Kan du förstå att både vi och dem lämnade byn samma natt?

Martin: Vad hette byn?

Nemanja: Begluci 1992 och jag tror det var augusti månad. Och den kvällen förlorade vi fyra män och vi vet inte vem som sköt dem. Antingen var det vi själva som sköt våra egna eller så var det kroaterna. Så hemskt var det, man bara sköt. Men så är det tyvärr i krig.

Martin: Något mer minne?

Nemanja: Jag minns även när en ung kille blev skjuten till döds nere i Zavidovici och då hade vi gått ihop oss med kroaterna.

Martin: Vadå kroaterna? Menar du att ni efter att ha mördat varandra bara någon månad senare samarbetade med kroaterna?

Nemanja: Haha [skratt], ja, i hela åtta månader samarbetade vi ihop med kroaterna och krigade mot muslimerna. Detta var vid staden Zepce. Vi serber gick ihop med den kroatiska 111xp-brigaden. Tänk dig att 1992 sköt vi mot kroaterna och 1993 gick vi ihop med kroaterna. Förstår du hur sjukt det är? Förstår du nu vad krig är? I juni 1993 var jag med kroaterna i Zepce. Kroaterna hade ju fortfarande liksom sina planer internt mellan varandra precis som vi serber hade, men när vi sedan skulle ut och strida och ta över mark gjorde vi det tillsammans. Vi tog över och försvarade ställen tillsammans. Ibland behövde de mer hjälp och ibland vi mer hjälp. Men det handlade om att ge och ta helt enkelt. Det var så roligt att muslimerna sa på deras radiokanaler att Ustase och Chetniks hade ingått en pakt om att skapa ett kristet Bosnien. Jag minns hur både kroaterna och vi skrattade åt det. Det var ju lite roligt ändå. När Izetbegovic och Tudjman 1994 skrev under det där kontraktet i Washington var vi serber tyvärr tvungna att lämna Zepce och vårt samarbete med kroaterna upphörde från och

med den stunden. Men kroaterna var väldigt korrekta. De berättade vilka delar vi skulle behålla, hur vi skulle röra oss. De gav oss information var muslimerna befann sig, hur de planerade och så vidare även fast de var ”neutrala”. Jag minns hur jag kokade när jag hörde på bosniakisk radio att min brigad och min armé hade blivit krossad, att vi alla hade blivit mördade eller gett upp. Då ville jag bara tillbaka och hämnas. Du vet de fick det att framstå som att de vunnit som de hade slagit oss. Och det provocerade mig. Men jag var chockad över hur hjälpsamma kroaterna var. De verkligen angav muslimerna. Tänk dig att vi ihop med kroaterna tog över en terräng på nästan 100 kilometer. Du vet vi hade ju en fiende mindre helt plötsligt, då kunde vi ju lägga allt fokus på en sida.

Ur ett krigsperspektiv var vårt samarbete med kroaterna fenomenalt, men ur ett människoperspektiv var det mycket konstigt och farligt. Det fanns ju kroater och serber som förlorat sina nära anhöriga och som innerst inne hatade varandra. Det var till och med så att vissa kroater lämnade den kroatiska armén och gick över till den muslimska sidan när de fick reda på att kroaterna och serberna skulle samarbeta, vilket egentligen inte är så konstigt. Men allt var ju ett politiskt spel. Vissa menar på att Kroatien betalade Serbien 50 mark per soldat per dag. För att kroaterna hade aldrig klarat sig utan oss. De var ju nästan omringade av muslimerna. Men det är tyvärr inget jag kan bekräfta.

Martin: Fråga 7. Vilka konsekvenser fick kriget för dig och din familj?

Nemanja: 1992 i januari månad flyttade jag in i mitt hus. Jag, min fru och mitt barn i Derventa. Bara tre månader senare någon gång i mars månad stack min fru och mitt barn till Kroatien. Jag insåg att det var osäkert och att ett krig inte gick att undvika. Med tanke på att min fru är kroat kunde hon åka till Zagreb utan några problem. I Zagreb hade hon sin bror som hon bodde hos. Nästa gång jag såg henne och mitt barn var i december 1994 i Sverige. Min son var cirka 3 år gammal när de stack och var cirka 6 år när jag såg honom igen. Det som gjorde mest ont var att han inte kände igen mig. Det tog några veckor innan jag blev hans pappa igen. Jag miste alltså 3 år av min sons uppväxt. Jag blev sårad två gånger under kriget. Ena gången i huvudet där ett skott snuddade i huvudet på mig och den andra gången blev jag skjuten i högra benet. Men det är ingenting som går att jämföra med den smärtan när jag kommer hem till min son som inte känner igen mig.

På ett sätt var det en frihet för mig att de inte befann sig i Bosnien under krigets gång. För jag hade ingen jag behövde oroa mig över där hemma. Som många andra hade.

Martin: Nästa fråga. Fråga 8: Förändrades din bild av de andra etniska grupperna under krigets gång?

Nemanja: Jo det förändrades. Om inget annat så hade jag en rädsla för kroater och bosniaker som jag inte hade innan kriget. Jag hade inget hat, för det kan jag inte säga att jag gjorde. Min intelligens låter mig helt enkelt inte hata någon på det sättet. För det är genom hat som människor dör. Det är då du gör okontrollerade saker. Inte en enda aktion som jag medverkade i hade jag något hat med mig. Det enda jag hade med mig var full koncentration. Och det är därför du kan genomföra denna intervjun med mig. Annars hade jag nog varit död. Men många påverkas av sin omgivning som gör att man har ett hat. Man hjärntvättas helt enkelt. Men för mig var det bara en rädsla som kom upp.

Martin: Nästa fråga: Var kriget i Bosnien ett försök till etnisk rensning?

Nemanja: Jo det var etnisk rensning. Eftersom alla sidor försökte skapa sig ett eget samhälle med bara den egna etniska gruppen som boende i det samhället och det är ett faktum. Folk var helt enkelt tvungna att lämna sina hem. Bara ur egen erfarenheten minns jag att vi gjorde allt i vår makt för att vi skulle få ha ett etniskt rent samhälle. Vi gjorde absolut ingenting för att försöka hålla kvar de andra etniska grupperna, det är ju etnisk rensning. Det fanns ju inte heller något system, inga lagar ingenting som skyddade den civila befolkningen. Jag har ett tydligt exempel när min överste bad mig ta in två serbiska soldater som hade misshandlat en civil bosniak, eftersom han hade sagt det ena och det andra. Jag sa att jag skulle ta fast dem, men det gjorde jag aldrig. Jag försökte inte ens. Jag kom tillbaka till min överste och sa att jag helt enkelt inte kunde hitta de serbiska soldaterna. Varför skulle jag sätta dit mina egna gubbar? Det var liksom inte tid för det just då. Det är det tydligaste exemplet på att vi fullständigt sket i att skydda den civila befolkningen.

Det jag blir mest provocerad över är till exempel när bosniaker säger att de aldrig gjorde någon etnisk rensning, att de aldrig tvingade folk lämna sina hem. De ljuger för sig själva när de säger så. Jag ska vara ärlig mot dig, vi serber gjorde flest etniska rensningar. Men även kroater och muslimer gjorde hemsgheter. Våra etniska rensningar var mest uppmärksammade. Kolla bara hur det ser ut idag. Innan kriget bodde det väldigt många serber i Mostar. Idag bor det nästan inga serber där. I Banja Luka bodde 15 procent kroater idag tror jag inte ens det bor

1 procent. Det jag vill komma fram till är att det i princip blivit etniska rensningar på dessa platser och att varje sida mer eller mindre varit bidragande i rensandet.

Martin: Bara två frågor kvar. Fråga 10: Hur ser du på kriget nu i efterhand och ditt deltagande? Kunde något ha gjorts annorlunda?

Nemanja: Det är en lite svår fråga. Men nu i efterhand har man förstått att det var i USA:s, Tysklands, Frankrikes och Storbritanniens intresse att skapa en konflikt i Jugoslavien. De har det lättare att kontrollera och styra mindre delrepubliker än att styra ett så stort land som Jugoslavien. Kolla bara när länderna nere i fördetta Jugoslavien väljer ministrar och presidenter. Det första de gör är att besöka USA, Ryssland, Turkiet, Tyskland och så vidare. Vidare gynnades de stora länderna ekonomiskt av att sära på Jugoslavien. Vi tar till exempel det kroatiska företaget Koncar som under Jugoslaviens tid var ett av de största företagen i landet. Vi köpte all elektronik därifrån. Vi importerade mycket sällan saker från andra länder. Vad gör vi idag? Jo vi köper Electrolux, Bosch, Samsung, Siemens, Beko och så vidare. Ur kapitalistisk synvinkel kunde de stora länderna dra stora ekonomiska vinster av att splittra på Jugoslavien. Vad har vi gjort nu? Vi har smällt upp gränser mellan varje delrepublik, höjt skatterna för att importera från Kroatien till Serbien och så vidare. Tänk dig Kroatien som var ett rikt jordbruksland har nu börjat importera grisar från andra länder. Förstår du hur konstigt det är? Men en viss elit, vissa politiker i varje land nere i före detta Jugoslavien har nu skapat rika familjer. Det finns 200 väldigt rika familjer i Kroatien, Serbien och Bosnien som också styr hela landet. Tänk dig att Serbiens president, Vucic inför ett val säger att han har gjort allt som Serbiens partners har krävt av honom. Vilka partners? Du är ju fan vald av folket och ska göra det som är bäst för landet och inte för dina partners som i detta fallet är Ryssland, Tyskland och Storbritannien.

Vad fick vi ut av kriget i Jugoslavien? Absolut ingenting, vi har bara förlorat. Kolla situationen i Bosnien, Kroatien och Serbien alla flyr därifrån. Bussarna som går mot Österrike och Tyskland är fulla varje dag. Ungdomarna ser ingen framtid där och letar efter ett bättre och stabilare framtid. I Titos Jugoslavien tillät vi aldrig utländsk kapitalism och det var därför Titos Socialism klarade av att vara så länge.

Martin: Sista frågan. Hur är din syn på de övriga etniska grupperna idag, efter kriget?

Nemanja: Idag? Jag har helt enkelt blivit mycket mer aktsam. Förr så umgicks jag med alla oavsett om de var kroater eller muslimer. Idag så funkar det inte riktigt så. Det är ju inget hat eller så, men det är helt enkelt annorlunda idag. När jag går fram till en kroat eller bosniak så har jag alltid en viss handbroms i och jag tror även de också har det. Man vet aldrig vad den andra har gått igenom och vad för inställning den har mot den andra parten. Och detta är ju något som aldrig fanns närvarande tidigare. Men att jag tycker något illa om någon det gör jag inte. Jag har snarare förståelse för om de ogillar mig, eftersom min sida, den serbiska sidan gjorde ju faktiskt hemskheter mot både kroater och bosniaker och det måste man respektera. Sen om jag är direkt ansvarig för dåden är ju en annan fråga som jag inte direkt kan svara på. Men som sagt jag har förståelse för om någon inte klarar av att vara vän med mig. Jag försöker vara bra mot alla. Men jag har till exempel lättare att tala med människor som faktiskt har varit och krigat, eftersom de vet vilken skit som händer under krig och vad det innebär att skjuta. Jag kommer mycket bättre överens med en kroat eller muslim som deltagit än de som flydde tidigt och drog slutsatser av vad radio och tv sa. De personerna som satt hemma i sina soffor och kollade har ingen rätt att uttala sig, eftersom de inte vet vad som faktiskt händer där ute. Men allra tuffast är det att prata med en serb som inte varit med i kriget som litar på allt medierna sa. När jag sedan försöker förklara att vi måste vara ärliga och erkänna att vi också gjorde massa skit blir den andra personen arg och menar på att jag är en förrädare. Det är den absolut värsta sortens människor. Och så länge det finns sådana personer kommer Bosnien och hela området där nere att se ut som det gör nu, det vill säga det kommer aldrig bli bra igen.